

JÁROSI PÉTER*

**A KÖZÖSSÉGI DÖNTÉSEK ELMÉLETE ÉS
A TÉRBELI ÁLTALÁNOS EGYENSÚLYI MODELL
EGY LEHETSÉGES ADAPTÁCIÓJA
MAGYARORSZÁGRA**

Magyarországon a gazdaság térbeli folyamatainak számítógépes modellezésére még kevés példát találhatunk. Az előzetes modellszámítások prognózisai alapján elvégzett hatástanulmányok ugyanakkor fontos támpontot nyújthatnak a területfejlesztéssel kapcsolatos kormányzati döntések meghozatala során, különösen az elkövetkezendő néhány év, ezen belül a soron következő programozási ciklus 2007-2013 közötti európai uniós támogatásainak területi elosztása vonatkozásában. Alapvetően két fő gazdasági célkitűzés lebeghet a döntéshozók szeme előtt. Egyrészt a lehetséges allokáció alternatívák közül azokat kellene előnyben részesíteni, amelyek az ország makrogazdasági mutatóinak javulásában maximális, vagy ahhoz közeli eredményt érnek el. Ennek a szempontnak a figyelembe vétele azt a szándékot támaszthatja alá, miszerint a fejlettebb régiók (központi régió, Nyugat-Dunántúl) nagyobb arányban részesedhének a területfejlesztési forrásokból, hiszen hatékonyabban tudják azokat felhasználni, mint az elmaradott térségek. Így Magyarország fejlett régióinak nemzetközi versenyképessége tovább erősödhetne. Ez azonban tovább mélyítené a mára már egyébként is szélsőséges területi fejlettségbeli különbségeket, amely hosszabb távon a nemzetgazdaság teljesítőképességének általános gyengüléséhez vezethet. Másrészt tehát a regionális különbségek mérséklése, az ország területrészei közötti kohézió erősítése lehetne a célkitűzés, amelynek alapján az elmaradottabb régiókat kellene az arányok által indokolthoz képest több fejlesztési forráshoz juttatni. A két erő következőképpen egymás ellen hat, végső soron eredőként ki is olthatják egymást, amely a források egyenletes, valamely mutató alapján arányos elosztásához vezethet. A döntéshozók valószínűleg nem fogják felvállalni annak politikai kockázatát, hogy valamely régiót

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar, Pénzügyi tanszék, főiskolai docens.

feltűnően kimagasló arányban támogassanak a többiek rovására. A közösségi döntések elmélete szerint a közsférában dolgozók ugyanis nem feltétlenül önfeláldozó módon és kizárólag csakis a közjó érdekében veszik figyelembe a döntési szempontokat, hanem mint egyének a saját haszonmaximalizáló elveik szerint viselkednek.

A regionális politika és gazdaságtan tudományában megjelent tankönyvekben, szakcikkben nem egy helyen arról olvashatunk, hogy a magyar regionális tudomány nem használja fel kellőképpen az elméleti eredményeket és a modellezési eljárásokat a területfejlesztési döntések előkészítése során. „*A hazai regionális tudomány nem büszkélkedhet átfogó modellekkel, vagy újdonságnak ható módszerek kidolgozásával a regionális növekedést illetően. (...) Az elemzések megmaradtak a verbális leírásoknál, nem léptek ki sem az elméleti modellek szintjére, (...) és nem jutottak el a folyamatok matematikai absztrakcióba foglalt leírásához sem*” (RECHNITZER – LADOS, 2004). A megalapozatlan normatív megfogalmazások tévedésekhez vezethetnek, amelyek ugyan elméleti tételekből kiindulva születnek, de hibájuk a módszertani gyengeség és a túlzott leegyszerűsítés (LOVERING, 1999, DÖBRÖNTE – VIDA, 2004).

A fenti idézett forrásmunkák megjelenési időpontja óta elkészült néhány olyan modell, amelyek úttörő eredményként értékelhetők a fenti hiányérzet enyhítésében. Példaként említhetjük VARGA ATTILA és HANS JOACHIM SCHALK tanulmányát (VARGA – SCHALK, 2004a), amelyben modelljük segítségével megkísérelték kimutatni a K+F ráfordítások földrajzi megoszlásának hatását a GDP növekedésében, bevonva a vizsgálatba Budapestet, valamint három felsőoktatási-akadémiai regionális központot (Debrecen, Pécs, Szeged).

Jelen tanulmány egy újfajta szimulációs módszer lehetőségeire szeretné felhívni a figyelmet az SCGE modell bemutatásával.

ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI HÁTTÉR

A „Spatial Computable General Equilibrium”, azaz térbeli számszerűsített általános egyensúlyi modellek létjogosultságát a térgazdaságtan utóbbi 1–2 évtizedben tapasztalt fejlődése, valamint a számítástechnikai lehetőségek rohamos növekedése helyezte előtérbe. Az elméleti és módszertani alapvetésnek a széles körben ismert CGE, azaz számszerűsített általános egyensúlyi (a *spatial*, vagyis a térbeli jelző nélküli) modelleket említhetjük, amelynek sikeres alkalmazására a hazai szakirodalomban is találunk példát. Egy ilyen mérföldkőnek tekinthető ZALAI ERNŐ CGE modellje a gazdaságpolitikai elemzésekre, amelyben többnyire makrogazdasági szintű egyenleteket találunk többszektoros megközelítésben.

Nemzetközi viszonylatban a gyakorlatban is széleskörűen alkalmazott modellek közül az elsők között említhető LEONTIEF modellje, amelyet a szektorok közötti kapcsolatok jellegéből adódóan neveznek input-output modellnek. A lineáris programozás (LP) módszereinek fejlődése az ötvenes évek elejére tette széles körben alkalmazhatóvá e modellsaládot, legfőképpen az erőforrás allokációs döntésekben. Ezekben az egyenlet- egyenlőtlenség-rendszerekben döntően elszámolási és definíciós azonosságok és műszaki-gazdasági összefüggések szerepeltek inkább gyakorlati megfontolások által becsülve a változók viselkedését és a paraméterek értékét, mintsem szilárd elméleti sémákkal alátámasztva. (RÉVÉSZ – ZALAI, 2000). A hatvanas-hetvenes években főként a nyugati közgazdászok kezdték az általános egyensúlyelméletre alapozva

számszerűsíteni modelljeiket, mivel az elméleti alap a racionálisan viselkedő piaci szereplő által meghatározott egyensúlyi piacgazdaság volt.

KORNAI JÁNOS 1965-ben megjelent könyvét „A gazdasági szerkezet matematikai tervezése” címmel tekinthetjük ebben a témában a magyar szakirodalom egyik jelentős kiindulópontjának. A hatvanas években még döntően lineáris programozáson alapuló (LP), determinisztikus modellek készültek, amelyek később kiegészültek nemlineáris, statisztikai módszerekkel becstelt egyenletekkel, elmozdulást jelentve az ökonometria irányába (ZALAI, 1998). Zalai Ernő és mások munkájaként megszerkesztésre került „általános egyensúlyi programozási modell” (ÁPM) egyfajta átmenetként fogható fel a LP és NLP, valamint a neoklasszikus jellegű CGE között. Az ÁPM stabil módszertani keretet biztosít további modellek elkészítéséhez, példákkal támasztja alá az érzékenységi vizsgálat jelentőségét a gazdaságpolitikai döntéshozatalban, kifejti a modell lezárásának problematikáját, ugyanakkor a gazdaságot továbbra is egy pontba sűrítve, térszemlélet nélkül vizsgálja.

A CGE alapegyenleteit felhasználva, azokat továbbfejlesztve és kiegészítve elkészíthető Magyarország több régiós SCGE modellje, amellyel a területfejlesztési célok konzisztenciáját, a köztük lévő „trade off” kapcsolatokat lehetne feltárni. A modellalkotás folyamatában felhasználhatók az ökonometriai és a piac egyensúlyi viselkedéséből származtatott formulák mellett az egyensúlytalanságra, piaci tökéletlenségre utaló összefüggések is. Ilyen jelentős elméleti eredmény már a hetvenes évek végén is rendelkezésre állt a DIXIT és STIGLITZ által kidolgozott termékdifferenciálás és monopolisztikus verseny elméletében. (DIXIT - STIGLITZ, 1977) A későbbiekben a térgazdaságtani elméletek jelentős mértékben építettek a monopolisztikus verseny és a növekvő skáláhozadék feltevésére, melyek nélkül a térbeli koncentráció, az agglomerációk kialakulása nehezen lenne megmagyarázható.

A modell térbeli kiterjesztésének elméleti alapjait az „új gazdaságföldrajz”, az endogén növekedési elmélet és a regionális innovációs rendszerek jelentik. A közgazdasági gondolkodás fő vonulata a kilencvenes évek elejéig lényegében adós maradt nem csak a gazdasági folyamatok térbeli alakulását leíró elméleti rendszerek kifejtésével, a régiók innovativitásában meglévő különbségek magyarázatával, hanem az innovációs tevékenység matematikailag formalizált modellezésével is. Ez részben annak tulajdonítható, hogy a K+F eredmények egzakt mérése meglehetősen nehéz, másrészt a negyedik kérdés¹, a „Hol?” nehezen illeszthető a közgazdaságtan korábban kialakult keretrendszerébe.

A gazdasági tevékenységek térbeli koncentrációjának közgazdaságtani magyarázatában három különböző elméleti irányzat jelenti a kiindulási alapot, amelyek egyfajta szintézisét adva lehetne a regionális gazdasági növekedés modelljét megszerkeszteni. A szóban forgó közgazdasági irányzatok az utóbbi másfél évtizedben egymástól függetlenül fejlődtek ki, melyek irodalmának áttekintéséről ÁCS ZOLTÁN és VARGA ATTILA cikkében kap átfogó képet az olvasó. (ÁCS - VARGA, 2000).

¹ A közgazdaságtanba bevezető tankönyvek többnyire három alapvető kérdés feltevését látják célszerűnek. A „Mit?”, „Hogyan?” és a „Kinek a számára?” mellett általában fel sem merül a „Hol?” problematikája, amely a térszemlélet teljes hiányára enged következtetni.

A három fő elméleti alap:

- Az új gazdaságföldrajz.
- A gazdasági növekedés új elmélete.
- Az innováció új gazdaságtana.

A térbeli folyamatok formalizálásához az elméleti kiindulási alapot a KRUGMAN-féle centrum-periféria modell szolgáltatja. A döntő kérdés, hogy milyen alapvető tényezők befolyásolják a gazdasági tevékenység térbeli koncentrálódását, az agglomerációk kialakulását és fennmaradását. Az erre adott válaszban a szállítási költségek, az ipar növekvő skálahozadéka, és a bővülő ipari kereslet adott kombinációja a centripetális és a centrifugális erők egyensúlyát valamilyen irányban megbontja, és a vállalatoknak a magrégióba települését vagy onnan elköltözését okozza. Később az elmélet továbbfejlesztése a bonyolultabb térszerkezet felé (pl. több régió, folytonos tér) is megtörtént. Mivel a XXI. században feltehetőleg az innovációk fontossági sorrendben megelőzik majd a szállítási költségeket a regionális gazdasági növekedés vonatkozásában, ezért célszerűnek látszik a technológiai haladást nagyobb hangsúllyal figyelembe venni az SCGE modellekben. Ennek egyik lehetséges módja innovációs „új gazdaságföldrajzi” egyenletek kidolgozása formájában történhetne meg. KRUGMAN modelljéből tehát hiányzik a régiók innovativitásában rejlő különbségek figyelembe vétele, valamint a rendszer dinamizálása a gazdasági növekedés szempontjából.

Az endogén elméletek a technológiai fejlődést profit motiválta egyéni döntések eredményeként magyarázzák. (ÁCS - VARGA, 2000) A technológiai tudás nem-versenyző jószágként való felfogása azt jelenti, hogy fogyasztásából másokat legfeljebb csak részben lehet kizárni. Az endogén jelző tehát nem arra vonatkozik, hogy egy adott régió gazdasági növekedésében kizárólag a belső termelési tényezők játszanának szerepet, ellenben azt jelenti, hogy a modell szempontjából nem külső adottságként (exogén változóként), hanem belső tényezőként kezeli az innovációt. A termelési függvény általános alakja kiegészül a technológia adott állapotát jellemző endogén változóval. Empirikus elemzésekkel alátámasztható, hogy hosszú távon a gazdasági növekedés döntő része a technológiai fejlődésből adódik, míg a tőkefelhalmozás csak egy kisebb részt magyaráz. A mindenki által hozzáférhető tudásfelhalmozás kialakulásához az ipari kutatásokból eredő szpillóverek vezetnek (ROMER, 1986).

A technológiai tudás mint termelési tényező esetében kettő, egymástól jellegében különböző tényezőről beszélhetünk. Az első a vállalatok K+F beruházásainak eredményeképpen kizárólagosan felhasználható innováció, a második pedig a közösséggel fogyasztható kutatási eredmények mennyisége. A rendelkezésre álló tudás-készlet egészét tehát nem lehet teljes mértékben közösségi javaknak tekinteni, ez egyébként ellentmondásban áll a vállalati gyakorlatban megfigyelhető tapasztalatokkal. Az újonnan kifejlesztett innovációhoz való hozzáférésekből a szabadalmaztatási eljárás által meghatározott ideig (legalábbis részben) más vállalatokat ki lehet zárni. Ezzel monopólium jellegű piaci versenyhelyzet alakítható ki, amelynél az extraprofit a kizárólagos tudásból származó piaci hatalmon alapszik. Az „új gazdasági növekedés-elmélet” modelljét tehát a nem-tökéletes verseny feltételezése mellett kell kidolgozni.

Az innováció azonban egyúttal növeli a közös fogyasztásra alkalmas tudás mennyiségét is, előbb-utóbb más vállalatok számára is elérhetővé, felhasználhatóvá válik. Adott vállalatnál lejátszódó innovációs folyamat tovább növeli a többi vállalat K+F hatékonyságát. A régióban felhalmozott tudás és emberi tőke, egy önmagát

erősítő láncreakció révén fokozhatja a tudás alapú előnyöket oly módon, hogy ez emberi tőke produktivitása a technológiai tudás mennyiségétől függ, a tudást pedig az emberi tőke állítja elő. Az innovatív régióban tehát nem csak a máshonnan „elszívott agyak” következtében jobb a K+F tevékenység eredményessége, hanem a magasabb koncentráció miatt a tudás-termelés hatékonyabban megy végbe.

A nemzetközi versenyben meghatározó szerepet játszanak az új gyártmányok és szolgáltatások kifejlesztése, bevezetése, elterjesztése, amelyek gyorsaságától és hatékonyságától függ a vállalatok, illetve közvetve a régió, a nemzetgazdaság jövője. *„Az innovációs politikájukat más korábban decentralizált országok (Dánia, Hollandia, Olaszország, Németország, Franciaország) tapasztalatai (és a decentralizációt megalapozó vizsgálatok) azt bizonyították, hogy a K+F tevékenység intenzitása, a kisvállalkozások fejlődőképessége és az exportképesség között szoros a korreláció.”* (HORVÁTH, 1999)

Az endogén növekedés elméletekben alkalmazott megközelítésmódok egy olyan eszköztárát adhatják az regionális gazdasági növekedés modellezésének, amelyben a technológiai haladás mint termelési tényező kiemelkedő szerephez jut, a monopolisztikus verseny és a növekvő skáláhozadék feltételezések mellett. Ezekből az „új növekedés” elméletekből azonban kimaradt a térszemlélet, a gazdaságot sajátos „tű hegye” felfogás alapján képzelik el, mintha minden gazdasági tevékenység egyetlen pontba összesűrítve játszódna le. A regionális különbségek figyelembe vétele ezt az elméleti irányzatot alkalmas módon egészítheti ki az SCGE modellezés számára.

A K+F tevékenységet, az innováció gazdaságtanát leíró elméletekből hiányzik a modell szemlélet, a matematikai formalizáltság módszerével kiegészítve a közgazdaságtan fő irányzataihoz jobban közelítő teoretikus rendszert lehetne felépíteni. Ha ez nem is sikerülne teljes egészében, akkor is a jelentősebb eredményekkel kiegészítve az endogén növekedés elméletet olyan használható egyenletekhez juthatnánk, amelyek jobban kifejezik a technológiai változások regionális jellemzőit.

Az SCGE modellek további jelentős alapját következésképpen az „új növekedési elméletek” szolgáltatathatják, amelyekben a technológiai tudás, mint termelési tényező kiemelkedő szerepet kapna. A személyes kapcsolatok révén továbbadható rejtett tudás természeténél fogva térben korlátozott, a regionális szint jelentősége ebből a szempontból értékelődik fel.

A MODELL EGYENLETRENDSZERÉNEK VÁZLATA

A számítógépen futtatható modell összeállításával kapcsolatos kutatások a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán a Gazdaságpolitikai Kutatások Központjában folynak, VARGA ATTILA igazgató vezetésével.

Anélkül, hogy a modell minden egyes egyenlete részletesen ismertetésre kerülne ebben a tanulmányban (terjedelmi okok miatt), a főbb egyenletek vázlatos bemutatása szemlélteti a lényeges összefüggéseket. Az egyenletrendszer felírásánál kiindulási alapként szolgált ATSUSHI KOIKE és MARK THISSEN modellje (KOIKE – THISSEN, 2005), az itt leírt modell ennek továbbfejlesztett változataként tekinthető.

A kibocsátás modellezése a COBB-DOUGLAS termelési függvény alapján történik, amely a konstans helyettesítési rugalmasságú CES függvények speciális esete. A régiókat (vagy megyéket) i , a szektorokat m , az időperiódust (évet) t indexszel jelölve:

$$y_{i,m,t} = A_{i,m,t} L_{i,m,t}^{a_m} K_{i,m,t}^{1-a_m} \quad (1)$$

A termelési függvényben a két klasszikus termelési tényező, a munka „L” és a tőke „K” mellett kiemelt szerepet kap a technológiai tudást jellemző „A” változó, amely részben a $\zeta_{i,m,t}$ változóval jelölt „TFP hatások” révén határozódik meg, másrészt pedig figyelembe veszi az agglomerációs effektust a munkaerő területi koncentrációja függvényében.

$$A_{i,m,t} = A_{i,m,t}(\zeta_{i,m,t}, L_{i,t}) \quad (2)$$

Az általános egyensúlyi elméletből kiinduló regionális piaci egyensúlyok számítása minden egyes időperiódusban az alábbi egyenletek egyidejű teljesülését kívánja meg. Az egyenletrendszer megoldásai numerikus módszerrel, iterációs eljárás során határozódnak meg. Az i-edik régióban az m-edik szektor F.O.B. árai² a munkaerő (w_i), és a tőke (r) költségeitől függenek.

$$q_{i,m,t} = \frac{w_{i,t}^{a_m} r^{1-a_m}}{A_{i,m,t} a_m^{a_m} (1-a_m)^{1-a_m}} \quad (3)$$

A termelési tényezőkre vonatkozó keresleti függvény:

$$L'_{i,m,t} = \frac{a_m}{w_{i,t}} q_{i,m,t} y'_{i,m,t} \quad (4)$$

$$K'_{i,m,t} = \frac{1-a_m}{r} q_{i,m,t} y'_{i,m,t} \quad (5)$$

A hasznossági függvény a háztartások esetében függ a lakáshelyzettől, valamint az M db szektor termékeire, szolgáltatásaira vonatkozó fogyasztástól. (α , β és σ becslült paraméterek)

$$u_{i,t} = u_{i,t}(\alpha, h_i, \beta_1 \dots \beta_M, \sigma_1 \dots \sigma_M, x_{i,1,t} \dots x_{i,M,t}) \quad (6)$$

A háztartások költségvetése:

$$l_i w_{i,t} + \frac{r \mathbf{K}_t}{\mathbf{N}_t} = \sum_{m=1}^M p_{i,m,t} x_{i,m,t} \quad (7)$$

amelyből a keresleti függvény:

$$x_{i,m,t} = \frac{\beta_m}{1-\alpha} \frac{1}{p_{i,m,t}} \left(l_i w_{i,t} + \frac{r \mathbf{K}_t}{\mathbf{N}_t} \right) \quad (8)$$

Az m-edik szektorban az i-edik régióból a j-edik régióba történő szállítás valószínűsége:

¹ TFP = total factor of productivity.

² F.O.B. = „free on board”.

$$s_{ij,m,t} = \frac{S_{ij,m,t}(y_{i,m,t}, \lambda_m, q_{i,m,t}, \tau_{ij,m})}{\sum_{k=1}^I S_{kj,m,t}(y_{k,m,t}, \lambda_m, q_{k,m,t}, \tau_{kj,m})} \quad (9)$$

Értelemszerűen:

$$\sum_{i=1}^I s_{ij,m,t} = 1, \quad (10)$$

amely tartalmazza már a régióból önmagába való szállítás, vagyis a helyben felhasználás valószínűségét is.

Az interregionális kereskedelem volumene:

$$z_{ij,m,t} = N_{j,t} x_{j,m,t} s_{ij,m,t} \quad (11)$$

A szállítási költségeket is tartalmazó C.I.F. árak:

$$p_{j,m,t} = \sum_{i=1}^I s_{ij,m,t} q_{i,m,t} (1 + \tau_{ij,m}) \quad (12)$$

A piaci egyensúly feltételei:

- munkaerő: $\sum_{m=1}^M L'_{i,m,t} = L_{i,t}$ minden régióra, $\forall i = 1..I$ (13)

- tőke: $r \left(\sum_{i=1}^I \sum_{m=1}^M K'_{i,m,t} - \mathbf{K}_t \right) = 0$ (14)

- javak kereslete¹: $N_{j,t} x_{j,m,t} = \sum_{i=1}^I z_{ij,m,t}$ (15)

- javak kínálata: $y'_{j,m,t} = \sum_{i=1}^I (1 + \tau_{ij,m}) z_{ij,m,t}$ (16)

A modell dinamizálása a tőke és a munkaerő-állomány következő időperiódusra való megváltozása alapján történik. A TFP növekedése a modell szempontjából kívülről jövő, exogén adottság, jelentős mértékben függ a regionális támogatásoktól.

A munkaerő-állomány növekedése és migrációja:

$$L_{i,t+1} = [L_{i,t} + M(L_{i,t}, u_{i,t}, \phi, \theta)]G, \quad (17)$$

ahol G a munkaerő-állomány növekedési rátája, amely a demográfiai folyamatoktól és az aktivitási, valamint munkanélküliségi rátától függ. Az $M(\cdot)$ migrációs függvény a háztartások hasznossági függvénye alapján meghatározott, alakja és paraméterei múltbéli empirikus adatokhoz illesztett.

A beruházási arányt σ_m -mel jelölve az m -edik szektoron belül, a beruházási javak iránti kereslet:

¹ A (9), (10) és (11) egyenletekből következik, hogy (15) automatikusan teljesül.

$$I_{i,m,t} = \sigma_m N_{i,t} x_{i,m,t} \quad (18)$$

Mivel a kibocsátásnak $(1 - \sigma_m)$ része kerül fogyasztásra, ez indokolja a hasznossági függvényben való figyelembe vételét, amely (6) egyenlet behelyettesítésre kerül (17)-be.

$$L_{i,t+1} = \left\{ L_{i,t} + M \left[L_{i,t}, u_{i,t} \left(\alpha, h_i, \beta_1 \dots \beta_M, \sigma_1 \dots \sigma_M, x_{i,1,t} \dots x_{i,M,t} \right), \phi, \theta \right] \right\} G \quad (19)$$

Az amortizációt δ -val jelölve, a következő időszak tőkeállománya:

$$\mathbf{K}_{t+1} = (1 - \delta) \mathbf{K}_t + \sum_{i=1}^I \sum_{m=1}^M I_{i,m,t} \quad (20)$$

KÜLFÖLDI PÉLDÁK

Az SCGE modellek sikeres alkalmazására számos külföldi példát találunk. Hollandiában a RAEM¹ névre keresztelt modell első alkalmazása egy új vasúti kapcsolat (Amszterdam és Groningen között) közvetett gazdasági hatásainak elemzését szolgálta, 6 különböző alternatívát megvizsgálva (OOSTERHAVEN – KNAAP – RUIJGROK – TAVASSZY, 2001). Az elméleti alapokat az „új gazdaságföldrajz”-ból származtatták, és a tizennégy szektorra vonatkozóan a DIXIT-STIGLITZ féle monopolisztikus versenyt feltételezték. A modell 14 régiót és 14 szektort tartalmazott, és az együtthatók kalibrálása során jelentős mértékben támaszkodtak a régiók közötti input-output táblákra.² A regionális kereskedelem ilyen szintű ismerete mellett is problémát okozott a CES³ típusú hasznossági és termelési függvényekben a fogyasztók és a termelők helyettesítési rugalmasságainak becslése regionális szinten. A modell eredményei között említhetjük, hogy a 6 db alternatívára vonatkozóan szimulációs kísérletekkel szemléltette a 2020-ig várható hatásokat a munkaerőpiac változásainak földrajzi megoszlására, a fogyasztói árak mérséklődésére, valamint a kibocsátás és a jövedelmek növekedésére.

Norvégiában az interregionális közlekedés modellezése céljából fejlesztették ki szintén SCGE szemléletben a PINGO⁴ modellt. A fő kérdés az áruszállítás iránti kereslet előrejelzése volt a kormányzat számára a közlekedési infrastruktúrára vonatkozó döntések előzetes hatásvizsgálata érdekében. Passzív stratégiának minősíti a súlyos közlekedési dugókat utólagosan leereagáló infrastruktúra fejlesztést, ezzel szemben aktív stratégiaként ajánlja a nemzetgazdaság és a termelés növekedésének szimulációját, és ezáltal a jövőbeli áruszállítási kereslet meghatározását. Ezt a feladatot el is végezték az 1999-2010-ig és a 2010-2022-ig terjedő időszakokra is, amelyben 19 norvég megyére és 11 szektorra állították fel az egyenletrendszert. A megyékre vonatkozó input-output táblákat a nemzeti statisztika itt is szolgáltatni tudta. Fontos következtetése, hogy a jelenlegi közlekedési infrastruktúra a jövőben nem lesz elegendő, illetve rámutat, hogy mely területeken szükséges a fejlesztés, nem csak a dugók elkerülése, hanem a gazdasági növekedés érdekében is.

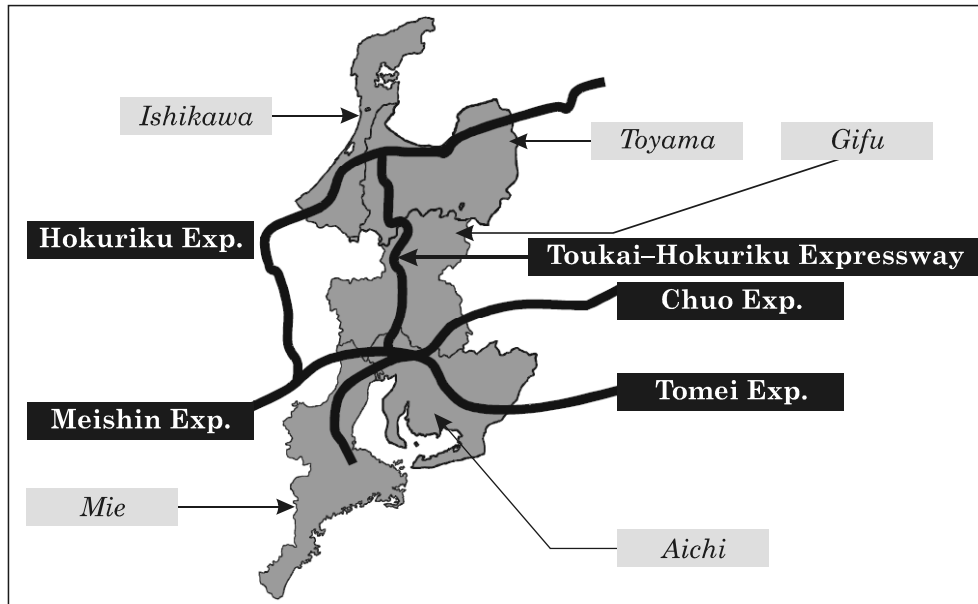
¹ Ruimtelijk Algemeen Evenwichtsmodel.

² A szerző tudomása szerint a megyék vagy régiók közötti input-output táblák Magyarországon jelen pillanatban még nem állnak rendelkezésre.

³ CES: konstans helyettesítési rugalmasságú függvények.

⁴ PINGO, a model for Prediction of INterreGIOnal freight transport flows between and within regions.

Japánban egy már építés alatt lévő, és a tervek szerint 2010-re elkészülő, kb. 185 km hosszú autópálya jövőbeli hatásainak elemzésére használták az SCGE modellezési technikát.

1. ábra
Japán központi régiója és az épülő autópálya¹

A modell előrejelzései szerint a kb. 14,0 Mrd USD építési költséggel szemben évente 1,1 Mrd USD-nek megfelelő többlet hasznosság keletkezne a fogyasztói oldalon. Érdekes módon a régiókra szétosztva prognosztizált haszonból a központi régió „csak” a második helyen profitál, a legtöbb előnyt egy másik, szomszédos régió élvezi. A modell nem csak az autópálya közvetlen előnyeit, hanem a közvetett, a regionális gazdasági hatásokból származó hasznokat is kimutatta.

HAZAI ALKALMAZÁS A KÖZÖSSÉGI DÖNTÉSEKBEN

Az SCGE modell első számítógépes szimulációs megvalósítása Magyarország megyéire (20 területi egységre, azaz a 19 megyére és Budapestre), illetve négy szektort (mezőgazdaság, ipar, szolgáltatások, kormányzat) figyelembe véve készen van, rendelkezésre áll.² Ez még nem jelenti azt, hogy továbbfejlesztésében ne lenne számos tennivaló. Ugyanakkor ma már olyan állapotban van, hogy a területfejlesztési döntések előzetes hatásvizsgálatainak modellszámításai során hatékonyan fel lehetne

¹ Forrás: Toshihiko Miyagi, 2001.

² A konferencián megtartott előadás óta elkészült a GMR Hungary modell a Nemzeti Fejlesztési Hivatal részére, ebbe a fentebb ismertetett SCGE modell részmodellként beépítést nyert, a Nemzeti Fejlesztési Terv II. hatásvizsgálatára szolgál (Varga, 2006).

használni. A rendszer verifikálása folyamatban van, amelynek során a valósággal való összevetés és a kutatási céloknak való megfelelés ellenőrzésében jó eredmények születtek.

A szimuláció fogalmának talán legegyszerűbb definíciója úgy hangzik, hogy a vizsgált jelenség, objektum modelljén végrehajtott kísérletsorozat. Sokkal olcsóbb és kevésbé kockázatos, mint valós társadalmi-gazdasági rendszereken kísérletezgetni. Felelős vezető ez utóbbit racionálisan nem vállalhatja fel.

Az, hogy a támogatások elosztásában résztvevő döntéshozók (törvényes eszközökkel) egyéni céljaikat is maximalizálják, önmagában még nem róható fel nekik bűnként. El kell ismerni a létezésüket az olyan természetes törekvéseknek, mint a hivatali pozíció védelme és erősítése, a hatalom megszerzésére és megtartására irányuló erőfeszítések, a jövedelmek és juttatások növelése, az önmaguk fontosságának hangsúlyozása, a kockázatos döntések felelősségének kerülése, stb. Ezek az attitűdök a közösségi döntések elméletének gyakorlati megnyilvánulásai. A kérdés mindössze annyi, hogy miként lehet az egyéni célokat a közjó irányába terelni, a közérdek szempontjából is optimális döntéseket meghozni. Ennek egyik alkalmas eszköze lehet a döntések jövőbeli hatásainak tanulmányozása során felhasznált előzetes modellszámítások. Ez nem merülhet ki csupán abban, hogy ha valami „balul üt ki”, akkor rá lehessen fogni a „rosszak voltak a modellszámítások” felkiáltással a számítógépes szimulációra. Ezzel szemben a döntések „nem lóghatnak a levegőben”, amennyiben megfelelő prediktív erejű modellekkel támasztják alá, azaz elejét lehet venni a politikai támadásoknak, szakmai érvekkel igazolva a döntések megalapozottságát. Az SCGE modell alkalmazása lényegesen hozzájárulhat az olyan erőforrásallokáció alternatívák felállításához, amelyek egyaránt szolgálják a nemzetgazdaság versenyképességének maximális javulását, valamint a regionális különbségek mérséklését, a területi kohézió erősítését.

Konkrétabban fogalmazva, le lehet rögzíteni a modellnek egy olyan futtatását, amely még nem tartalmazza az EU-támogatásokat, amelyet nevezhetünk „alapvonal”-nak. Ehhez viszonyítva vizsgálhatunk olyan különböző forgatókönyveket, amelyek az EU-forrásoknak a (a többi forgatókönyvtől) eltérő területi elosztásait tartalmazzák. A forgatókönyvek következésképpen egymástól különböző regionális fejlődéseket, valamint makrogazdasági mutatókat fognak jósolni az elkövetkezendő évekre az „alapvonal”-hoz viszonyítva. A forgatókönyv-elemzés egyik speciális esete lehet, hogy a támogatásokat népességszám arányosan osztják el, ezzel összehasonlítva vizsgálhatók a koncentráltabb területi elosztást tartalmazó forgatókönyvek, hogy makrogazdasági szinten mennyiben alakul másképp a GDP, a foglalkoztatottak számának növekedése, stb., illetve mérséklődik vagy mélyül a területi polarizáció.

A forgatókönyv-elemzés módszerével tehát döntési alternatívák hozhatók létre, amelyekből a politikai, gazdasági, és akár a döntéshozók egyéni szempontrendszer alapján kiválaszthatóak lesznek a preferálandó területi elosztás-kombinációi az EU-támogatásoknak.

ÖSSZEGZÉS

Az SCGE modell könnyített, „light” változata Magyarország számára számítógépen futtatható szimuláció formájában rendelkezésre áll. Az egyszerűsítéseket főként a statisztikai adatok hiánya (regionális input-output táblák, területi export-import

adatok stb.) miatt kellett elvégezni. A tanulmányban említett külföldi példák bár döntően a közlekedési infrastruktúra kérdéseivel foglalkoznak, ugyanakkor nem zárják ki azt, hogy az SCGE modelleknek komplexebb kérdéseket tegyünk fel, például a Strukturális Alapok támogatásai területi megoszlásának hatását a makrogazdasági, illetve regionális gazdasági növekedésre. Általánosan a gazdasági modellkísérletekről elmondható, hogy fontos segédeszközök a különböző, (sokszor egymásnak ellentmondó) célkitűzések összhangjának megteremtésében, az intézkedések előzetes hatásvizsgálatában. (ZALAI, 1998)

Speciálisan a gazdaság térbeli folyamatait leírni képes modellek alkalmasak lehetnek a beavatkozások hatásainak számszerűsítésére, és a rendelkezésre álló fejlesztési erőforrások optimálshoz közelítő allokációjának meghatározására (RECHNITZER – LADOS, 2004).

Az Európai Unió apparátusa nem sokra értékeli a pusztán statisztikai adatokat felvonultató, leíró jellegű, általános elveket ismételtető tanulmányokat, inkább az elméletileg és módszertanilag igényes elemzések számíthatnak elismerő fogadtatásra (RÉVÉSZ – ZALAI, 2000). Az SCGE modell alkalmazása a Nemzeti Fejlesztési Terv vizsgálatában lényegesen hozzájárulhat az említett követelmények teljesítéséhez.

IRODALOM

- ÁCS, J. Z. – VARGA, A. (2000) Térbeliség, endogén növekedés és innováció. – *Tér és Társadalom*. 4. 23-39. o.
- DIXIT, A. K. – STIGLITZ, J. E. (1977) Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity. – *The American Economic Review*. June 1977. 297-308. o.
- DÖBRÖNTE, K. – VIDA, SZ. (2004) A regionális politika és intézményrendszer szerepe Magyarországon. – *Tér és Társadalom*. 4. 1–28. o.
- FUJITA, M. – KRUGMAN, P. – VENABLES, A. (1999) *The Spatial Economy*. MIT Press. Cambridge, MA, London.
- HORVÁTH GYULA (1998) *Európai regionális politika*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs.
- HORVÁTH GYULA (1999) Kutatás, felsőoktatás és regionális átalakulás. Az innováció szerepe a regionális fejlődésben. – *Magyar Tudomány*. 4. 447-458. o.
- JÁROSI, P. (2005) A térbeli számszerűsített általános egyensúlyi modellek alkalmazási lehetőségei a regionális politikában. – *Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés című konferencia előadásai. PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv 2004-2005*.
- KOIKE, A. – THISSEN, M. (2005) *Dynamic SCGE model with Agglomeration Economy (RAEMLight)*. Manuscript
- KORNAI, J. (1965), (1973) *A gazdasági szerkezet matematikai tervezése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KRUGMAN, P. (1995) *Development, Geography and Economic Theory*. MIT Press, Cambridge, MA.
- LOVERING, J. (1999) Theory Led by Policy: The Inadequacies of the „New Regionalism”. – *International Journal of Urban and Regional Research*. 2. 379–396. o.
- OOSTERHAVEN, J. – KNAAP, T. – RUIJGROK, C. – TAVASSZY, L. (2001) On the Development of RAEM: the Dutch Spatial General Equilibrium Model and its

- First Application to a New Railway Link. *Presented to the 41th Congress of the European Regional Science Association*. Aug. 29 – Sept. 1. Zagreb.
- RECHNITZER, J. – LADOS, M. (2004) *A területi stratégiáktól a monitoringig*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- RÉVÉSZ, T. – ZALAI, E. (2000) A magyar gazdaságstatisztikai adatforrások és az alkalmazott egyensúlyelméleti modellezés. – *Statisztikai Szemle*. 2-3. 97-117. o.
- ROMER, P. (1986) Increasing returns and long-run growth. – *Journal of Political Economy*. 94. 1002-1037. o.
- THISSEN, M. (2003) RAEM 2.0 A regional applied general equilibrium model for the Netherlands. *Manuscript*, pp 19.
- TOSHIHIKO MIYAGI (2001) Economic Appraisal for Multiregional Impacts by a Large Scale Expressway Project. – *TI 2001-066/3 Tinbergen Institute Discussion Paper*. <http://www.tinbergen.nl/scripts/papers.pl?paper=01066.rdf> 2004. 12. 10.
- VARGA, A. – SCHALK, H. J. (2004a) Knowledge Spillovers, Agglomeration and Macroeconomic Growth: an Empirical Approach. – *Regional Studies*. 8. 977-989. o.
- VARGA, A. – SCHALK, H. J. (2004b) The economic effects of EU Community Support Framework interventions. An ex-ante impact analysis with EcoRET, a macroeconomic model for Hungary. *Zentralinstitut für Raumplanung Institut für Siedlungs- und Wohnungswesen Universität Münster*.
- VARGA, A. (2000) Local academic knowledge spillovers and the concentration of economic activity. – *Journal of Regional Science*. 40. 289-309. o.
- VARGA, A. (2006) A Complex Macro-Regional Model for the Analysis of Development Policy Impacts on the Hungarian Economy. - Final Report Project No. NFH 370/2005. Pécs, November 2006.
- ZALAI, E. (1998) Általános egyensúlyi modellek alkalmazása gazdaságpolitikai elemzésekre. – *Közgazdasági Szemle*. December. 1065-1081. o.

MOLNÁR BEÁTA*

TERÜLETI TERVEZÉS MAGYARORSZÁGON

1. BEVEZETÉS – A TERVEZÉSRŐL ÁLTALÁBAN

Bármely szakpolitika akkor lehet sikeres, ha az intézkedések megvalósítása nem ad hoc módon, hanem tervek alapján történik. E dokumentumok – esetünkben a területfejlesztési koncepciók és programok – lényegében a hosszabb és rövidebb távú célokat, az elérésükhöz szükséges eszközöket tartalmazzák. A tervkészítéskor azonban mindig figyelemmel kell lenni a következőkre:

- realitás;
- szakmaiság;
- érintettek bevonása (partnerség);
- szubszidiaritás;
- vertikális és horizontális, valamint ágazati koordináció.

A fentiek közül az első három pont nem szorul magyarázatra, egyértelmű, hogy a fejlesztési elképzeléseknek a valós adottságokból, reális igényekből kell kiindulniuk és végrehajthatónak kell lenniük. Szintén világos, hogy a dokumentumokat kellő szakértelemmel, valamennyi érdekelt bevonásával kell összeállítani. A szubszidiaritás itt azt jelenti, hogy azt feltételezzük: egy adott térség problémáit, szükségleteit a helyi szereplők ismerik legjobban, ezért mindenképp támaszkodni kell az ő tudásukra, munkájukra. Végül a területi terveknek természetesen illeszkedniük kell a magasabb szintű fejlesztési anyagokhoz, összhangban kell lenniük az ágazati célokkal, illetve tekintettel kell lenni más régiók elképzeléseire is.

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Vállalkozások és emberi erőforrások intézeti tanszék, főiskolai adjunktus, PhD-hallgató.

A tervek, melyek hosszabb (stratégiák, koncepciók) és rövidebb (operatív tervek, programok) távra is készülhetnek, végső soron az alábbiakat foglalják magukba:

- helyzetelemzés;
- jövőkép, átfogó és konkrét célok meghatározása;
- a megvalósítás módja, eszközei.

Fontos, hogy a jelenlegi körülmények értékelése reális és körültekintő legyen, hiszen ez lesz az alapja a célok meghatározásának. Mivel a jövő mindig bizonytalan, több forgatókönyv is felvázolható, ezek közül a legvalószínűbbel praktikus kalkulálni. Adatok nélkül a tervek csak kívánságlisták maradnak, így megfelelő módszertant kell találni arra is, hogy a célokat számszerűsítsük, ami a későbbi ellenőrzést is lehetővé teszi. Ezt követi a végrehajtás leírása, ütemezéssel – ehhez értelemszerűen elengedhetetlen a jogi és intézményi keretek megléte, az elégséges pénzeszközök, jó humán kapacitások.

2. TERÜLETI TERVEZÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN

A területi tervezésről az EU regionális politikájával összefüggésben beszélhetünk. Az elmaradott térségek felzárkóztatását a strukturális alapok és a kohéziós alap segíti. A támogatások elnyeréséhez az ezeket szabályozó közösségi rendeleteknek kell eleget tenni. Eszerint a nemzeti parlamentek, kormányok maguk döntenek arról, hogy egyébként milyen területfejlesztési dokumentumok kidolgozását írják elő különböző testületek számára, ezeknek mi a tartalmuk, eljárási rendjük, viszonyuk a többi tervhez. Egyes országokban van, máshol nincs ún. tervtörvény, ami az előbbieket egységes keretbe foglalná. Ugyanakkor amennyiben egy állam, régió részesülni szeretne a közösségi forrásokból, mindenekelőtt a 2000–2006-os időszakra vonatkozó 1260/1999, illetve a 2007–2013-as periódusra irányadó 1083/2006 EK rendelet előírásainak kell megfelelni (strukturális alapok általános szabályozása).

Az elkészítendő stratégiai dokumentum a jelenlegi ciklusban a (nemzeti) fejlesztési terv, melynek EU által elfogadott változata a közösségi támogatási keret. Ehhez részletesebb ágazati és regionális operatív programok kapcsolódnak. Amennyiben csak néhány NUTS 2 egység jogosult a támogatásra, elegendő az egységes programozási dokumentum készítése. A jövő évtől a fejlesztési terv neve nemzeti stratégiai referenciakeret, melynek továbbra is részei az operatív programok. Tartalmukat tekintve ezek logikusan (nagy vonalakban) helyzetelemzésből (SWOT analízis), célkitűzésekből, prioritásokból, pénzügyi táblákból, végrehajtási rendelkezésekből állnak. A jogszabályok keretjelleggel előírják a megvalósítás intézményrendszerét is, itt azonban ezzel nem foglalkozunk. Ami viszont még kiemelendő, hogy a partnerség, a decentralizáció–szubszidiaritás rögzített elvei szerint a tervezés országos (kormányzati) és helyi (önkormányzatok, más szervezetek) intézmények, társadalmi, gazdasági szereplők bevonásával történik.

3. TERÜLETI TERVEZÉS MAGYARORSZÁGON

Magyarországon, mint uniós államban kétféle metszetben beszélhetünk a területi tervezésről. Egyrészt a strukturális alapok (kohéziós alap) forrásainak megszerzéséhez meg kell felelnünk a fenti kritériumoknak, másrészt az 1996-os területfejlesztési

törvény (Tft.) és az ezzel összefüggő további jogszabályok előírásokat tartalmaznak a fejlesztési tervek kidolgozására, egyeztetésére, időtávjára, tartalmára vonatkozóan.

Az EU-tól független, „hazai” dokumentumok (Tft.):

- Országos Területfejlesztési Koncepció (OTK): összeállításáért a miniszter (jelenleg önkormányzati és területfejlesztési felel, a parlament (OGY) fogadja el;
- regionális fejlesztési koncepciók, programok (RFK, RFP): a regionális fejlesztési ügynökségek (RFÜ) készítik, a regionális fejlesztési tanácsok (RFT) fogadják el;
- megyei területfejlesztési koncepciók és programok (MTK, MTP): a megyei területfejlesztési tanácsok (MTT) fogadják el, munkaszervezeteik dolgozzák ki (ügynökségek);
- kistérségi fejlesztési koncepciók, programok (KFK, KFP): a kistérségi fejlesztési tanácsok fogadják el, munkaszervezeteik készítik.

(Megyei szinten érdekesség, hogy az önkormányzatok direkt módon nem vesznek részt a térség terveinek kialakításában.)

A korábbiaknak megfelelően az Európai Bizottság részére Magyarország Nemzeti Fejlesztési Tervet (NFT) és operatív programokat (OP) dolgozott ki 2003-2004-ben, illetve 2006-ban. A 2. NFT megalapozásának érdekében készült egy hosszú távú, átfogó koncepció (Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció, OFK) is. A munka elvégzéséért a kormány felel, de természetesen más szereplők is közreműködnek.

Az 1. és 2. táblázatok a legfontosabb tudnivalókat foglalják össze a tervek, ill. intézménynek oldaláról. A használt rövidítéseket a 3. táblázat összegzi.

A táblázatokból mindenekelőtt az látható, hogy az uniós forrásokkal összefüggő és a hazai finanszírozással megvalósuló fejlesztések tervezése közti kapcsolat nem túl erős. Nincs egységes jogi keret, alig van direkt intézményi átfedés – csak az Országos Területfejlesztési Hivatal,¹ illetve a regionális fejlesztési ügynökségek jelentik a közös pontot egyes dokumentumoknál –, és az időtávok is eltérnek. A harmonizálás, a kapcsolatok biztosítása érdekében a szakértők egyre nagyobb része egy ún. tervtörvény megalkotását javasolta. Természetesen nem állítható, hogy ez az egyetlen helyes megoldás, de kétségtelenül logikus, hogy ez jelenthetné a legnagyobb garanciát az állami (nemzetgazdasági, területi) tervezés megalapozottságára, stabilitására, szakmaiságára, koherenciájára.

A tervtörvény az alábbiakra terjedne ki (PÁLNÉ - SOMLYÓDYNÉ, 2005):

- a dokumentumok tartalma, időbeli hatálya
- az alkalmazott fogalmi és módszertani apparátus, tércategóriák
- a tervezés céljai, feladatai
- hogyan illeszkednek a tervtípusok a tervezés egészének (eddiggi) rendszerébe
- milyen jogi formában kell a terveket elfogadni, milyen joghatások fűződnek hozzájuk, mi a szervei, személyi hatályuk stb.

2006 tavasza óta úgy tűnik, a régi-új kormány fogékony az ötletre, és szó van egy fejlesztéspolitikai törvény elfogadásáról – azonban ez még nem került a parlament elé.

Hozzá kell tenni, abban az értelemben számunkra az „uniós” tervek fontosabbak, hogy ezekhez sokkal több közösségi és hazai pénz kapcsolódik. Ettől persze még az alacsonyabb szintű területi egységek is jó, ha rendelkeznek fejlesztési elképzelésekkel, de itt a mozgáster szűkebb.

¹ 2006 nyarán egyes szervezeti egységei tehát beolvadtak az ÖTM-be, a Regionális Operatív Program Irányító Hatósága (ROP IH) pedig az NFÜ-höz került.

*1. táblázat
A fejlesztési tervek elfogadója, készítői, időtávja*

Terv	Elfogadó	Készítők	Időtáv
OFK	Országgyűlés	NFH + közreműködők	2013/2020-ig
NFT (2.)	Kormány	NFH* + közreműködők	7 év, 2007–13
ROP (2.)	Kormány	OTH* + közreműködők RFÜ-ek (önálló ROP-ok esetén)	7 év, 2007-13
OTK (új)	Országgyűlés	miniszter (OTH) + minisztériumok, közreműködők	2015/2020/2030-ig
RFK	RFT	RFÜ	7–15 év
RFP	RFT	RFÜ	3–6 év
MTK	MTT	MTT munkaszervezet	7–15 év
MTP	MTT	MTT munkaszervezet	3–6 év
KFK	KFT	KFT munkaszervezet	7–15 év
KFP	KFT	KFT munkaszervezet	3–6 év
<p><i>Ágazati tervek: heterogén szabályozás, nincs általános tervezési kötelelem.</i> <i>* Új nevén Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ), illetve Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium (ÖTM).</i></p>			

*2. táblázat
Az egyes intézmények fejlesztési tervekkel kapcsolatos feladatai*

Intézmény	Feladat
Országgyűlés	elfogadja az OTK-t, OFK-t
Kormány	előterjeszti az OTK-t, OFK-t, elfogadja az NFT-t, OP-kat
Miniszter (regionális fejlesztési)**	felel az OTK és ROP kidolgozásáért, összehangolja az országos és térségi területfejlesztési koncepciókat és programokat, a közigazgatási szervek területfejlesztési tervezési tevékenységét
Miniszter (EU)**	felel az NFT, ÁFT* (OFK) elkészítéséért
NFH**	kidolgozza az NFT-t, ÁFT-t, (OFK-t)
OTH**	kidolgozza a ROP-ot, OTK-t
Minisztériumok	elkészítik a területüket érintő munkarészeket az NFT-t, OP-kat, OTK-t illetően
FKTB	ÁFT, NFT előkészítésének koordinálása

2. táblázat (folytatás)
Az egyes intézmények fejlesztési tervekkel kapcsolatos feladatai

OTT	közreműködik az országos és térségi fejlesztési programok, a központi, ágazati és térségi elképzelések összehangolásában, véleményezi a jelentős területi hatással bíró ágazati fejlesztési koncepciókat
RFT	elfogadja a régió hosszú- és középtávú fejlesztési koncepcióját, programját (azok stratégiai és operatív munkarészeit), véleményezi az országos és a területét érintő ágazati fejlesztési koncepciókat, figyelemmel kíséri az NFT OP-k regionális feladatainak megvalósulását, közreműködik és elősegíti azok végrehajtását
RFÜ	kidolgozza a regionális fejlesztési terveket
MTT	elfogadja a megye hosszú távú területfejlesztési koncepcióját, programját és az alprogramokat, véleményezi az OTK illetékességi területét érintő részeit és a kistérségi koncepciókat, programokat, segíti a kistérségeket a tervezésben
MTT munkaszervezet	elkészíti a megyei terveket, segíti a tanács működését
Magyei önkormányzat	állást foglal a megyei koncepcióról, elfogadja annak önkormányzatra vonatkozó részét
KFT	elfogadja és kidolgozza a kistérség fejlesztési koncepcióját és programját, véleményezi a regionális és megyei fejlesztési koncepciót, programot
KFT munkaszervezet	előkészíti a kistérségi terveket
<p>* Az ÁFT az NFT kibővített változata, ami a hazai finanszírozású fejlesztéseket is magába foglalja, a 2004–2006-os időszakra nem készült el, a 2007-13-as ciklusra pedig az OFK-t dolgozták ki, ami ugyan átfogó, de hosszabb távú terv.</p> <p>** A 2006 tavaszán hivatalba lépő kormány átalakította a fejlesztéspolitika országos intézményrendszerét: megszűnt a regionális fejlesztési tárca nélküli miniszteri poszt, helyette lett önkormányzati és területfejlesztési miniszter (ÖTM); az ÖTM integrálta az OTH egyes szervezeti egységeit, mások pedig az NFH kibővített jogutódjához, a Nemzeti Fejlesztési Ügynökséghez (NFÜ) kerültek. Az NFÜ a kancelláriaminiszter (MEH) alá tartozik, elnökének munkáját a fejlesztéspolitikai kormánybiztos irányítja. (Értelemszerűen megszűnt az EU miniszteri poszt is.) A 2. NFT, az operatív programok tervezése az „eredeti” struktúrában kezdődött, befejeződni azonban az újban fog. A fejlesztéspolitika új, lényegében konzultatív, koordináló szereplői a Nemzeti Fejlesztési Tanács és a Fejlesztéspolitikai Irányító Testület.</p>	

*3. táblázat
Rövidítések*

ÁFT	Átfogó Fejlesztési Terv	OFK	Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció
FKTB	Fejlesztéspolitikai Tárcaközi Bizottság	OTH	Országos Területfejlesztési Hivatal
KFK	Kistérségi Fejlesztési Koncepció	OTK	Országos Területfejlesztési Koncepció
KFP	Kistérségi Fejlesztési Program	OTT	Országos Területfejlesztési Tanács
KFT	Kistérségi Fejlesztési Tanács	RFK	Regionális Fejlesztési Koncepció
MTK	Megyei Területfejlesztési Koncepció	RFP	Regionális Fejlesztési Program
MTP	Megyei Területfejlesztési Program	RFT	Regionális Fejlesztési Tanács
MTT	Megyei Területfejlesztési Tanács	RFÜ	Regionális Fejlesztési Ügynökség
NFH	Nemzeti Fejlesztési Hivatal	ROP	Regionális Operatív Program
NFT	Nemzeti Fejlesztési Terv		

4. GYAKORLATI TAPASZTALATOK

E fejezetben azt nézzük meg, milyen problémákkal szembesülhetett a kormányzat és a tágabb közvélemény az utóbbi évek tervezőmunkája (mindenekelőtt a nemzeti fejlesztési tervek) kapcsán (lásd pl. FARAGÓ, 2005, MÁRTON, 2004).

Először is okozott némi gondot, hogy a rendszerváltás után a tervezés jelentőségét a kormányzatok lebecsülték, ebből adódóan az 1. NFT készítésekor azt kellett megtapasztalni, hogy egyrészt – a tapasztalatok mellett – hiányoznak azok az ágazati és térségi dokumentumok, melyekre építeni lehet, másrészt szintén kevés a hozzáértő szakember. Másodsor az ilyen volumenű tervezés a folyamatok helyes és rutinnal működtetett szervezését igényli, ám e téren ismét problémát okoztak a nem megfelelő koordinációs mechanizmusok, a nem kellő hatékonyság, az időbeli csúszások, időnként az anyagi erőforrások hiánya, végül a partnerek bevonásának anomáliái. Az 1. NFT esetén a területi szempontokra érzékeny szakemberek azt is kifogásolták, hogy a térségi érdekek érvényesítése messze nem volt az ágazati dominanciához mérhető. Ennek bizonyítéka az is, hogy végül egyetlen regionális operatív program (ROP) készült, tematikus prioritásokkal. Ugyanakkor a legalapvetőbb – és leggyakrabban megfogalmazott – gond az, hogy ma Magyarországon nincs politikai, társadalmi konszenzus a legfontosabb kérdésekben sem, ez pedig nagyon megnehezíti a jövőalkotást.

A 2. NFT munkálatai napjainkban is zajlanak, így ennek folyamata teljes egészében még nem értékelhető. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a 2. NFT, illetve a hosszú távú koncepciók (OTK, OFK) tervezésében bizonyos területeken pozitív előrelépés történt, más tekintetben viszont nem volt áttörés. Mindenképp jelentős hatású, hogy az anyagok kidolgozása olyan időszakra tehető, mikor országgyűlési választások közelegtek, ill. zajlottak, ami nyilvánvalóan megakasztotta a munkát, illetve látható volt, hogy a régi-új kormány több dologban is másképp gondolkodik – ennek első jele volt a fejlesztéspolitikai intézményrendszer országos szintjének átszabása, az NSRK újrapublikálása (második verzió). Ám ezen túlmenően további

olyan irányváltások is elképzelhetők, melyeket még ma (az önkormányzati választások után) sem látni tisztán, különösen a végrehajtás vonatkozásában. A korábbi kritikák közül most is fennáll, hogy a perspektivákat nézve a különböző szereplők (politikai oldalak) közt nincs egyetértés, és maga az elképzelések kialakítása sem lett sokkal professzionálisabb. A leggyakoribb ellenvetés, hogy az anyagok túl szerteágazók, nincsenek olyan prioritások, kitörési pontok, amelyekre „felfűzhető” lenne az ország, a régiók fejlesztése – vagyis túlságosan az általánosságok szintjén mozgunk. Szintén gond volt az állandó időzavar, a csúszások, eleinte az átláthatóság hiánya. Azóta ez utóbbiban változás következett be, ugyanis az NFÜ honlapján már nem csak utólagosan, hanem előre is nyomon követhető a társadalmi egyeztetés menete. A partnerek ugyanakkor nem csak azt várják, hogy megkérdezzék őket, hanem azt is, hogy ez megfelelő módszertannal történjen, valamint lássák a vélemények feldolgozását, a beépítés vagy épp elutasítás indokát.¹ A régiók szempontjából előnyös, hogy önálló operatív programokkal rendelkeznek (de nem kapcsolódik hozzájuk a jelenlegihez képest jóval több forrás), azonban hogy a megvalósításban is nagyobb szerepet kapnak-e (a szándék ez volt), az ma még nem állítható, sőt pillanatnyilag inkább kétségesnek tűnik.²

ÖSSZEGZÉS

A fentiekből kiolvasható, hogy Magyarországon a területi tervezés meglehetősen komplex jogi szabályozással és intézményi keretekkel rendelkezik. A területfejlesztési törvény és a kapcsolódó rendeletek elfogadásával 1996-tól megkezdődött a fejlesztési dokumentumok kidolgozása országszerte megyei szintig. A regionális illetve kistérségi fejlesztési tanácsok megalakítása csak 1999-től illetve 2004-től vált kötelezővé, tehát e léptékekben a munkálatok később indultak. Am mire a rendszer bejáratódhatott volna, következett az Unió csatlakozása, ami kissé háttérbe szorította a hazai finanszírozású fejlesztéseket, tekintettel arra, hogy a strukturális alapokból és a kohéziós alaphoz jóval magasabb összegű források szerezhetők. Így a hangsúly a nemzeti fejlesztési tervre, az operatív programokra tevődött – amelyek egész más szervezeti keretek közt bonyolódnak. Az 1. NFT készítésekor nem meglepő módon számos problémával szembesülhettünk, de remélhettük, hogy ezek 2006-ra – a 2. NFT megalkotásának időszakára – megoldódnak. Ugyanakkor a tény az, hogy bár bizonyos területeken valóban történt előrelépés, sok tekintetben most is kritikák fogalmazhatók meg. Ezek kiküszöböléséhez mindenekelőtt arra lenne szükség, hogy kialakuljon valamiféle konszenzus az ország jövőjéről, professzionálisabbá váljon a tervezés (mint szakma), stabilizálódjon az intézményrendszer, az eljárások – vagyis a folyamat ne *ad hoc* jellegű legyen, hanem biztosabb alapokon álljon.

¹ Az OFK, OTK esetében pl. jól érzékelhető volt, hogy miközben a módosítások szinte a dokumentumok valamennyi oldalát érintették, azok inkább stilisztikai, mintsem érdemi változtatások voltak.

² Az NFT tervezésével partnerségi szemszögből részletesen foglalkozik a Civilek a Nemzeti Fejlesztési Terv nyilvánosságáért nevű szervezet (www.cnnny.hu).

IRODALOM

FARAGÓ LÁSZLÓ: Javaslatok az új Nemzeti Fejlesztési Terv regionális megalapozásához; www.nfh.hu, 2004.

MÁRTON GYÖRGY: Az Első Magyar Nemzeti Fejlesztési Terv tervezési folyamatának tapasztalatai regionális szemszögből; Falu Város Régió, 2004/9.

PÁLNÉ KOVÁCS ILONA - SOMLYÓDINÉ PFEIL EDIT: A közigazgatás szerepe a fejlesztéspolitikai hatékonyságának javításában; MTA RKK, 2005.

Nemzeti Fejlesztési Terv 1., 2.

1260/1999 EK rendelet a strukturális alapok általános szabályozásáról.

1083/2006 EK rendelet a strukturális alapok általános szabályozásáról.

1996. évi XXI. tv. a területfejlesztésről és területrendezésről.

www.nfh.hu.

LAMBERTNÉ KATONA MÓNIKA*

STRUKTURÁLIS ALAPOK FORRÁSAINAK SZEREPE A KISTÉRSÉGEK FEJLESZTÉSÉBEN

„Minden stratégiai terv annyit ér,
amennyi megvalósul belőle”
(CSATH, 1994)

1. AZ EURÓPAI UNIÓ FEJLESZTÉSI POLITIKÁJA

Európai kohéziós politika

Az Európai Unió 250 belső régiója között napjainkban jelentős eltérések vannak. A gazdasági különbségek mellett természetesen további számos tagoltság létezik. Társadalmi, nyelvi, kulturális, földrajzi eltérések természetesen tesznek bizonyos különbséget. Az EU célja az „egység a sokféleségben” elvvel összhangban nem a különbségek eltüntetése, hanem az ezekből fakadó hátrányok mérséklése, a régiók közötti versenyképesség javítása, a jövedelemkülönbségek csökkentése, az elmaradottság megszüntetése.

Az Unióban a *kohézió* fogalma jelenti a szociális és regionális különbségek csökkentését. Az uniós kohéziós politikájának alapvető célja a Közösség gazdasági és szociális összetartásának erősítése, a harmonikus fejlődése, a kevésbé előnyös helyzetű régiók felzárkóztatása. A kohéziós politika és annak támogató eszközrendszere a gazdasági és társadalmi konvergencia erősítésének legfontosabb uniós szintű biztosítéka.

Regionális politika

Az Európai Unió – a szolidaritás, a méltányosság és az igazságosság elvéből kiindulva – különös figyelmet fordít a tagállamok és régiók, településeik fejlettségbeli különbségeinek mérséklésére. [1]

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Zalaegerszegi Intézete, főiskolai adjunktus.

A regionális politika, vagy más néven gazdasági-, társadalmi és területi kohéziós politika célja az Unión belüli regionális fejlettségbeli különbségek mérséklése, az életszínvonalbeli eltérések csökkentése. A regionális politikát az elsődleges közösségi joganyagba az Egységes Európai Okmány (EEO) emelte be. Meghatározva a közösségi regionális és strukturális politika alapjait, és előírta az e célok elérését szolgáló strukturális alapok reformját.

A regionális politika mindenekelőtt a szolidaritás politikája, melynek keretében a nehéz helyzetbe került ipari térségek és a hanyatló mezőgazdasági vidékek szerkezetváltását, s végül az előregedő városrészek újjáélesztését, azaz az elmaradott régiókat támogatja.

A regionális politika célkitűzései:

- *Első célkitűzés:* A fejlődésben elmaradott régiók fejlesztésének és strukturális alkalmazkodásának elősegítése. Azok a régiók tartoznak, ahol az egy főre jutó GDP nem éri el a közösségi átlag 75%-át.
- *Második célkitűzés:* A strukturális nehézségekkel küzdő térségek gazdasági és társadalmi szerkezetváltásnak támogatása. Ide tartoznak az ipari és szolgáltatási ágazatokban társadalmi-gazdasági átalakulásban lévő térségek, a hanyatló vidéki térségek, a nehézséggel küzdő városi térségek, és a halásztól függő, válságban lévő térségek. Az ilyen célkitűzés alá tartozó térségek népessége nem haladhatja meg a közösségi össznépességének 18%-át.
- *Harmadik célkitűzés:* Az oktatási, képzési és foglalkoztatási politikák és rendszerek kiigazításának és korszerűsítésének támogatása. E célkitűzés az első célkitűzés hatókörén kívül eső régiók pénzügyi támogatására irányul.

Az Európai Unió fejlesztési célkitűzéseinek megvalósítását az elmúlt évtizedek során létrehozott eszközrendszer működésével biztosítja. Ez alapján a finanszírozási források lehetnek: előcsatlakozási alapok, strukturális alapok, kohéziós alap, decentralis források és közösségi kezdeményezések.

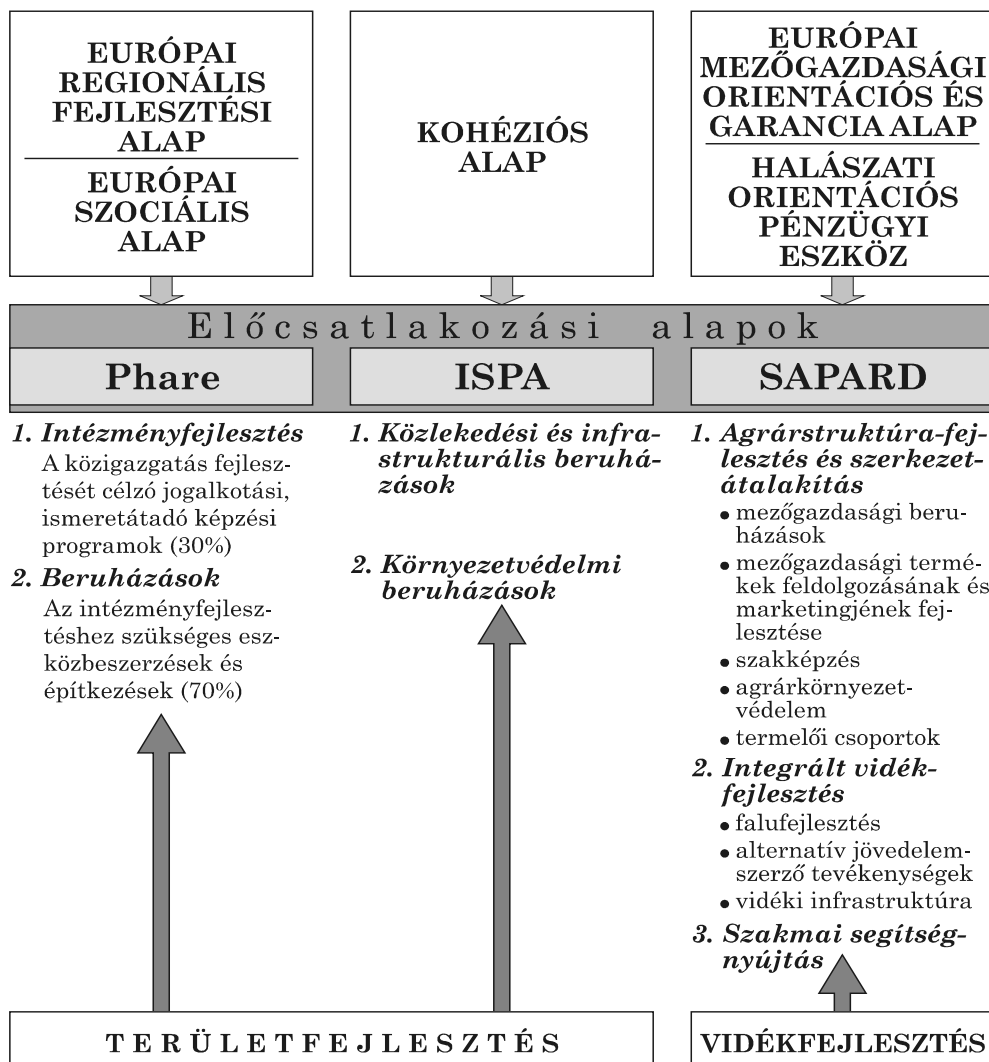
2. MAGYAR TERÜLETI ÉS GAZDASÁGFEJLESZTÉS

A területfejlesztés cél-, eszköz- és intézményrendszerét hazánkban törvények határozzák meg, melyekben már alapkövetelményként fogalmazódott meg az Unióban bevált alapelvekre – szubszidiaritás, partnerség, forrás koordináció, programozás, átláthatóság – való építkezés.

A területfejlesztés négy alapeleme:

- területi politika, mint a fejlesztés irányainak és stratégiai céljainak meghatározása,
- az eszközök a megvalósítás materiális és immateriális rendszerei,
- a szabályozás, mint a szükséges beavatkozások rendszere,
- a menedzsment, mint a megvalósítás intézményei. [5]

A regionális politika fejlesztéspolitikai célkitűzései Magyarországon alapvetően összhangban vannak az Európai Unió társadalmi és gazdasági kohéziós politikájának céljaival. A területfejlesztés céljai között szerepel a válságba jutott ipari térségekben a szerkezetátalakítás felgyorsítása, elsősorban az agrárgazdaságból élő térségekben a vidék átfogó, komplex fejlesztése, továbbá a tartós munkanélküliséggel sújtott térségekben a foglalkoztatás feltételeinek megteremtése [1].

1. ábra
Az Európai Unió támogatási rendszere 2000-2006¹

Az Európai Unió regionális politikája fejlesztési programokat támogat. Ezen programoknak az adott térség jövőbeni célkitűzéseire épülnek. A program két irányból indulhat. Egyrészt a közösségi szintről, másrészt országos vagy regionális szintről.

Területfejlesztési tervet kell készítenie minden olyan tagállamnak, amelynek egész területe támogatott terület, vagy az ország jelentős része az első célkitűzés alá

¹ Forrás: Kónya Edit: „A SAPARD program, valamint eredményeinek bemutatása” c. előadása, Pünkösdfürdő, 2004. december 14.

tartozik. A fejlesztési tervet szükséges benyújtani akkor is, ha a lehívandó összeg meghaladja az 1 milliárd eurót. A tervet az EU Bizottsággal egyeztetik, majd elfogadásukat követően meghatározódik a Közösségi Támogatási Keret (CSF), illetve a programok listája. Mind a közösségi támogatási keret, mind az egységes programozási dokumentumok prioritásokat élvező intézkedéseket tartalmaznak, és megadják a szükséges támogatási összegeket.

1. táblázat

Az EU strukturális alapjaiból és azokhoz kapcsolódó egyéb forrásból származó fejlesztési támogatások összege [Mrd HUF] 2004-2006 között Magyarországon¹

Támogatási terület	Strukturális alapok forrás	Hazai forrás	Unió + hazai forrás
Gazdasági versenyképesség	109,4	45,2	154,6
Humán erőforrások	143,5	47,8	191,3
Környezetvédelem, energetika és közlekedési infrastruktúra	83,42	28,9	112,4
Agrár- és vidékfejlesztés	80,8	26,9	107,7
Regionális fejlesztések	91,7	29,7	121,4
Összesen	508,9	178,6	687,4

A Nemzeti Fejlesztési Terv az egyik legfontosabb és leghatékonyabb eszköz egy ország kezében arra, hogy hosszú távú stratégiáját az Unióval megismertesse és elfogadtassa. A tervnek tartalmaznia kell mindazokat a fejlesztési elképzeléseket és célkitűzéseket, amelyek megvalósítása érdekében a strukturális és kohéziós alapok támogatását a térség igénybe kívánja venni. A Magyarország NFT I. tervében meghatározásra került célstruktúrát a 2. ábra szemlélteti.

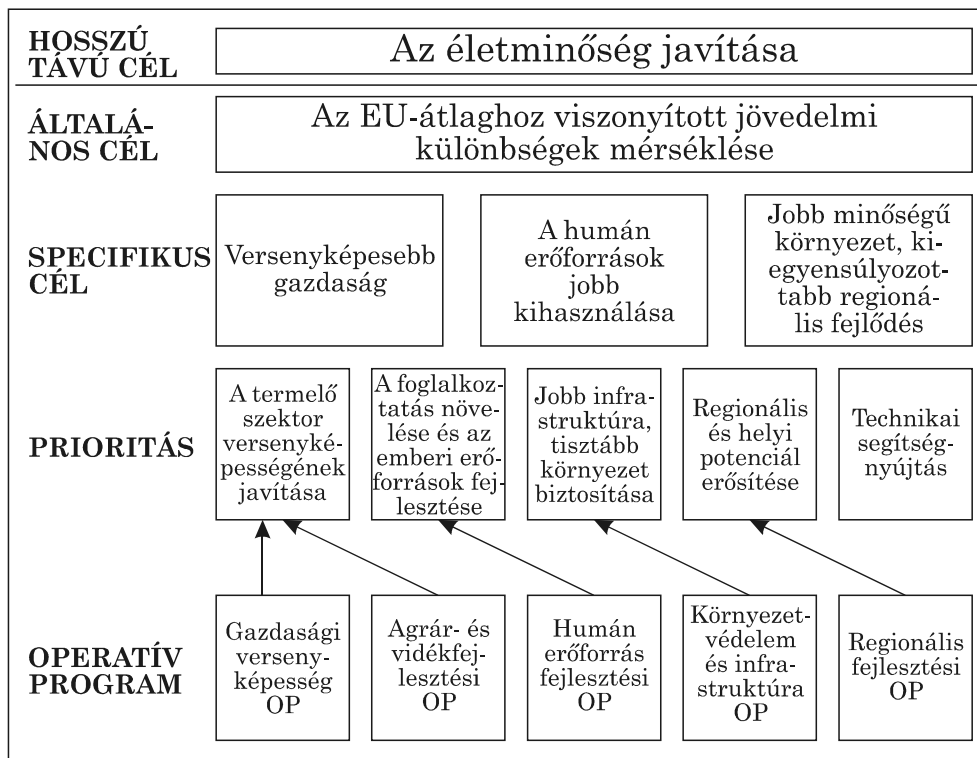
3. A REGIONÁLIS SZERKEZET MAGYARORSZÁGON

Hazánk az elmúlt években a legtöbb uniós forrást a területfejlesztés témakörében kapta. E jelentős összegnek meghatározó része a régiókba áramlik, de nem automatikusan. A tervezési-statisztikai régiók kialakításánál hazánkban alapvetően két szempont játszott szerepet. Egyrészt a régiók feleljenek meg a megyehatároknak, másrészt a régiók lakónépsége lehetőleg azonos nagyságrendű legyen.

Ahhoz, hogy a magyar régiók az Európai Unió regionális politikájának megfelelően tudják felhasználni a támogatásokat, növelni kell súlyukat a megyékkel szemben. Ehhez új törvényi keretekre, és tágabb költségvetési önállóságra van szükség.

A partnerség elve szakít a különböző közigazgatási egységek közötti hierarchikus alá- és fölérendeltségi viszonyokkal, helyette egy egyenlő felek együttműködésének lehetőségét kínálja, valamint horizontális és vertikális partnerség kialakítását szorgalmazza.

¹ Forrás: www.nfh.hu.

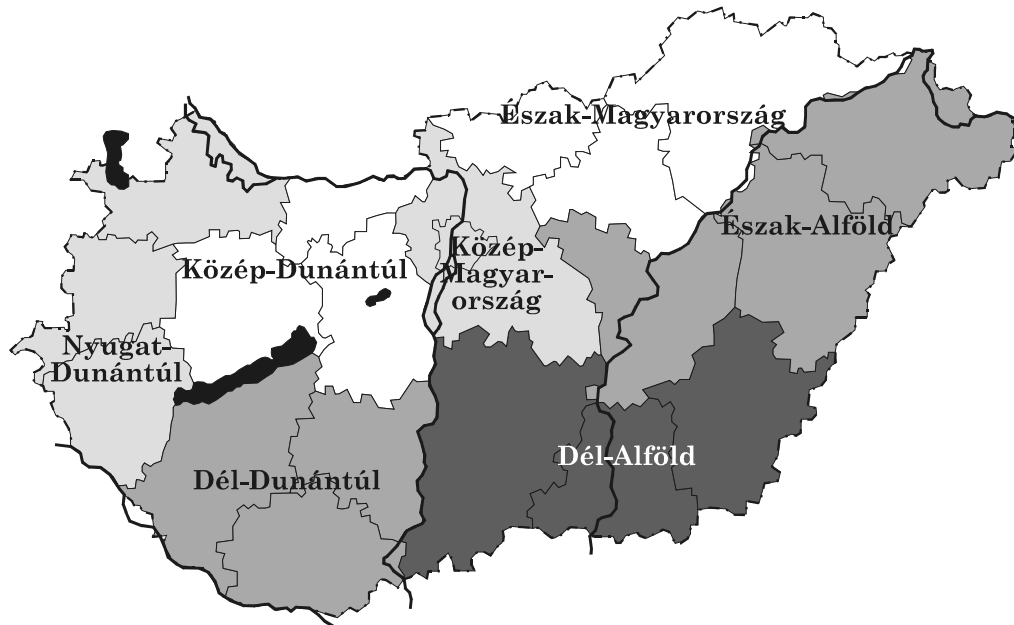
2. ábra
Az NFT céljai, prioritásai és operatív programjai¹

Magyarországon a regionális szint erősítését sürgeti az a lehetőség is, mely szerint a jövőben a decentralizált források egy része már nem csak nemzeti szinten, azaz a központi költségvetésen keresztül, hanem a régió szinten is lehívhatóvá válnak. Ezen összegek lehívásához azonban elkerülhetetlenek lesznek a régiók, kistérségek adottságait, és lehetőségeit pontosan ismerő a lehetséges fejlesztési irányokat pontosan körvonalazó régió szintű fejlesztési tervek kidolgozása.

4. A KISTÉRSÉGEK SZEREPE AZ UNIÓS FORRÁSOK BEVONÁSÁBAN ÉS FELHASZNÁLÁSBAN

Ahhoz, hogy a kistérségek uniós forrásokat tudjanak bevonni fejlesztési céljaik megvalósításához rendelkezniük kell kistérségi koncepciókkal, melyeknek illeszkedniük kell a nagyobb egységek, megye, régió, ország területfejlesztési koncepciójához és az azokban integráltan és szintetizáltan megjelenő ágazati (agrár, turizmus, infrastruktúra stb.) koncepciókhoz, illetve az EU társfinanszírozási elvén alapulva illeszkednek az uniós finanszírozási, támogatási elvekhez.

¹ Forrás: www.nfh.hu.

3. ábra

Magyarország NUTS II szintű tervezési-statisztikai régiói

Véleményem szerint a kistérségek szintjén az uniós források bevonását és felhasználását az alábbi elemek indikálják:

- földrajzi elhelyezkedése,
- demográfiai jellemzők,
- kistérségek gazdasági fejlettsége.

A földrajzi elhelyezkedés az adottságok és a ebben rejlő lehetőségek kiaknázása a kistérségek elsődleges törekvése. A demográfia és gazdasági jellemzők az ezekben rejlő lehetőségek – működő tőke és szellemi tőke- kihasználása és az ebben rejlő veszélyek – előregedő település, gazdasági kitettség- generálnak egyrészt a települések szintjén problémák megoldására irányuló projekteket, másrészt fejlesztési koncepciókat és stratégiai programokat.

Kistérségi stratégiák szempontrendszerének megfogalmazása az uniós forrásbevonási képessége érdekében:

- Fejlesztési keretek kijelölése illeszkedve a megyei, a regionális, és a nemzeti fejlesztési célokhoz.
- Lehetséges erőforrások elemzése, a törvényi keretek figyelembe vétele együttműködési területek lehetséges formáiban, a fejlesztési projektek megvalósítása érdekében forrásallokációs stratégiák kidolgozása.
- A stratégiai célok taktikai elemekre bontása, az együttműködések szerződésekre foglalása (pl. konzorciumi partnerség).
- A fejlesztési programok szereplőinek – önkormányzatok, társulások, gazdasági szereplők – meghatározása.

- A fejlesztési projektek konkretizálása, a projektek beavatkozási területeinek meghatározása.
- A projekt finanszírozási kereteinek meghatározása- végleges forrásallokációs lépések meghatározása.
- A fejlesztési projekt személyzetének meghatározása, a projektmenedzsment kialakítása.
- További fejlesztési programok tervezése, a programfinanszírozás elvének figyelembe vétele.
- A fejlesztési projektek értékelése, a projektek információs rendszerének működtetése.
- Az együttműködő partnerek további fejlesztési céljainak koordinációja, egységes térségi fejlesztési programok kidolgozása.

Megvizsgálva az EMIR adatbázisát, láthatjuk, hogy 40 592 beérkezett pályázat van, melyből 15 533 projekt rendelkezik hatályos szerződéssel. A projektek különféle megvalósulási szakaszban vannak.

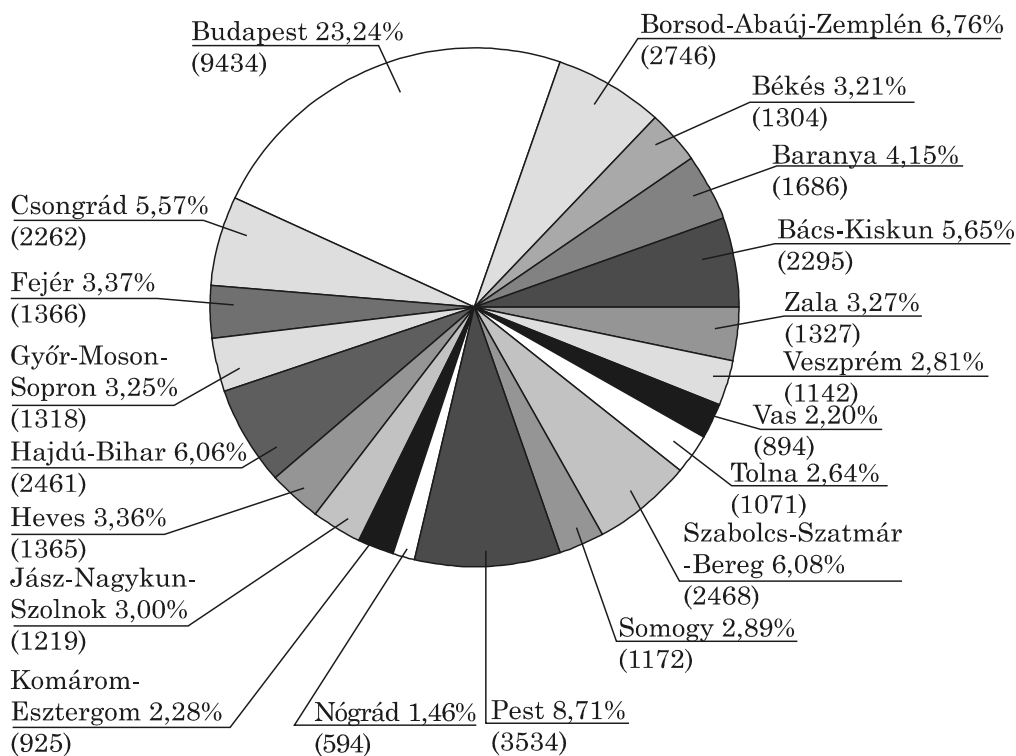
A sikeres pályázatok területi eloszlását elemezve láthatjuk, hogy pályázatok nagyobbik része a fejlett településekről érkezett, a nyertes pályázók elsősorban megyei jogú városokból egyéb területi szinten meghatározó városokból adódnak. Ebből a szempontból viszont az következik, hogy a jelenlegi pályázati rendszer a már meglévő különbségeket erősíti, a fejlettebb települések tovább fejlődnek, az elmaradottabb települések fejlődése stagnál, s ezen települések továbbra is lemaradnak.

A pályázó szervezetek száma (illetve aránya) szerint a mikrovállalkozások nyerték a legtöbb pályázatot, ezután jöttek a kisvállalkozások, majd az önkormányzatok, illetve egyéb, a központi költségvetés által finanszírozott szervezetek. A pályázó önkormányzatok körét vizsgálva láthatjuk, hogy egyrészt jelentős azon önkormányzatok szerepe a sikeres pályázatokban melyek önállóan pályáztak, másrészt ezen önkormányzatok társulási formában is sikeres pályázatokat tudhatnak magukénak.

Érdekes tehát megvizsgálni, hogy az egyes települések pályázati sikeressége mivel magyarázható. A nyertes pályázatok eredményeit vizsgálva megállapítható minél nagyobb és minél fejlettebb egy település, annál nagyobb mértékű támogatást tudott megszerezni. Ezen megállapítás egyrészt magyarázható azon elemmel, hogy a települések gazdálkodását tekintve ezen települések éves költségvetésében adódnak tartalékok – melyek alkalmasak a saját erő biztosítására-, másrészt ezen ún. „centrumok” megfelelő humán erőforrással rendelkeztek a pályázati források fogadására.

A kistérségek pályázati sikerességét elemezve a következő megállapításokat tehetjük:

- A legerősebb befolyásoló tényező a kistérség központjának típusa, vagyis minél nagyobb, befolyásosabb várossal rendelkezik egy-egy kistérség, annál több erőforráshoz tudott jutni a fejlesztési versenyben.
- Minél több pályázat érkezett be egy-egy kistérségből, annál több erőforrást tudtak szerezni a fejlesztési versenyben. Ez az összefüggés arra utal, hogy minél kiépültebb és intézményesebb egy-egy kistérség fejlesztési rendszere, annál sikeresebben tudott szerepelni a fejlesztési versenyben.
- Magas a kistérségek azon pályázati ablakokon való részvétele, ahol nem szükséges saját erő a pályázaton való induláshoz.

4.ábra

A hatályos szerződések megoszlása megyénként (darabszám szerint)¹

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] DR. HORVÁTH GYULA – DR. SZALÓ PÉTER: Területfejlesztés és régiók. Regionális politika, strukturális eszközök koordinációja, Európai füzetek 11., Budapest.
- [2] RECHNITZER JÁNOS: A területi tervezés rendszere a területfejlesztési törvényben. Település- és városszociológia szöveggyűjtemény, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.
- [3] BARNA ZOLTÁN: Monitoring és értékelés. Munkaanyag, 2005.
- [4] SZARKA PÉTERNÉ: EU-források ellenőrzése. I-II. Állami Számvevőszék belső anyagok 2005.
- [5] 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről.
- [6] http://www.nfh.gov.hu/doc/Uj_NFT/NFT_jelentes_2003.12.pdf
- [7] <http://magyarország.hu/terseg20030219.html>
- [8] <http://oth.hu/kistárségek.php.html>
- [9] <http://www.otk.hu/cd99/szek1/altagra.htm>
- [10] <http://www.mvpp.hu/modules.php>
- [11] <http://www.fejlesztéspolitika.gov.hu/kutatásiösszefoglaló>

¹ A kimutatás az **EMIR** (Egységes Monitoring Információs Rendszer) adatai alapján készült. Elkészítés ideje: 2007. január 4., <http://www.nfh.hu>

KOVÁCSNÉ ANTAL ANITA*

KKV FEJLESZTÉSI POLITIKA 2007 ÉS 2013 KÖZÖTT

I. VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉSI POLITIKA

A gazdaságpolitika részeként megjelenő vállalkozásfejlesztési politika elsősorban a KKV-k gazdasági szerepének, versenyképességének javítására irányul. A vállalkozásfejlesztés kormányzati oldalról két területen valósul meg:

- a vállalkozás működési környezetének (gazdasági környezet, jogi szabályozás) javításán, fejlesztésén, illetve
- magának a vállalkozásnak a fejlesztésén (konkrét programokon) keresztül.

Lényeges, hogy a hazai kis- és középvállalkozások megerősítésére, versenyképességük javítására a kormány hosszú távú, ciklusokon átívelő stratégiát dolgozzon ki, függetlenül az adott kormányzati időszak esetleges politikai befolyásoltságától.

Megállapíthatjuk, hogy tökéletesen jól működő KKV fejlesztési politika nem működtethető egy nemzetgazdaságban sem, hiszen a gazdaságpolitikának a vállalkozások támogatása mellett egyúttal más szempontokat is érvényre kell juttatnia. Fontos azonban, hogy ezen kereteken belül az alkalmazott fejlesztési eszközök a leghatékonyabban járuljanak hozzá a KKV-k helyzetének javításához.

Ha az uniós viszonylatokat is megvizsgáljuk, látható, hogy egységes vállalkozásfejlesztési rendszerről nem beszélhetünk. Egyrészt az említett okok miatt sem, továbbá azért sem, mert az egyes országok gazdasági helyzete, fejlettsége is eltérő lehet. Ezen túl időszakonként más és más prioritások kerülhetnek előtérbe. Így adott időszakban és adott országot tekintve sajátos vállalkozásfejlesztési politikával

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Zalaegerszegi Intézete, Pénzügyi Tanszéki Osztály, főiskolai tanársegéd.

találkozhatunk, amelyben eltérő eszközök bizonyulhatnak hatékonyak. Tanácsolható azonban felhasználni a korábbi időszakok és más országok tapasztalatait, valamint érvényesíteni azokat a fejlesztéspolitikai elemeket, amelyek általánosan, ország és időszak specifikumoktól mentesen is kiemelhetők (pl. adminisztrációs és adóterhek csökkentése, alacsony költségű és gyors vállalkozásalapítási lehetőség). A fent elmondottak indokolják, hogy az EU részéről is csak ajánlás formájában fogalmazódtak meg vállalkozáspolitikára vonatkozó elvek.

A vállalkozásfejlesztési politika kialakítása során a kormányzat legfontosabb feladata, hogy meghatározza, hol és milyen eszközökkel avatkozzon be a vállalkozások fejlesztése érdekében. Általános alapelvként kell érvényesülnie annak, hogy a beavatkozás azokon a területeken legyen indokolt, ahol a piac saját eszközökkel nem képes adott hiányosság megszüntetésére megoldást nyújtani. Ezzel elkerülhető az állam kizorító hatása, illetve egyes programok kihasználhatatlansága. Olyan fejlesztési politikára van szükség, amelynek komplexen alkalmazott pénzügyi és nem pénzügyi eszközei a megcélzott vállalkozói réteg (a KKV-k) legszélesebb köréhez eljuttathatók, a vállalkozók részéről kihasználhatók.

A hazai vállalkozásfejlesztési politika a kormányzat vállalkozásfejlesztési tevékenységének elveit és az azokra épülő irányvonalat foglalja magában. Ennek keretében aktív fejlesztési tevékenység a rendszerváltás utáni időszakban kezdődött meg (1. 1. táblázat).

A vállalkozásfejlesztésben a vállalkozások pénzügyi támogatása többféle programon keresztül valósul meg. Ezek a következő kategóriákba sorolhatók:

- finanszírozási konstrukciók (Mikrohitel Program, Mikrohitel Plusz, Széchenyi kártya, „Sikeres Magyarországért” Vállalkozásfejlesztési Hitelprogram, Lánchíd Faktoring Program);
- tőkeprogramok (Corvinus Rt., Corvinus Első Innovációs Kockázati Tőkealap, Kisvállalkozás-fejlesztő Pénzügyi Rt., Beszállítói Befektetői Rt., Informatikai Kockázati Tőkealap-kezelő Rt., MFB Rt. tőkejuttatásai);
- pályázatok (az NFT I. Gazdasági Versenyképesség Operatív Programjában (továbbiakban: GVOP) meghirdetett kis- és középvállalkozói prioritásának keretében uniós társfinanszírozással, továbbá a Széchenyi Vállalkozásfejlesztési Programon keresztül, a tőzsdére készülő cégek támogatására teljes mértékben a magyar költségvetésből finanszírozottan kis- és középvállalkozói célelőirányzatból).

1. táblázat

A KKV-k állami ösztönzésének jogszabályi kerete Magyarországon¹

Év	Jogszabály formája	Megjegyzés
	<i>Kormányrendeletek</i>	
1990	78/1990. (XI.1.) Országos Kisebbségi Kisebbségi Iroda hatásköréről, szervezetéről és működéséről	Hatályon kívül helyezte: 13/1995. (II. 10.) kormányrendelet 1. §., hatálytalan 1995. II. 10-től.
1992	67/1992. (IV. 14.) kormányrendelet az ipari és kereskedelmi miniszter feladatairól és hatásköréről	Hatályon kívül helyezte: 149/1994. (XI.17.) kormányrendelet 9. §. (2), hatálytalan 1994. XI. 25-től.

¹ Forrás: saját szerkesztés.

1. táblázat (folytatás)
A KKV-k állami ösztönzésének jogszabályi kerete Magyarországon

Év	Jogszabály formája	Megjegyzés
<i>Kormányhatározatok</i>		
1994	2040/1994. (V. 3.) A kormány középtávú kis- és középvállalkozás-fejlesztési koncepciójáról	Hatályon kívül helyezte: 1067/2004. (VII. 8.) kormányhatározat, hatálytalan 2004. VII. 08-tól.
1996	2146/1996. (VI. 13.) A kis- és középvállalkozások fejlesztésének koncepciójáról	
1997	1045/1997. (IV. 29.) A kis- és középvállalkozások fejlesztése érdekében szükséges egyes kormányzati teendőkről	Hatályon kívül helyezte: 1062/2001. (VI. 26.) kormányhatározat, hatálytalan 2001. VII. 01-től.
1998	1161/1998. (XII. 17.) A mikro-, kis- és középvállalkozások fejlesztésének középtávú stratégiájáról	Hatályon kívül helyezte: 1067/2004. (VII. 8.) kormányhatározat, hatálytalan 2004. VII. 08-tól.
2002	1141/2002. (VIII. 16.) A Széchenyi Terv pályázati rendszerének működtetésével kapcsolatos időszerű teendőkről	
	1213/2002. (XII. 23.) A Széchenyi Vállalkozásfejlesztési Programról	Hatályos.
<i>Törvények</i>		
1998	XXXIV. A kockázati tőkebefektetésekről, a kockázati tőketársaságokról, valamint a kockázati tőkealapokról	Hatályon kívül helyezte: 2005. CLXXXVI. törvény 181. § b) kormányhatározat, hatálytalan 2000. I. 01-től.
1999	XCV. A kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról	Hatályon kívül helyezte: 2004. XXXIV. tv. 20. §. (2). Hatálytalan a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napjától.
2004	XXXIV. A kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról	Hatályos.
2005	CLXXXVI. a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény módosításáról	Hatályos, a kockázati tőkebefektetések jelenlegi szabályozását a tőkepiaci törvény tartalmazza.

Egyéb főbb, jogszabálynak nem minősülő, vállalkozásfejlesztéshez kapcsolódó dokumentumok:

- a kormány négyéves (1999-2002) mikro-, kis- és középvállalkozásokat segítő stratégiája;
- a kormány középtávú (2003-2006) kis- és középvállalkozás-fejlesztési stratégiája.

A vállalkozáspolitikai sajátos és egyre inkább kiemelt területe a kockázati tőkefinanszírozás ösztönzése. A kormány először a 2146/1996. kormányhatározatában emelte ki hangsúlyozottan e terület fejlesztésének szükségességét. Ennek szervezeti, pénzügyi feltételei kialakítása érdekében mondta ki, hogy fel kell gyorsítani a kockázati tőketársaságok működését szabályozó törvény kidolgozását, a tőketársaságok megerősödésének előmozdítására meg kell vizsgálni, hogy mennyiben indokolt a kockázati tőkebefektetésből származó tőkenyeresség adómentesítése, illetve a tőkevesztés tőkenövekményből vagy jövedelemből való leírás lehetőségének biztosítása.

Az 1045/1997. kormányhatározat elsősorban a közép- és kisvállalkozások tőkeellátottságának javítása, piaci lehetőségeinek bővítése érdekében a belföldi vállalkozások kiemelten a környező országokba irányuló tőkebefektetések elősegítése miatt szorgalmazta egy olyan tőketársaság (pénzalap) létrehozását, mely a külföldi befektetésekben a magyar társaságok tőkéjét kiegészítve, tulajdonostársként vesz részt. A kockázati tőketársaságban való állami részvétel biztosítása érdekében az 1998. évi költségvetési tervezőmunkák során meg kellett határozni azokat a konkrét területeket és célokat, amelyeket tőkebefektetési révén az állam támogatni kívánt. A kis- és közép- és vállalkozások felé irányuló kockázati tőkebefektetés érdekében szükségesnek tartotta megvizsgálni, hogy a befektetésekhez a Hitelgarancia Rt. milyen feltételekkel vállalhat garanciát.

Az 1161/1998. kormányhatározat az innovatív kis- és közép- és vállalkozások tőkéhez jutása, valamint a regionális projektek elősegítése céljából tartotta szükségesnek megteremteni a kockázati tőkealapokban a kisebbségi állami tulajdonosi részvétel lehetőségét.

A kormány négyéves (1999-2002) KKV stratégiája a gyors növekedésre képes, innovatív kisvállalkozások számára hangsúlyozta lehetővé tenni a kockázati tőke igénybevételét. Kiemelte, hogy a közép- és kisvállalkozói kör versenyképességének javításában nagyobb szerepet kell kapnia a tőkepiaci eszközök közül főként a kockázati tőkének. Az induló és a mikro- és kisvállalkozások finanszírozási lehetőségeinek javítása érdekében indokoltnak tartotta az innovatív kis-, közép- és vállalkozások tőkéhez jutását, valamint a regionális projektek elősegítése céljából a kockázati tőkealapokban a kisebbségi állami tulajdonosi részvétel lehetőségének megteremtését.

A középtávú (2003-2006) kis- és közép- és vállalkozás-fejlesztési stratégiában az eszköztár között kiemelt hangsúlyt kaptak a tőkepótló programok, ennek alapján több állami tulajdonú, kockázati tőke típusú tevékenységet végző vállalkozás folytatott érdemi munkát (l. tőkeprogramoknál felsoroltak), ezek mellett az MFB Rt. Kis- és Közép- és vállalkozás-fejlesztési Tőkebefektetési Programja biztosít tőkeforrást.

A vállalkozások fejlesztésében számottevő forrásfelhasználásra 2004-es uniós csatlakozásunk következményeképpen adódott lehetőség, ekkortól a strukturális alapok forrásaira is jogosultságok kaptunk. Ezek pályázati úton történő lehívhatósága érdekében készült el a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT I.) és ennek alapján a támogatások jogi keretét jelentő Közösségi Támogatási Keret (KTK). A 2004-2006-os időszakra vonatkozóan a strukturális alapokból 508,9 milliárd forint fejlesztési támogatásra lettünk jogosultak.

A kormány vállalkozásfejlesztési prioritásai az NFT I. keretében a GVOP-n belül öltének testet, melynek kialakításáért a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium (GKM) volt felelős, végrehajtását 2006. július 1-től a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség felügyeli. Az OP a strukturális alapok közül az Európai Regionális Fejlesztési Alap-

ból kapja a fejlesztési forrásokat. A GVOP költségvetési kerete a 2004-2006 közötti időszakban több mint 154 Mrd Ft, melynek felhasználási területei a következők:

1. beruházásösztönzés;
2. kis- és középvállalkozások támogatása;
3. kutatás-fejlesztés, innováció;
4. információs társadalom- és gazdaságfejlesztés.

Az OP az összes fejlesztési forrásból második legnagyobbként (a HEFOP mögött) 22,49%-os aránnyal részesedik. Ebből a szerződéssel lekötött projekt értéke a vizsgált időpontig (2006. augusztus 27-ig) a teljes fejlesztési forrás 64,23%-a, a már megítélt támogatás pedig 68,89%-a.

2. táblázat

A GVOP forrás összetétele 2004-2006 között (Mrd Ft)¹

Megnevezés	Strukturális Alapok forrása	Magyarországi forrás	Összes forrás
GVOP	109,4	45,2	154,6
Összes OP	508,9	178,6	687,4

A GVOP vizsgált második, legnagyobb súlypontú prioritása a hazai KKV-k uniós piacon való helytállását, a versenytársak melletti érvényesülését hivatott segíteni három fontos terület: a KKV-k technológiai modernizációja, menedzsmentjük fejlesztése és együttműködések ösztönzése révén.

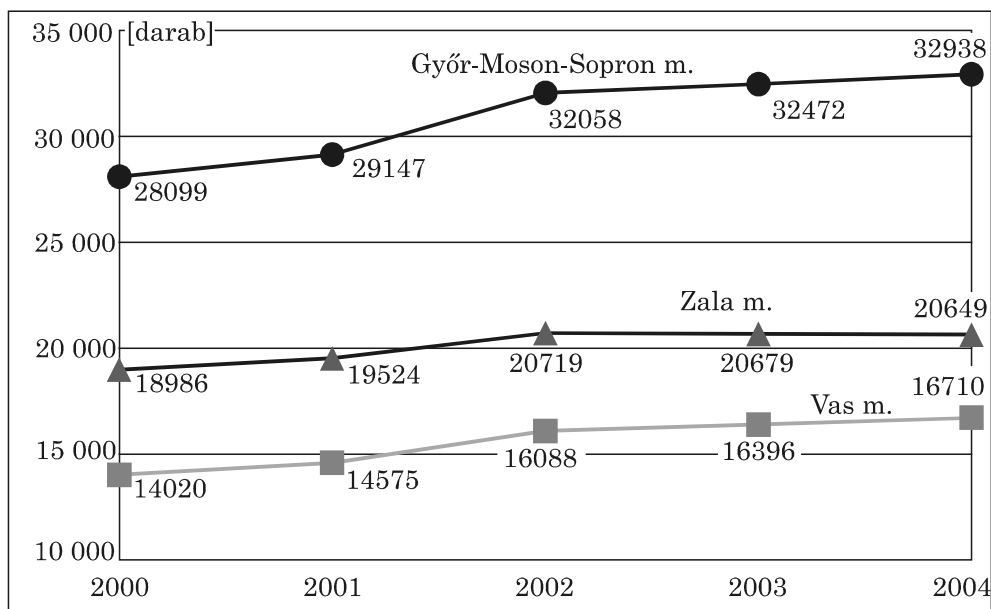
II. GVOP 2. KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK FEJLESZTÉSE CÉLKITŰZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ PÁLYÁZATOK ÉRTÉKELÉSE ÉS TAPASZTALATAI ZALA MEGYÉBEN

Vállalkozások helyzete Zala megyében

Adott területen működő vállalkozások száma és jellege összefügg azzal, milyen a kérdéses térség infrastrukturális ellátottsága, milyen mértékű konkurenciával találják magukat szembe az induló vállalkozások, illetve milyen ágazatok számára alkalmas a térség.

A megye regisztrált gazdasági szervezeteinek köre 2000-től folyamatosan bővült, 2006-ban már több mint 41 ezerre emelkedett. Ehhez mind az egyéni mind a társas vállalkozások hasonló arányú növekedése vezetett, ami kiegyensúlyozott vállalati kultúrát jelez.

¹ Forrás: www.nfh.hu

1. ábra

Működő vállalkozások száma a Nyugat-Dunántúli régióban, 2000-2004 (db)¹

3. táblázat

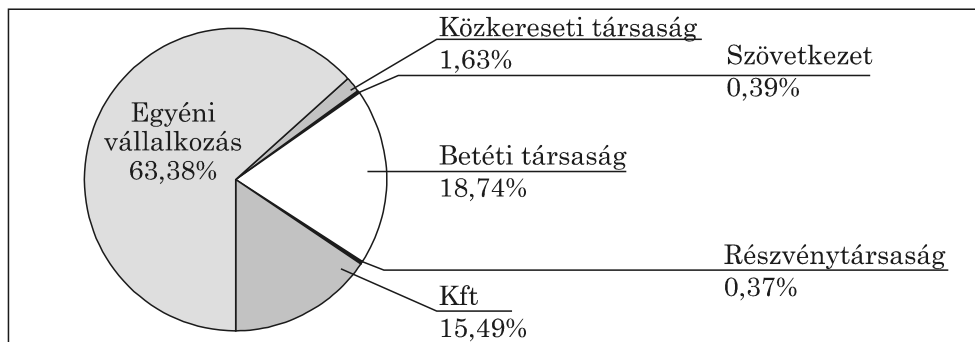
Ezer lakosra jutó működő vállalkozások száma a Nyugat-Dunántúli régióban, 2000-2004 (db)²

Megye	2000	2001	2002	2003	2004
Győr-Moson-Sopron	65	67	73	74	75
Vas	52	54	60	61	63
Zala	63	65	69	70	70

A megye az egy főre jutó GDP rangsorában 1839 E Ft-tal a 6. helyen áll (Győr-Moson-Sopron megye a 2. (2336 E Ft), Vas megye a 4. (2039 E Ft)). A működő vállalkozások többsége a kisebb méretű kategóriákból került ki, 2004-ben 84%-uk egyéni vállalkozó, betéti, illetve közkereseti társaság.

¹ Forrás: www.portal.ksh.hu

² Forrás: www.portal.ksh.hu

2. ábra
Működő vállalkozások összetétele gazdálkodási forma szerint Zala megyében, 2004¹

Az aprófalvas településszerkezetű Zala megye kiváló termőhelyi és természeti adottságokkal rendelkezik, a gyümölcs, szőlő- és zöldségtermesztés, illetve a termőfőntájra alapozott agrár környezetvédelmi természetben az első között szerepel. Ez az adottság azonban az uniós támogatási rendszer anomáliája miatt nem volt kihasználható, így a mezőgazdaság szereplői az uniós csatlakozás legnagyobb veszteseként jelentős pozícióvesztést szenvedtek el, illetve tönkrementek vagy megszűntek a megye élelmiszer-ipari feldolgozó üzemei. Ennek következtében az elmúlt években a megye gazdasági tevékenysége eléggé beszűkült.

Zala megye a Nyugat-Dunántúli régió részeként öt, megyeként három országgal határos, ami kedvez a kereskedelmi vállalkozásoknak, hiszen még nagyobb felvevőpiacot tudnak elérni. A kereskedelem szerkezete azonban kétpólusú: vannak egyrészt a mikro-, kis- és középvállalkozások, melyek kevés tőkével rendelkeznek és gyenge a jövedelemszerző képességük, másrészt pedig vannak a tőkeerős bevásárlóközpontok, melyek jelentős versenyelőnyre tettek szert.

Nehezíti tehát a helyzetet a térségben a multinacionális kereskedelmi cégek jelenléte, amely korlátozza vagy éppen kizárja a kis- és középvállalkozói termékek elosztó rendszerbe való bejutását. A multinacionális vállalatok egymással versenyeznek a megrendelésekért, a kieleződött piacon egyre jobb és jobb termékeket kell bevezetni ahhoz, hogy megállják a helyüket a társaságok a vevőkért folytatott küzdelemben. Ilyen körülmények között felértékelődik a kis- és középvállalatok szerepe, amelyek fejlesztése komoly teher valamennyi magyarországi régió számára. Az egyre szélesedő nemzetközi versenyben ugyanis mind nehezebben maradnak talpon a kicsik, akik ráadásul gyakran tőkehiánnyal küzdenek. Gond még a kooperáció alacsony szintje, s a hozzáadott érték arányán is kellene javítani. Az utóbbi időben azonban Zala megyében is érezhető tendencia a főleg összeszerelő gyártási tevékenységet végző multinacionális vállalkozások kivonulása a térségből.

Összességében elmondható, hogy a működő vállalkozások többsége a kereskedelem, javítás (22%), valamint az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások (22%)

¹ Forrás: www.portal.ksh.hu

területén működik. Jelentősebb még az építőiparban (11%) illetve a feldolgozóiparban (10%) munkálkodó vállalkozások száma.

Nyugat-Dunántúl határ menti régió, ezért rendkívüli jelentősége lenne a környező országokkal és azok hazánkhoz közeli térségeivel való együttműködésnek. Nyugat-Európa közelsége miatt a többi megyével összehasonlítva jelentős nagyságú tőke áramlott a térségbe. Sok a külföldi érdekeltségű (tulajdonú) vállalkozás. A megyék rangsorát tekintve Zala 2004-ben a 6. legnagyobb tőkevonzó képességgel, a külföldi tőke összegét tekintve a 9. hellyel rendelkezett. Megjegyzendő azonban, hogy a Nyugat-Dunántúli régió részeként Győr-Moson-Sopron és Vas megye is megelőzi.

4. táblázat
Külföldi érdekeltségű vállalkozások néhány jellemzője Zala megyében, 2000-2004¹

Külföldi érdekeltségű vállalkozások...	2000	2001	2002	2003	2004
...száma (db)	864	812	789	721	681
...külföldi tőkége (Mrd Ft)	31,9	32,2	34,8	40,8	41,8

Zala megye kitörési pontjai között említhető elsősorban a természeti adottságokra alapozott idegenforgalom, a termál- és gyógyturizmus és a wellness. Lenne lehetőség a vadászturizmus, a halászat, a lovas turizmus és borutakkal kapcsolatban komplex nagy programok kidolgozására. Az alternatív energia három fontos területen használható ki: a földhő (a termálvíz hasznosítása), a biomassza (60 ezer hektár rét, legelő hasznosítása), illetve az árunövény termelés. Mindezek uniós forrásokat hozhatnak Zala megyébe.

GVOP 2. pályázatok értékelése Zala megyében

Kutatási módszertan

Az adatok feldolgozása a GVOP 2. célkitűzésében szereplő megítélt támogatással rendelkező pályázatokhoz kapcsolódott, amelynek száma a 2006. augusztus 27-i állapot szerint 207 db volt. Ebből 143 pályázó (közel 70%) került megkeresésre. A megkeresett pályázók 84%-a válaszolt a feltett kérdésekre, 23 pályázót nem sikerült elérni, illetve nem kívánt választ adni. A válaszadók 14%-a felmondta szerződését, illetve nem kívánja lehívni a megítélt támogatás összegét. Összességében a GVOP 2. Zala megyei megítélt támogatással rendelkező projektek 50%-a került a vizsgálati mintába. A célkitűzés egyes alpontjaihoz tartozó projektek vizsgálati mintán belüli aránya azonos a GVOP 2. Zala megyei alapsokaságbeli arányával:

2.1. Műszaki-technológiai háttér fejlesztése:93%,
2.2. Vállalkozói kultúra és ismeretek fejlesztése:6%,
2.3. Együttműködés fejlesztése a vállalkozói szektorban: 1%.
Megvalósult mintanagyság: 120 darab,
Vizsgálati mintanagyság (hatályos projektek): 103 darab.

¹ Forrás: www.portal.ksh.hu

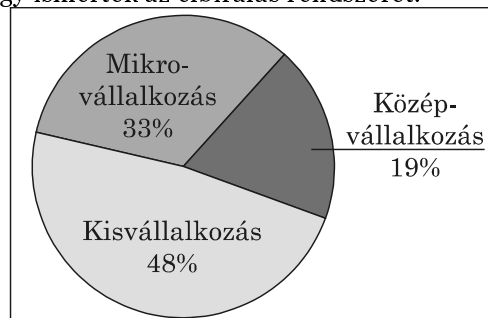
Az empirikus vizsgálat fő adatgyűjtési módszere: telefonos megkeresésen alapuló, standard kérdőíves adatfelvétel. A kérdőív 16 fő kérdést, alkérdésekkel együtt összesen 20 kérdést tartalmazott, döntően zárt és válaszalternatívákat kínáló, kisebb részben nyitott kérdéseket foglalt magában. *Az adatfelvétel időpontja:* 2006. szeptember 15-től – október 04-ig.

A kutatás eredményei (a hatályos projektek alapján)

A pályázatok többségét (85,44%-át) pályázatírásra szakosodott szervezettel, személylyel írták a vállalkozások, elsősorban a pályázat nyeresi esélyének növelése, illetve hozzáértés hiánya, tapasztalatlanság miatt. Többségük megyén kívüli szervezetet választott ki a feladatra, döntően a pályázatíró megkeresésére reagálva. A külső pályázatírók többsége (63,64%-a) egyúttal a pénzügyi elszámolást is vállalta. Azoknál a vállalkozásoknál, ahol az elszámolás lebonyolítására nem kötöttek szerződést, nehézségekbe ütközött ennek a feladatnak a megoldása. Általában elégedettebbek is voltak azok a vállalkozások, ahol a pályázat írója a pályázattal kapcsolatos valamennyi teendőt ellátta.

A pályázók többsége (57,28%-a) úgy nyilatkozott, hogy tisztában volt a pályázat értékelési rendszerrel. Akik viszont nem, azok általában arra hivatkoztak, hogy a pályázatukat külső céggel írták, így az elkészítési folyamatban nem kellett effektíve részt venni, csak a megfelelő adatokat, bizonylatokat rendelkezésre bocsátani. A külső szervvel, személylyel megíratott pályázatok magas arányához képest összességében többen számoltak be arról, hogy ismerték az elbírálás rendszerét.

A pályázók nagy része kisvállalkozás, de arányaiban sok mikrovállalkozás is sikeres pályamunkát adott be, vagyis a kiírt programok a valóban kicsi vállalkozások számára is viszonylag elérhetőnek mondhatók. A vállalkozás mérete és a megítélt támogatás mértéke arányosnak tekinthető (kisebb vállalkozás kevesebb beruházási érték alapján kisebb megítélt támogatásban részesült), egy-két kiugró esetet kivéve. A pályázók többsége ebbe a körbe tartozóan jelezte, hogy a pályázathoz kapcsolódó költségelemek a megítélt támogatás összegének nagy részét lefedték.

3. ábra
Zala megyei pályázatok vállalkozói kategóriák szerint¹

A pályázók többsége a kereskedelem, javítás, a feldolgozóipar és építőipar gazdasági ágakhoz tartozott. Jelentősebb számú projekt érkezett még az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások kategóriában működő vállalkozásoktól. Ezek a hangsúlyok a megyében működő vállalkozások gazdálkodási ágak szerinti felosztásának is megfelelnek, bár nem egészen ebben a sorrendben. A vállalkozások többsége a végzett fő tevékenységéhez kapcsolódó fejlesztéshez pályázott, két esetben attól eltérő területre kívánta a megítélt támogatást felhasználni.

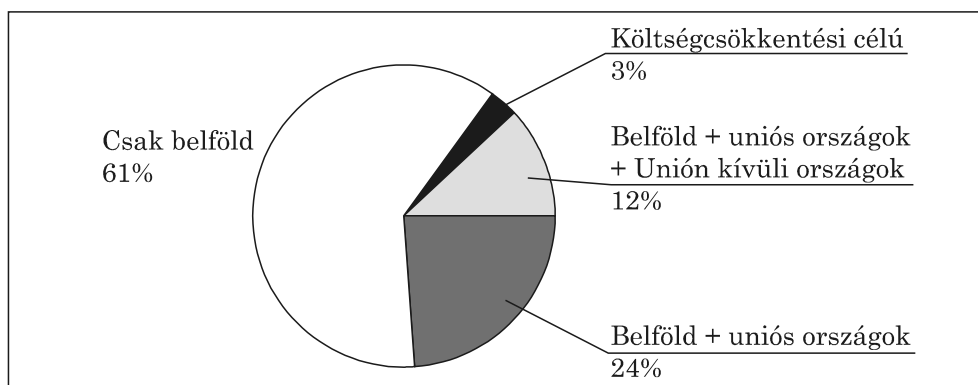
¹ Forrás: saját statisztika

A kapott támogatás az egyes projektek összköltségét 25% és 50% közötti tartományban finanszírozta. Döntő többségében annak felét, közel 7%-ban 25%-át, illetve 35%-át jelentette. Jellemzőbben fordul elő még a 30%, 40% és 45%-os támogatási arány. A teljes megvalósult beruházási értéket tekintve átlagosan 39%-os GVOP-s támogatási hányadról beszélhetünk.

A pályázatokhoz kapcsolódó saját forrást általában készpénzzel (számlapénzzel) oldották meg a pályázók. Ezek elsősorban az ISO minősítés megszerzésére irányultak (az összes vizsgált pályázat 46%-ában), viszonylag alacsony (hózzávetőleg 2 M Ft alatti) összköltséggel. Körülbelül 18%-ban a készpénz (számlapénz) mellett hitel igénybevétele is sor került. Itt ingatlanépítés és/vagy gépbeszerzés, valamint új technológia, technológiai fejlesztés kategóriákat lehet említeni, összköltséget tekintve 10 millió Ft-tól a 100 millió Ft-ig terjedő tartományon belül. Három esetben csak hitelből, egy esetben gép beszámítással került sor a saját rész biztosítására. A teljes megvalósult beruházási értéket tekintve átlagosan 61% körüli saját forrás felhasználás történt.

A projektek többségéhez (37,86%) nem kapcsolódott munkahelyteremtés, aminek oka az, hogy a pályázatok nagy hányada minőségirányítási rendszerek bevezetésével és tanúsításával kapcsolatos támogatás elnyerésére irányult. A további pályázatok esetében általában 1, illetve 2 fő munkavállaló felvételére került sor. Jelentősebb számmal jelölték meg még a pályázók az 5 fős létszám-bővítést.

A benyújtott pályázatok többségén keresztül megvalósuló fejlesztés belföldön eredményezhet árbevétel-növekedést. Ebben a kategóriában átlagosan 10% körüli bevétel-növekedést várnak, két extra esetben 80%, illetve 200%-os növekedés is megjelölésre került. A pályázók közel negyede a hazai mellett uniós célpiacon is megjelölt lehetséges értékesítési helyként. Néhány esetben bevétel-növekedés helyett költségcsökkentést prognosztizálnak, amelyet például bérelt gépek használata helyett saját tulajdonú gépek működtetésével próbálnak elérni.

4. ábra

Zala megyei pályázatok a bevétel várható iránya szerint¹

A megvalósított gépberuházások többsége 10-15 éves, másodsorban 5 éves hasznos élettartammal rendelkezik. Kicserélni hasonló idő múlva tervezik azokat a pá-

¹ Forrás: saját statisztika

lyázók, vagyis körülbelül ilyen időtávban lehet számítani további pályázatok benyújtására, újabb támogatások igénylésére.

A benyújtott pályázatok többsége 2004-ben kiírt felhívásra került beadásra és egy komponensű volt.

Összegzés

A pályázók többsége a rendszer működésével kapcsolatosan a nagymértékű bürokráciát, az eljárási lassúságot, illetve a kiutalás elhúzódását említette fő problémaként. A vizsgált pályázatok viszonylag kis hányadában (26%) nem utaltak különösebb nehézségre, azonban itt is a lassúságot megjelölték esetleges akadályozó tényezőként.

Az adminisztrációt tekintve probléma a bonyolult, gyakorta nem egyértelmű megfogalmazás, a kiírásban nem szereplő tételek utólagos bekérése, a sokszor 2-3 hónapos válaszadási határidő. A pályázók többször is látszathianyosságnak értékelték az utólagosan bekért dokumentumokat. Nem tartják igazságosnak a pályázók azt sem, hogy míg a hiánypótlást szigorúan 8 napon belül be kell adni, addig például a válaszadás az utolsó, vagyis a 90. napon történik. Így előfordulhat, hogy 3 hiánypótlással majd háromnegyed évet „nyerhet” a minisztérium. További probléma a pályázat lezárását követően az elszámolás időbeli csúszása, mindez a pályázók véleménye szerint azzal a céllal, hogy minél később kelljen kifizetni a támogatást. Jelentősen csökkenthető lenne az átfutási idő például a hiánypótlások egy ütemben történő megkérésével, illetve másik oldalon annak egyszerre való megküldésével. Problémát jelent, hogy a különböző fázisokban adott pályázatot más-más ügyintéző vizsgálja meg, így esetleg más tartalmú felvilágosítást ad az ügyfélnek, illetve párhuzamosságok fordulhatnak elő, így a korábban már leadott anyag újbóli bekérésre is kerülhet.

A pályázók számára az egyik legnagyobb gondot az utólagos finanszírozási rendszer okozza, hiszen így tulajdonképpen saját erőből kell megvalósítani a beruházást, s csak ezt követően van lehetőség hozzájutni a támogatással fedezett részhez. A saját erőnek megfelelő bankszámlapénz zárolásra kerül, amelyet a vállalkozó az eljárás elhúzódása miatt sokszor egy éven túl sem tud mozgósítani. Így a likviditást sok esetben rövid lejáratú hitelekkel tartják fenn, amellyel kapcsolatosan számottevő költség is felmerül. Több vállalkozó a késedelmek miatt nagy értékű megrendelések elvesztéséről, jelentős nagyságrendű veszteségről is beszámolt. A rendszer így több kisebb vállalkozás számára nem teszi lehetővé a pályázati lehetőségek kihasználását, vagy igénybevétel esetén a gazdálkodás ellehetetlenülését is okozhatja, hiszen pont ezt a szektort érinti leginkább a tőkehiány.

Problémát okoz az is, hogy az időbeli elhúzódás eredményeképpen a megvalósított beruházás tárgyában már bizonyos szintű avulás következik be, így az időközben viszonylag gyorsan megváltozott piaci igények megfelelő kielégítéséhez az eredetileg megvalósítani szándékozott beruházás már nem a legmegfelelőbb. A pályázat tárgyának módosítására viszont már nincs lehetősége a vállalkozónak.

Az időbeli késedelem során a vállalkozónak sokszor az eredetileg megjelölt költségekben, ráfordításokban bekövetkezett árváltozást, a forint árfolyamának esetleges módosulása miatti többletet is már saját erőből kell rendeznie, amelynek következményeképpen a teljes beruházási érték az eredetileg megjelölthöz képest akár 20%-kal is megnőhet a megvalósítás időpontjáig. A pályázók egy részénél növelte a ráfordításokat az ÁFA-visszaigénylési lehetőség időleges megszüntetése is.

Gondot jelent, hogy a vállalkozások többsége nincs tisztában az eljárási folyamattal, valamint annak idősükségletével, továbbá a felmerült összes költséggel, azok nagyságrendjével. Több vállalkozó szerint a kisebb nagyságrendű projektek esetén a pályázattal kapcsolatban felmerült költségeket éppen fedezi a kapott támogatás értéke.

Gátat képezhetnek a pályázat megvalósulását követően vállalandó kötelezettségek is, például az utólagos monitoringok annak költségeivel együtt vagy a beruházás tárgyának időbeli elidegenítési korlátja. Tisztában kell lenni azzal is, hogy ha a pályázó (neki fel nem róható okból) a szerződésben vállalt, számszerűen megállapított kötelezettségeit csak részben (legalább 75%-os arányban) teljesíti, a támogatás arányosan csökkentésre kerül. Ha felróható okból egyáltalán nem, vagy 75%-nál kisebb arányban teljesíti, a támogatás egészét az igénybevétel időpontjától számítva a mindenkor érvényes jegybanki alapkamat kétszeresével megnövelve kell visszafizetnie. Érdemes továbbá figyelni a kapcsolódó ÁFA-visszaigénylés szabályainak, az elszámolható költségek körének változására is.

A felfüggesztett, nem lehívott pályázatok értékelése

A hosszú átfutási idő miatt több szerződés is felmondásra került. Ennek okai között szerepelt például, hogy a vállalkozónak új szerződéseket kellett visszamondania, így a pályázat helyett előbb lízinggel meg tudta valósítani a beszerzést. Más esetben a változó gazdasági környezetben a pályázatban megjelölt beruházással nem tudták volna a vevő igényeit kielégíteni, így az már nem volt vállalható.

További nehézségként jelentkezett a fedezeti oldal megeremtése (a felajánlott fedezet nem került elfogadásra), a saját erő előteremtésének problémája, a pályázatban szereplő feltételek vállalhatóságának kérdése, a pályázattal kapcsolatban felmerült költségek és a támogatás arányának viszonya (például egy 50%-os támogatási arány akár 30%-osnak is minősülhet a felmerült költségek és az árváltozások miatt).

Azokban az esetekben, ahol a pályázati rendszerrel kapcsolatban nem említettek különösebb problémát, a támogatott tevékenység megszűnése, illetve az adott gépbeszerzés meg nem valósulása okozta a szerződés megghiúsulását, illetve a megítélt támogatás le nem hívását.

A tapasztalt problémák miatt a válaszadó vállalkozók 11%-a jelezte, hogy a továbbiakban nem kíván pályázatot beadni, esetleges beruházásait inkább hitelből valósítja meg, amely viszonylag gyors és tisztán átlátható, esetleg olcsóbb finanszírozást tesz lehetővé. Egyes vállalkozók csak abban az esetben nyújtanának be újabb pályamunkát, ha a pályázati rendszer megbízhatóvá és átláthatóvá válik.

Példaként tegyük fel, hogy egy 10 millió Ft-os összköltségű fejlesztés esetén nettó 35%-os támogatási aránnyal számolva 3,5 millió Ft kapható, a saját erő hitelből kerül finanszírozásra. Ekkor a főbb költségtelek az alábbiak lehetnek:

a pályázat megírása körülbelül.....	120 E Ft (100 E Ft+ÁFA),
5%-os jutalék	175 E Ft (3,5×5%),
az elszámolás	50 E Ft
bankgarancia a támogatás 120%-ára	63 E Ft (3,5×1,2×1,5%),
beruházás megvalósítása hitelből fél év alatt.....	520 E Ft (180/360×16%×6,5)
+ hitelbírálati díj.....	50 E Ft
a kifizetés 3/4 éves csúszása miatti hitelfelvétel kamata	420 E Ft (270/360*16%*3,5)
+ hitelbírálati díj.....	50 E Ft

Így 2,032 millió Ft marad a támogatásból, ami nagyjából 20%-os támogatási arálynak felelne meg. További költséget jelenthet pl. az aláírási címpéldány, a vállalkozó munkanapjainak költsége, plusz 1 fő alkalmazott felvételének ráfordításai.

III. KKV FEJLESZTÉS FŐ VONALAI 2007-2013 KÖZÖTT

A jövő évben kezdődő hétéves költségvetési periódusban a strukturális alapokból és a Kohéziós Alapból 22,4 milliárd euró összegű EU-támogatást hívhat le Magyarország, az önrészesedés mértéke a teljes felhasználható keret 15 százaléka, így összesen 26,2 milliárd eurót fordíthatunk fejlesztésekre. Ez – a Pénzügyminisztérium által 2007-re prognosztizált 265 Ft/euró árfolyammal számolva – összesen 6943 milliárd forintot jelent 2007 és 2013 között (magyar és uniós forrás).

A Kohéziós Alap forrásaihoz (melyek évente a teljes fejlesztési pénzeknek közel a harmadát teszik ki, nagyságrendileg tehát 300 Mrd Ft-ot) csak Brüsszel által elfogadott, szeptember 30-ig benyújtott konvergencia-program esetén juthatunk hozzá. A strukturális alapokhoz kapcsolódó két évre vonatkozó operatív programok (OP) október végéig kerülnek betervezésre.

A 2007-2013-as időszakra vonatkozó ún. hosszú távú kis- és középvállalkozásfejlesztési stratégia kidolgozása folyamatban van. Ennek keretében a KKV-khez kapcsolódó prioritások operatív programba illeszkedése az eddigiekhez képest jelentősen megváltozik, sőt a jelenlegi elképélések is tovább módosulhatnak. A továbbiakban a Gazdaságfejlesztés Operatív Programban (GOP) visszaszorul a vissza nem térítendő támogatások nyújtásának gyakorlata. Amennyiben megmarad, az szűkebb körben, inkább a középvállalkozói szektort célozza meg. A kisebb vállalkozások támogatása elsősorban a regionális operatív programokban szerepel majd, amelyben a helyi sajátosságok alapján határozzák meg, hogy milyen ágazat, illetve milyen tevékenység kerül elsősorban támogatásra.

A GOP-ban nem lesz külön KKV prioritás, helyette általában a vállalkozások finanszírozásáról kerülnek szempontok meghatározásra. A pénzügyi eszközök jelentős része az ún. JEREMIE Alapban kerül összegyűjtésre. A JEREMIE program célja a régiókban tevékenykedő KKV-k és mikrovállalkozások fejlesztési finanszírozáshoz való fokozottabb hozzáféréseinek támogatása. Az alap forrásaira nem a vállalkozások pályázhatnak közvetlenül, hanem egyenlő feltételek mellett a közreműködő szervezetek. Közreműködő szervezetnek azok minősülhetnek, amelyek megfelelnek az erre vonatkozó feltételeknek. Ezen intézmények vállalalkozási tőke-, kölcsön- és garanciaalapok, illetve mikrohitelző szervek lehetnek, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak majd a vállalkozásokkal. A pénzügyi alap felhasználása a támogatások helyett olyan piaci alapú eszközökre koncentrálódik, mint a kölcsönök, a magántőke, a vállalalkozási tőke és a garancia. Igényelhetők beruházási támogatások főként klaszterek létrehozására vagy hálózatosodásra, valamint kiemelt hangsúlyt kap a képzés, tanácsadás támogatása.

A vállalkozásfejlesztés – még szintén kidolgozandó – tőkeprogramokhoz kapcsolódó elemei a 2006/C 194/02. számú, a kis- és középvállalkozásokba történő kockázati tőke-befektetések előmozdítását célzó állami támogatásokról szóló közösségi iránymutatás tartalmán alapulnak. A tagállamoknak intézkedéseiket a dokumentumban megjelölt szempontokkal kell majd összhangba hozniuk.

IRODALOMJEGYZÉK

KÁLLAY LÁSZLÓ - IMREH SZABOLCS: A kis- és középvállalkozás-fejlesztés gazdaságtana, Aula 2004.

Complex Jogtár

Ciklusértékelő KISS BÓDOG ZOLTÁNNAL, a Zala Megyei Közgyűlés elnökével – Nehéz négy év van mögöttünk.

<http://www.zala.hu/kozerdeku.php?hir=hirek&kod=000291>

Tájékoztató a magyarországi kis- és középvállalkozások fejlesztési tevékenységéről 2006 elején, beszámoló a Plato Magyarország program eredményeiről.

http://www.gkm.gov.hu/feladataink/kkv/vallakozaspol/plato_kkv.html

www.gvop.gov.hu

www.nfh.hu

www.portal.ksh.hu

VADASI AIDA*

KKV HÁLÓZATOK ÉSZAKKELET- OLASZORSZÁGBAN, DÁNIÁBAN ÉS AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN ÉS ÉSZAK-MAGYARORSZÁGON

A globális verseny erősödése a kis- és közepes vállalkozásokat (KKVk) és a nagy vállalatokat egyaránt kreatív gondolkodásra ösztönzi. A KKVk számára a verseny kihívásainak való sikeres megfelelés egyik módja a hálózatosodás (JOHN EDGAR, 1993). Számos európai régióban az országos, illetve regionális gazdaságpolitika támogatja is ezen hálózatok létrejöttét, kiszélesedését, működését, mely így nem csak a KKVk versenyképességének javításához járul hozzá, hanem az egész régió fejlődéséhez (ANDREWS COPUS, DIMITRIS SKURAS, 2006). A tanulmány egy-egy európai hálózati formát mutat be Északkelet-Olaszországból, Dániából és az Egyesült Királyságból, vizsgálja szerkezeti felépítésüket valamint a szolgáltatási környezetbe való ágyazottságukat.

Az észak-olasz modellt helyi és regionális alapon szerveződő bottom-up felépítésű, spontán ki és átalakuló, rugalmas szolgáltatási hálózatok jellemzik. Az észak-olasz hálózatokat pontosan a tanácsadói, technológiafejlesztési környezet hiányosságai hívták életre, ezért fő céljuk a közös innováció és technológiafejlesztés, melyet a KKVk önállóan saját erejükből nem tudnának finanszírozni. (GIACOMO BECATTINI, GABI DEI OTTATI, 2006) E technológia-fejlesztési hálózatok gyenge pontja a marketing.

A dán modellt országos alapon szerveződő, a Dán Ipari Minisztérium által irányított top-down felépítésű, tehát nem spontán kialakuló és ebben az értelemben kevésbé rugalmas hálózatok jellemzik, melyeket az új üzleti és piaci lehetőségek megteremtése, erősítése hívott életre (JOHN MARTINUSSEN 1992). A dán hálózati modellben a technológiafejlesztés „másodlagos” szerephez jut, mivel Dánia eleve rendelkezik a KKVk szükségleteire szabott széles körű, nagyon fejlett technológia-

* Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan doktori iskola, PhD-hallgató.

fejlesztési infrastruktúra és szolgáltatási rendszerrel, így a KKV hálózatok létrejöttében sem a technológia-fejlesztés volt a mozgatórugó, mint Észak-Olaszországban.

Az angol modellt a dán, illetve az észak-olasz modell sajátos keverékének tekinthetjük, mivel tartalmaz felülről szabályozott, de helyi és regionális szinten megszervezett szerkezeti elemeket egyaránt (MARIA DE NOROHA VAZ CESÁRIO, SILVIA FERNANDES, 2006).

Észak-magyarországi lehetőségek. A 2007-2013 közötti időszakra elkészült észak-magyarországi régió regionális operatív programjának egyik prioritása a „régió gazdasági versenyképességének javítása”, melyhez a szöveg szerint elengedhetetlen a „gazdasági szereplők együttműködésének ösztönzése... a nagyvállalatok beszállító kapcsolatainak erősítése, illetve a vállalkozói, klaszter típusú együttműködések ösztönzése, ... a régió kutatás-fejlesztési kapacitásainak bővítése, illetve a régió vállalkozásaival való szorosabb együttműködésének ösztönzése.” Jelen tanulmány végül arra keres választ, hogy a fenti három modellből melyek azok az elemek, amelyek Magyarország egyik legelmaradottabb régiójában, Észak-Magyarországon hasznosíthatók a térség és a helyi vállalkozások versenyképességének növelése érdekében, mely legjobban idomul a térség gazdasági és társadalmi környezetéhez és annak fejlesztési igényeihez.

A három fentebb bemutatott külföldi hálózati modell közös célja a KKV-k versenyképességének növelése fejlesztési hálózatok kiépítése révén új üzleti és marketing lehetőségek feltárásával és technológiafejlesztéssel.

A tanulmány a KKV hálózatokat helyi, regionális, országos környezetükben vizsgálja és rámutat arra, hogy az eltérő környezet eltérő típusú hálózatok kialakulását indukálja, tehát ezek a modellek alkalmazkodnak a környezetükhöz.

AZ ÉSZAK-OLASZ MODELL

Az észak-olasz modellt a bottom-up felépítés, a spontaneitás, a rugalmasság jellemzik, és a technológiafejlesztési rendszer hiányosságai hívták életre, fő célja az innováció-fejlesztés, fő gyengesége pedig a marketing. Az észak-olasz modell egyik egyedülálló sajátossága a szociális környezetbe, tradíciókba és hagyományokba való ágyazottsága ered: kiemelkedő szerepet játszik a KKV hálózatok létrejöttében és működésében az informális családi és baráti kapcsolatok meglévő rendszere (GIORGIO LEONI, 1992). A KKVk nagy része családi vállalkozás, mely erős helyi kötődéssel rendelkezik. A fejlesztési hálózatok is ezen a „családias” talajon születnek. A jól felépített személyes és munkakapcsolatok rendszere élénkíti az innovációs hajlamot: a KKVk termeléséhez szükséges gépeket gyártók is a fejlesztési hálózat tagjai, így az új gyártási technológiák kifejlesztésében is együttműködnek.

Az új innovációs technikák elterjedésének szintén kedvez a „családias” környezet, ahol az újdonságok nehezen tarthatók titokban, és hamar találnak utánpótlásra, ami újabb innovációs technikák és eljárások kidolgozását teszi szükségessé (GIORGIO LEONI, 1993).

A szoros emberi kapcsolatok kihatnak a KKVk és vásárlói közötti kapcsolatra is: az észak-olasz kis vállalkozások vezetői igen érzékenyek a vásárlói igényekre, melyek szintén újításokra ösztönzik őket.

Mivel az észak-olasz KKV fejlesztési hálózatok létrejöttét és megerősödését technológia-fejlesztési hiányosságok is indukálták, mivel a fejlesztéseket kis méretük

miatt a vállalkozások egyedül nem tudtak megfizetni és melyek miatt versenyhátrányba kerültek a globális piacon, ezért a KKV fejlesztési hálózatok fontos elemei azok a szolgáltatási központok, melyek technológia-fejlesztési és piaci információkkal segítik tagjaikat melyekkel a nemzetközi piacon is megállják a helyüket. E tanácsadó hálózatok feladata az a speciális tanácsadás is, mely segíti a helyi, térségi KKV-kat a nemzetközi piacon való helyállásban. Ilyen intézmények például Friuli Venezia Giulia-ban az Informest, és a Sviluppoitalia. Ezek a szolgáltatási központok ún. technológia-transzfer ügynökségeként is működnek, melyeket közös kezdeményezésre alapítottak a régió üzleti-fejlesztési életének fontos szereplői: regionális fejlesztési ügynökségek, bankok, vállalkozói szervezetek, kereskedelmi kamarák, kutató központok, parkok (FRANCESCA GOVERNA, CARLO SALONE, 2005.). Ezek a központok a szolgáltatások széles skáláját kínálják a vállalkozóknak a technológia fejlesztési tréningektől kezdve, piackutatáson keresztül a megvalósíthatósági tanulmányokig.

A központok szolgáltatásait általában több KKV közösen veszik igénybe a vállalkozói non profit tömörüléseken, vagy ágazati szervezeteken keresztül évi tagdíj ellenében, mely különleges kedvezményekre is jogosítja őket az egyszeri szolgáltatásokat igénybe vevőkkel szemben. Éves tagdíj ellenében megvásárolt szolgáltatások ára 25-30%-kal kevesebb.

A szolgáltatások a partner KKV-k igényeire szabottak, ugyanis ők határozzák meg, hogy milyen szolgáltatásokra van szükségük éppen: vállalkozói tréningekre vagy piackutatásra vagy fejlesztési információkra stb. A szolgáltatói központokat mint a KKV fejlesztési hálózatok motorjait, generátorait a közös technológia-fejlesztés szükségessége hajtja, viszont a KKV fejlesztési hálózatok már említett gyenge pontja a marketing (FRANCESCA GOVERNA, CARLO SALONE, 2005).

Amint látható, az észak-olasz modell alapvetően nem tartalmaz felülről-lefelé építkező elemet, államilag kialakított fejlesztési stratégiát. Az állami, illetve regionális kormányok programjai a már létező rendszer sajátosságaira alapozva dolgozzák ki támogatási programjaikat.

A DÁN MODELL

A dán modell bizonyos értelemben az észak-olasz modell inverzének is tekinthető, mivel nem helyi, regionális, hanem országos alapon szerveződő, top-down felépítésű, így ebben az értelemben kevésbé rugalmas hálózatok jellemzik (FREDERICK PYKE, 1992), melyek fő célja nem a technológia-fejlesztés, hanem az új üzleti és piaci lehetőségek megteremtése, ami az észak-olasz modell gyenge pontja. A különbségek ellenére a dán modell megalkotói megkíséreltek néhány észak-olasz elemet is beépíteni az elképzeléseik közé.

A dán hálózati modell jellemzője többek között az, hogy tagjai nem kisvállalkozók, hanem nagyobb gazdasági társaságok, melyek hálózati menedzserek közvetítésével a közös marketingtevékenység bonyolítására, a minőségbiztosítási kritériumok biztosítására, közösen használható, és csak közösen kihasználható, eszközök megvásárlására, működtetésére hozzák létre a fejlesztési hálózatokat (LARS GELSING, PETER KNOP, 1991). A hálózat tagjai egyben a hálózat tulajdonosai is, akiknek a hálózat döntéseivel kapcsolatban vétőjoguk van, ugyan akkor továbbra is foglalkoznak a hagyományos vállalkozási teendőikkel, szoros kapcsolatban állnak a vevőikkel, így a piac igényeire nagyon szentíven tudnak reagálni. A dán hálózati modell leginkább

abban különbözik az észak-olasz társától, hogy az előbbi fő célja az új piaci és marketing lehetőségek felkutatása, az utóbbié pedig az innovációs és technológiai fejlesztés és transzfer. E különbségnek az oka az, hogy Dánia nagyon széles körű és fejlett kifejezetten a KKVk speciális igényei számára kialakított technológia-fejlesztési intézmény-rendszerrel rendelkezik, melyek közül az egyik, a Dán Technológiafejlesztési Intézet, mely 24 osztályt és 1900 alkalmazottat számlál, Európa 5 legnagyobb intézete közé tartozik. Az előbb felsorolt intézeteken kívül 5 speciális kutatási központ és számos helyi technológia-fejlesztési központ, minden megyében egy a KKV-k számára ingyenesen igénybe vehető technológiai információs központ tartozik az igen nagy panorámájú technológia-fejlesztési rendszerhez (FREDERIC PYKE, 1992). A dániai fejlesztési hálózatokat is a globális verseny kihívásai hozták létre: rajtuk keresztül a dán KKVk sok esetben a saját versenytársaikkal is együttműködnek azért, hogy az exportképességüket a külhoni piacokon erősítsék.

A dán fejlesztési hálózatok egyik lényeges működési eleme a készségfejlesztés, melyről a „network broker”-ek, vagyis a hálózati menedzserek gondoskodnak, akik stratégiai menedzsment információkat közvetítenek a hálózat tagjai között. A hálózati menedzserek szabad vállalkozási szerződéssel kapcsolódnak a Dán Kereskedelmi és Ipari Minisztériumhoz, ügynöki rendszerben dolgoznak, jutalékot kapnak az általuk megszervezett KKV hálózatok száma és nagysága után. A hálózati szereplők gyakran gazdasági társaságokká alakulva működnek, mint az aalborgi „NFN” esetben is (halászhajózási technológiafejlesztési hálózat). Az NFN-nek kettős célja van: az egyik legfontosabb célja a termékeik marketingje és export pozícióinak erősítése a volt Szovjetunió tagországaiban. A folyamat során az NFN tagvállalatai annak szállítóivá válnak, mely révén exportálják a termékeiket. Az NFN másik célja a közös fejlesztési programok kidolgozása, melynek révén növelhető a versenyképesség. Az NFN, mint gazdasági társaság, mely 9 tagvállalata érdekeit képviseli, összesen 4 alkalmazottat foglalkoztat, akik a fenti két cél koordinációjáért felelnek.

AZ ANGOL MODELL

Az Egyesült Királyságban a KKV fejlesztési hálózatok új jelenségnek számítanak. Jelen publikáció Anglia, Wales és Skócia területén létrejött hálózatokat vizsgálja és nem terjed ki Észak-Írországra.

Az angol modell az előzőekben tárgyalt olasz és dán példák ötvözetéből alakult ki: tartalmaz helyi szerveződésű és top-down elemeket is.

Az angol modell kialakításában az angol kormány első sorban a Dán Kereskedelmi és Ipari Minisztérium (DTI) módszereire és közvetlen közreműködésére támaszkodott. Angliában a DTI a Dán Technológiafejlesztési Intézet által támogatott térségi és regionális fejlesztési intézményekre, valamint a Képzési és Vállalkozásfejlesztési Tanácsokra (TECs) támaszkodik munkája során.

Az angol kormány a technológiafejlesztési tanácsadó központokat nem helyi, hanem regionális szinten szervezte meg (PHILIP COOKE, KEVIN MORGAN, 1992), melyek közül néhány igen sikeresnek mondható: a welszi Newtech Innovation Centre, a Swanse University Innovation Centre stb.

Az angol KKV hálózatok a nagy vállalatoknak beszállító kis vállalatok kapcsolatrendszerére épülve, a beszállítói hálózatok révén kezdtek kialakulni, ahol az olasz

modellre jellemző személyes közelség, kapcsolatoknak nincs nagy jelentőségük és az ipari parkok/körzetek sem annyira elterjedtek, mint Észak-Olaszországban.

A DTI tapasztalatai és közreműködése által az angol kormány támogatásával megvalósuló kezdeményezések magukon viselik a dán hálózatok ismérveit és néhány helyi sajátosságot: Angliában a KKV-k szorosabb kapcsolatokat ápolnak helyi-térségi kutatási és képzési központokkal. Ez a különbség egyrészt azzal magyarázható, hogy Dániában a KKV hálózatok a már létező technológia-fejlesztési intézményrendszerre épültek, melyek Angliában nem álltak rendelkezésre, másrészt azzal, hogy a hálózatok más, régiók és államok részvételét is lehetővé teszik (SMART A. ROSENFELD 1990).

Anglia a KKV hálózatokat a vállalkozások fejlesztésének legjobb eszközének tekintti és új üzleti lehetőségek és piacok felkutatására fókuszál Délnyugat-Angliában.

Angliában a DTI, a Dán Technológiafejlesztési Intézet létrehozott egy hálózati központot, mely szoros kapcsolatban áll a DTI Angliába telepített egységével, a Business Net Ltd-val, vagyis az Üzleti Hálózati Központtal, és a Képzési Központokkal, a TEC-kel, mely hálózati menedzsereket alkalmaz és felel a helyi marketing stratégia kialakításáért is (NIEL NIELSEN, 1990). Az üzleti hálózati központ pedig a hálózati menedzserek kiválasztásáért és szakmai, illetve pszichikai rátermettségéért felel. A hálózati menedzserek felkészítő tréningen és terepgyakorlaton vesznek részt. Míg Angliában a hálózati menedzserek alkalmazásban állnak, addig Dániában külső tanácsadóként vállalkozási szerződésük van és az általuk összehozott hálózatok száma alapján kapnak jutalékot, így munkájuk minőségét már nem lehet ellenőrizni. Angliában viszont folyamatos minőségellenőrzés és szakmai tréningek kísérik munkájukat. Angliában a hálózati menedzserek a hálózatok megszervezése után is fontos szerepet játszanak a hálózatok életében: folyamatos koordináció, információ közvetítést, tanácsadást nyújtanak a hálózatok tagjainak.

A hálózati menedzserek ugyan abban a 3 fázisban dolgoznak a hálózatokkal, mint Dániában : a megvalósíthatósági tanulmány, a tervezés és a megvalósítás fázisaiban. A hálózati menedzserek munkáját a hálózati koordinátorok segítik. Mind a hálózati menedzserek, mind a koordinátorok munkáját rendszeres időközönként értékeli. Az erről szóló jelentéseket egy adatbázisban rögzítik, mely a későbbi szakmai tréningek gyakorlati háttéranyagaként szolgálnak Angliában és Dániában és azon más országokban, ahol a DTI és az üzleti hálózati központ dolgozik.

A DTI olyan keretprogrammal rendelkezik, mely magában foglalja a képzési anyagokat, a konfliktuskezelési tanácsadást a hálózati menedzserek számára, valamint minőségbiztosítási, értékelési információkat, melyek segítségével a DTI bármely országban el tudja építeni fejlesztő háttérszervezetét.

ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI LEHETŐSÉGEK

A 2007-2013 közötti időszakra elkészült észak-magyarországi régió regionális operatív programjának egyik prioritása a „régió gazdasági versenyképességének javítása”, amit a „gazdasági szereplők együttműködésének ösztönzésével kívánunk többek között elérni. Ennek fő eszközeként a program a klaszter alapú, beszállítói hálózatokhoz kapcsolódó hálózatok kialakulását, működését támogatja, valamint a régió kutatási, fejlesztési kapacitásainak bővítését.

Az operatív program közvetlen céljai a gazdaságfejlesztési prioritáson belül többek között a következők (NORDA, 2006):

- a vállalkozások termék- és technológia fejlesztési képességeinek javítása, különös tekintettel a régióban meghatározó ágazatokra;
- a vidéki térségekben, ezen belül is elsősorban a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott kistérségekben a kis- és mikro-vállalkozások munkahelymegteremtését, illetve munkahelybővítést szolgáló beruházásainak ösztönzése;

A *gépipart, a mechatronika és a vegyipar ágazatait* a regionális operatív program a régió gazdaságának meghatározó ágazataiként tartja számon, hiszen ezen a területen számos jelentős nagyvállalat működik a régióban. A cél többek között ezért az, hogy ezek a nagyvállalatok jobban integrálódjanak a regionális gazdaságba, sokrétű kapcsolatokat alakítsanak ki a kis- és közepes vállalkozásokkal, oktatási, kutatási intézményekkel, ezáltal hozzájárulva azok fejlődéséhez. Ennek érdekében ezen ágazatokban működő vállalkozások klaszter alapú fejlesztése szükséges az operatív program tervei szerint. A klaszter szerveződések azokon a térségekben kell ösztönözni, ahol az integrátor vállalatok jelen vannak, vagy nagy számban megtalálhatóak az adott ágazati együttműködésben érintett vállalkozások. Területi megközelítésben ezen programok elsősorban az Eger-Mezőkövesd-Miskolc, Kazincbarcika-Tiszaújváros, Salgótarján térségéből indulhatnak ki (NORDA, 2006).

Az észak-magyarországi ROP tehát első sorban a régió nagyvállalataira és nagyvárosaira koncentrál, a működő vállalkozások klaszter alapú fejlesztése kapcsán.

Az észak-magyarországi régió regionális operatív programja a „kreatív ipar” nevű programjának keretein belül a fentiekben túlmenően a *kis- és közepes vállalkozások* termelési hatékonyságot, jövedelmezőséget javító innovatív fejlesztési lépések támogatását emeli ki ágazati preferenciára való tekintet nélkül. Azon beruházások támogatására helyezi a hangsúlyt a program, amelyek eredményeként új, korszerű, versenyképes termékek jönnek létre és jelennek meg a piacon, valamint nő a vállalkozások hozzáadott értéke. Ehhez a program szerint segíteni kell a kis- és középvállalkozások indulását, a régebbiek technológiai fogadóképességének, meglévő technológiáinak és eszközeinek, az általuk alkalmazott kutatás- és technológia fejlesztését. A kreatív vállalkozások innovatív tevékenységeinek folytatásához a program szerint elengedhetetlen a korszerű menedzsment eszközök alkalmazása. A kis- és közepes vállalkozások termelési hatékonyságának, jövedelmezőségének javítására egyik megoldás lehet a klaszterek támogatása. A regionális operatív program a támogatható tevékenységek közé sorolja a vállalkozások és a gazdasági szereplők együttműködésének ösztönzését segítő szolgáltatások elterjedését, mint például a termékek piacra jutását elősegítő közös marketing akciókhoz, új képzéses ösztönzése érdekében közös beruházások megvalósításához, beszállítói kapcsolatok kialakításához, valamint közös integrált információs rendszerek fejlesztéséhez kapcsolódóan. A támogatások során a támogatható tevékenységek között található többek között a vállalkozások közti együttműködések, közös beruházások megvalósítása.

Az észak-magyarországi regionális operatív program a KKV-ket érintő együttműködések esetében első sorban a nagyvállalatokhoz kapcsolódó beszállítói hálózatok kialakítását támogatja, valamint olyan szolgáltatások kiépítését, mely segíti a kisvállalkozásokat a közös marketing, innovációs tevékenységét, valamint képzési korszerű képzésekhez való jutását.

Az alábbiakban kerülnek felsorolásra a fentiekben részletezett három külföldi modellből azok az elemek, amelyek Magyarország egyik legelmaradottabb régiójában, Észak-Magyarországon hasznosíthatóak, melyek legjobban idomulnak a térség

gazdasági és társadalmi környezetéhez és annak fejlesztési igényeihez és a térség és a helyi vállalkozások versenyképességének növelése érdekében.

Az angol KKV hálózatok az észak-magyarországi ROP-hoz hasonlóan nagy vállalatoknak beszállító kis vállalatok kapcsolatrendszerére épülve, a beszállítói hálózatok révén kezdtek kialakulni. A KKV hálózatok létrejötte előtt sem Angliában sem Olaszországban a kisvállalkozások nem rendelkeztek megfelelő technológiafejlesztési háttérrel. Ezt a hiányosságot a hálózatok kialakítása révén igyekeztek kiküszöbölni sikeresen. A magyar törekvésekben is szerepel olyan szolgáltatási háttér kialakítása, mely révén az innováció és a marketingfejlesztés terén segítséget kaphatnak az észak-magyarországi vállalkozók.

Véleményem szerint nagyon fontos lenne a kisvállalkozások helyi kötődését, mint értéket felfedezni Magyarországon és nem feltétlenül a nagy multinacionális cégekhez kötődő beszállítói hálózatokhoz kötni a fejlesztésüket. Különösen igaz ez a falusi térségekben, ahol többek között a falusi, öko- és sportturizmus nagyon sok lehetőséget ad a helyi vállalkozások megteremtésére, megerősítésére, és révükön térségspecifikus termékek előállítására lenne mód. Ezen kívül a helyi vállalkozók költségeiket úgy csökkenthetik, ha felhasználják azt az infrastruktúrát, amivel már rendelkeznek, például a saját házukat, a házban lévő műhelyüket, csakúgy mint az olaszországi példában láthattuk.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a KKVk hálózatokba tömörülésének lehetőségeit azok helyi, regionális, országos környezetében vizsgálja és rámutat arra, hogy az eltérő környezet eltérő típusú hálózatok kialakulását indukálja, tehát ezek a modellek alkalmazkodnak a környezetükhöz az alábbiak szerint.

Ország	Hálózati típus
Olaszország	Helyi, regionális bottom-up elvű hálózat, spontán, rugalmas ki- és átalakulás, a technológia-fejlesztési szolgáltatások hívták életre, gyenge pontja a marketing.
Dánia	Országos top-down elvű, hálózat. A hálózati tagoknak befolyásuk van a célokra. A hálózat célja új marketing/piaci lehetőségek felkutatása. Technológiafejlesztési hálózattal Dánia eleve rendelkezett, így technológiafejlesztés csak másodlagos a dán hálózatokban. Network brokerek segítik elő a létrejöttüket.
Egyesült Királyság	Az olasz és a dán modell keveréke: helyi szerveződésű, de top-down elvű. A dán minta minden elemét magán viseli. Hálózati menedzsernek nem csak a hálózatok létrehozásában, de a működtetésében is szerephez jutnak. Az angol hálózatok szoros együttműködésben dolgoznak a képzési és technológiafejlesztési központokkal.
Észak-magyarországi tervek	Klaszter alapú, a nagyvállalatok kapcsolataira épülő beszállítói hálózatok, információs, technológiatranszfer szolgáltatásokkal.

IRODALOMJEGYZÉK

- GIACOMO BECATTINI, GABI DEI OTTATI, (2006): *The performance of Italian industrial districts and large enterprise areas in the 1990s*. European Planning Studies, Volume 14, Number 8, September 2006, pp. 1139-1162(24).
- PHILIP COOKE and KEVIN MORGAN (1992): *Regional Innovation Centres in Europe, The Experience of the Basque Country, Emilia-Romagna and Wales*, Regional Industrial Research, Department of City and regional Planning University of Wales College of Cardiff. Cardiff.
- ANDREW COPUS, DIMITRIS SKURAS (2006): *Business networks and innovation in selected lagging areas of the European Union: A spatial perspective*. European Planning Studies, Volume 14, Number 1, Number 1/January 2006, pp. 79-93(15).
- JOHN EDGAR (1993): *Networking – a regional approach*. Lisbon, Papre at the Conference on Inter-firm Cooperation in Lisbon, Portugal
- LARS GELSING and PETER KNOP (1991): *Status of the network Programme, carried out on behalf of the National Agency for Industry and Trade*, Denmark
- FRANCESCA GOVERNA, CARLO SALONE (2005): *Italy and European spatial policies: polycentrism, urban networks and local innovation practices*. Dipartimento Interateneo Territorio Politecnico e Università di Torino Torino Italy, European Planning Studies, Volume 13, Number 2, March 2005, pp. 265-283(19)
- LEIF JAKOBSEN and PAOLA SEREMETIS (1993): *Existing Network Programmes in the EC Countries Encouraging Interfirm Cooperation prepared for the EC Commission DGXXIII*. Brussels
- GIORGIO LEONI (1993 October 6-7): *Inter-firm cooperation and local experiences in the Province of mantova*, Paper delivered at the conference on Inter-firm cooperation in Lisbon, Portugal
- GIORGIO LEONI (1992): *Servizi Avanzati alle Imprese I Centri Pubblici /privati nel Mantovano*. Quaderno numero 20. Amministrazione Provinciale di mantova, Settore Programmazione. Mantova
- JOHN MARTINUSSEN (1992): *How to Encourage Network Cooperation*. Paper presented for the 22nd European Small Business Seminar in Amsterdam 23-25 September, Danish Innovation Centre, Danish Technological Institute, Denmark
- NIEL NIELSEN (1990): *Network Cooperation-achiaving SME Competitiveness in a Global Economy*. Cooperate Strazegy, Danish Technological Institute, Denmark
- NORDA 2006: *Észak-Magyarországi Regionális Operatív Program 2007-2013-as időszakra*: www.norda.hu
- MARIA DE NORONHA VAZ CESÁRIO, SILVIA FERNANDES (2006): *Interaction between innovation in small firms and their environments: An exploratory study*. European Planning Studies, Volume 14, Number 1, Number 1/January 2006, pp. 95-117(23)
- FREDERIC PYKE (1992): *A Focus in the Danish Technological Institute and the Danish Network Cooperation Programme*. Papre presented at the International Conference on Endogenous Regional development in a Global Economy: the Roles of Technical Service Institute and Cooperation Networks in Small Firm Economies, Valencia, Pain.
- SMART A. ROSENFELD (1990): *Lessons from Italy and Denmark*, Technology Innovation and Rural Development: A Report of the Rural Economic Policy Program, Aspen Institute for Humanistic Studies/Ford Foundation/Wye Institute, Washington DC

PROF. DR. HABIL. KÖRMENDI LAJOS*

INVERZ LOGISZTIKA AZ EU-STRATÉGIA PRIORITÁSAINAK TÜKRÉBEN

Az inverz logisztika kezdeti lépései nem az elmúlt egy-két évtizedre datálódhatnak, hiszen az idősebb korosztályok képviselői még jól emlékeznek a volt MÉH telepeken az elhasználandó termékek túlélő alkatrészeire vadászó, barkácsoló ezermesterekre. Az újrahasznosítás révén így aztán például a régi jó keverőtárcsás Hajdú mosógép villanymotorja többnyire egy kerti fűnyíróban kezdett új életet. Esetünkben nyilván nem valami tudatos, irányított inverz logisztikáról volt szó és az újrahasznosítást a hiánygazdálkodás is indukálta.

Az utóbbi években napvilágot látott tanulmányok és egyéb források különböző fogalmi megnevezéseket használnak. Déri András forrásmunkaként felhasznált – a Logisztikai Híradó 2004. évi februári számában megjelent – igen érdekes tanulmányában az *inverz* fogalom használatát láthatjuk. Ugyanakkor az Oktatási Minisztérium részéről a logisztikai ügyintéző szaktanfolyam részére kiadott ugyancsak 2004. évi szóbeli vizsgakérdések között a *reverz* megnevezést találjuk.

Nézzük a részleteket, a fogalmakat hangzásuknak, kiejtésüknek megfelelően használva! Az *inverz* latin eredetű kifejezés fordított, megfordított értelmezést takar és nem a folyamatra utal. Az *inverzió* kifejezés utalna inkább a folyamatra, annak megfordulására, vagy megfordítására. A *reverz* francia kifejezés ugyancsak nem elsősorban a folyamatra, tevékenységre utal, nem így a *reverzió* latin fogalom, amely valaminek a megfordítását, visszafordítását jelenti.

A rövid eszmefuttatás konklúziójaként a két fogalmat szinonimaként használhatjuk, a lényeg úgyis az, amit értünk alattuk, miszerint a keletkezett hulladékok és

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar, Controlling–Ellenőrzés intézeti tanszéki osztály, tanszéki osztályvezető, egyetemi tanár, CSc.

az elsődleges használatból kikerülő eszközök összegyűjtése és eljuttatása az újrahasznosításig, illetve a megsemmisítésig.

A múlt század 60-as és 70-es éveiben a hulladékok megfelelő kezelése inkább a cégek imázsát növelő tényezőként szerepelt az ökológikus szemléletmód térhódításával.

Az elmúlt közel három évtizedben – döntően az Európai Unióban – keretjellegű hulladékkezelési szabályozás valósult meg, amelyre az egyes részterületek szabályozása épült, illetve kell, hogy épüljön.

Fontos kiindulópont volt a *Közösség Hulladékgazdálkodási Stratégiája* (1989), amely a módosítás után is a vonatkozó jogalkotás, szabályozás alapjául szolgált. A stratégia öt irányelvet különböztet meg, mégpedig:

- megelőzés,
- újrafelhasználás és újrafeldolgozás,
- a végleges ártalmatlanítás optimalizálása,
- a szállítás szabályozása,
- helyreállítási cselekmények.

Az első három elv egyben prioritási sorrendet is jelent. Nyilvánvalóan került első helyre a megelőzés, amelynek célja a hulladéktermelés csökkentése. A stratégia a megelőzésnek két lehetőségét említi, miszerint:

- a technológia útján történő megelőzés,
- a termék útján történő megelőzés.

A második irányelv a lehetséges újrafelhasználást, illetve újrafeldolgozást hangsúlyozza, a harmadik pedig azokat a hulladékokat érinti, amelyeket már nem lehet újrahasznosítani, illetve újra feldolgozni. Az inverz (visszatérő) logisztika az anyagáramlási folyamatban a második irányelv megvalósulását támogatja.

A megelőzés révén az első irányelv is érinti az inverz logisztikát, de effektív teendői a második irányelvet illetően jelennek meg elsősorban.

Az Európai Unió hulladékgazdálkodási alapelve az is, hogy a hulladéktermelő felelősségét veszi alapul. Ebből származik – más olvasatban – a *szennyező fizet* elv is. Az előbbieknél érvényt szerezve az Európai Unió 94/62. irányelve arra kötelezte Magyarországot, hogy 2005-ben a csomagolási hulladékoknak már 50%-át gyűjtse össze és hasznosítsa.

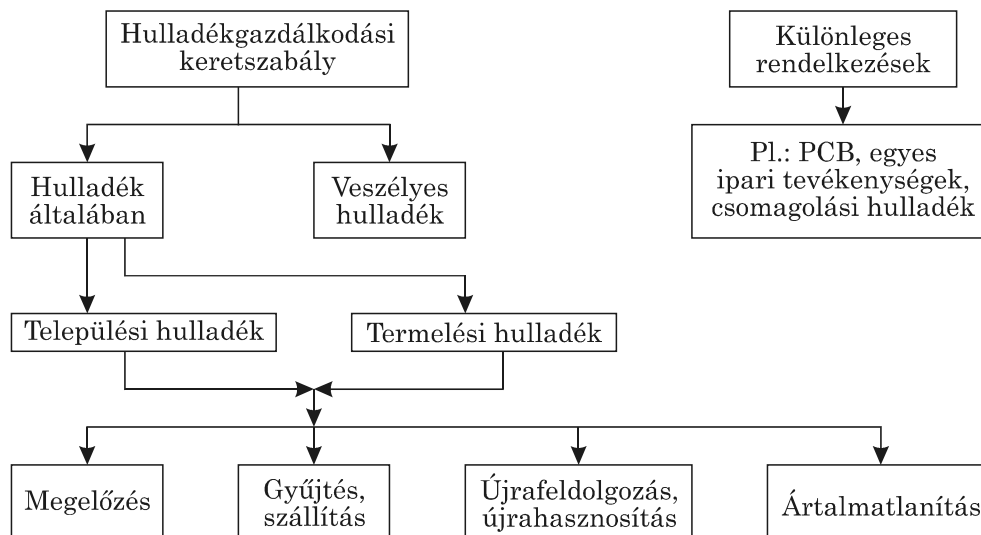
A vonatkozó szabályozásoknak csatlakozásunkat jóval megelőzően is – már 1995-től – megjelentek jogszabályi elemei. Sajátos a hazai gyakorlat abban, hogy kettős szabályozás működik, miszerint külön törvény szabályozza a hulladékgazdálkodást, egy másik pedig a termékdíjat. A két rendszer között eltérések is akadnak. A vonatkozó szabályozásban – 2005-ben – a hazai gazdaság 95%-a volt már érintett, mégpedig zömében a csomagolóanyagok, valamint az elektromos és elektronikai termékek után fizetendő termékdíjat illetően. Az utóbbi termék kör termékdíj fizetési kötelezettsége 2005 elejétől, a visszavételi, begyűjtési kötelezettség pedig 2005. augusztus 13-tól vált kötelezővé.

Igen fontos és aránylag új a 2000/53/EC irányelv a selejtezésre kerülő gépjárművekről. A közösségi szabályozás fő alapelve, hogy már a gépjárművek tervezésekor vegyék a gyártók figyelembe a későbbi bontás, újrahasznosítás, vagy ártalmatlanítás lehetőségeit. Az Európai Unió tagországaiban a legutóbbi bővítést megelőzően közel 10 millió tonna hulladék keletkezett az említett eszközökből.

Hasonló elveket lehet felfedezni az elektromos és elektronikus készülékek hulladékait illetően. Itt azonban sajátosan szó esik ezekben a készülékekben lévő veszé-

lyes anyagok korlátozásáról (2000/96/EC irányelv), illetve ugyanezen készülékek hulladékairól (2000/96/EC irányelv).

Az Európai Unió hulladékgazdálkodására vonatkozó szabályozásának elemeit és összefüggéseit az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra

Az EU hulladékgazdálkodási rendszere

A továbbiakban tisztázzuk az *ellátási lánc* és az *inverz lánc* kapcsolati rendszerét. Az egyik közelítésmód az lehet, miszerint az inverz folyamat már nem a vevő, fogyasztó ellátását szolgálja, ezért ezzel a lánc véget ér. Másik közelítés szerint – az ellátást szélesebb körűen értelmezve – a fogyasztónak az elhasználdott terméktől való megszabadítását is magában foglalja. Másképp fogalmazva, ha az ellátásnak igény kielégítése a célja és a fogyasztó igényei körében az elhasználdott termékek célszerű kezelése is megjelenik, akkor ebben az aspektusban ugyancsak ellátásról beszélhetünk. Az említett egyéni igények azonban a vonatkozó nemzeti és közösségi szabályozásban – valamiféle ösztársadalmi igényként – öltenek testet.

Azt azonban látnunk kell, hogy a szabályozás nem egyéni motivációkra, hanem közösségi, állami szándékokra épül.

A vonatkozó direktívák felgyorsítják, illetve előírják a piaci szereplők (általában gyártók és forgalomba hozók) számára a szükséges rendszerek létrehozását.

Mértékadó szakértők szerint az inverz logisztikai lánc akár önálló életet is élhet, de éppen a már említett piaci szereplőkre vonatkozó előírásokat figyelembe véve a két logisztikai lánc szoros, illetve egyre szorosabb kapcsolata sem kétséges. Az előbbieket alapul véve esik szó már néhány tanulmányban *bővített ellátási láncról*, vagy *SCM pluszról*, ahol az ellátásban résztvevők feladata túllép az eddig teljesített funkciókon.

Érdeemes szólni az ösztönző, motivációs tényezőkről is, ahol a gyártók és forgalmazók közvetlenül (lásd: irányelvek) vagy közvetve (termékdíj) válnak érdekeltté a vissztermékek és hulladékok begyűjtésében, újrahasznosításában.

Piaci szereplők lehetnek az ilyen irányú komplex, vagy részleges logisztikai szolgáltatást nyújtók, illetve ezeknek a szolgáltatásoknak is be kell épülnie a meglévő szolgáltatók funkcionális kínálatába.

A hagyományosan értelmezett ellátási lánc és az inverz lánc sajátosságait érdemes kissé részletesebben is áttekinteni (1. táblázat).

1. táblázat
Az ellátási és az inverz lánc összehasonlítása

Összehasonlító ismerv	Ellátási lánc	Inverz lánc
Tervezés	Előrettekintő	Visszatekintő
Folyamat	Összeállító	Szétszerelő
Értéklánc	Vevő által irányított	Gyártó, forgalmazó által irányított
Minőség	A termék funkcionálása	A részegységek funkcionálása
Piac	Elsődleges	Másodlagos
Irányítás, vezérlés	Piaci	Központi (EU, állam)

A szinte magától értetődő összehasonlításból célszerű a funkcionalitás kérdését kiemelni. Eszerint az ellátási láncban a terméknek (mint egésznek) funkcióteljesítése a meghatározó és többnyire nem lehet ezt ebben a szemléletben a részegységek funkciójából levezetni. Az inverz logisztikában a termékek szétszereléskor, újrahasznosítási lehetőségeinek megítélésükor nyilván a részegységek jövőbeni lehetséges funkcionálása, funkcióteljesítése kerül homloktérbe.

Az említettek figyelembevételével esetenként feloldható a termékek életciklusát jelentősen túlélő részegységek, alkatrészek funkcióteljesítésének problematikája, hiszen meghatározott ellenőrzéssel és karbantartással újabb életciklusba tudnak - ezek a többnyire passzív funkciót betöltő termékelemek - kapcsolódni.

Szakértői egyetértés látszik kibontakozni abban, hogy a közösségi és nemzeti szabályozás támasztotta követelmények nem teljesülhetnek hatékonyan, ha makro- és mikroszinten ez az anyagáramlási folyamat nem kap megfelelő rendszerszemléletű logisztikai támogatást.

Belátható az is, hogy az újrahasznosítás – mint „életmód” – megjelenése és térnyerése a korszerű társadalmi – gazdasági irányzatok egyike kell, hogy legyen. Nem véletlen, hogy az élenjáró vállalkozások pénzügyi beszámolóikban – annak üzleti jelentésében – részletezik, értékelik a cég által kifejtett környezeti és társadalmi hatásokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- DÉRI ANDRÁS: Hol ér véget az ellátási lánc? Logisztikai Híradó 2004/1. szám
Az Európai Unió környezetvédelmi szabályozása (szerk.: BÁNDI GYULA) KJK – KERSZÖV Bp. 2004.
DR. KÖRMENDI LAJOS: Az ellátási lánc kibővülése, avagy az inverz logisztika – Gyakorlati logisztikai tanácsadó (szerk.: DR. KÖRMENDI L.) Verlag Dashöfer Bp. 2006.

MOSONYINÉ ÁDÁM GIZELLA*

A KÖRNYEZETVÉDELEM ÉS AZ INVERZ LOGISZTIKA

A környezetvédelem rendkívül összetett gazdasági és társadalmi terület. A környezetszennyezés az egész világon mindenhol jelentős problémákat okoz. Vizsgálatok bizonyítják, hogy a népesség növekedésénél nagyobb gondot jelent a fogyasztás növekedése, s ennek következtében fennáll a nyersanyagforrások kimerülésének és a környezet fokozódó szennyeződésének veszélye. „Ökológiai lábnyomunk” egyre növekszik, számolnunk kell a globális felmelegedéssel, a túl magas CO₂- és metánkibocsátással, a különböző fajok számának csökkenésével és a túlzott, növekvő hulladékképződéssel. Ezeknek a veszélyeknek a mérsékléséhez, illetve elkerüléséhez a fenntartható fejlődés elveit és a felelős gondoskodás elveit kell szem előtt tartani. Ehhez nyújt segítséget a 21. század vezető gazdasági szemlélete és tevékenysége, a logisztika.

AZ EMBER ÉS KÖRNYEZETE

A környezet szennyezésének ténye az ember termelő (elsősorban ipari) tevékenységének megkezdésével jelent meg. Kezdetben a rendelkezésre álló nyersanyag- és energiaforrások korlátlan fogyaszthatósága miatt, illetve a fejletlen technológiák termelésben történő alkalmazása okán az ember ún. rablógazdálkodást folytatott. Később a közlekedés és a termék kibocsátás megnövekedése, és ez utóbbival járó hulladék (csomagolóanyag, selejt és visszárú) mennyisége túlzottan megemelkedett. Az egyén és társadalom nem vette figyelembe az ökológiai rendszerek terhelhetőségét és önmegújító képességét, amivel maradandó károkat okozott.

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Nemzetközi Gazdálkodási Intézet, Gazdaságdiplomácia intézeti tanszék, főiskolai adjunktus; Szent István Egyetem, PhD-hallgató.

Az emberiség történelme során a társadalmak a Föld különböző régióiban eltérően fejlődtek. Az egyenlőtlen társadalmi-gazdasági fejlődés eredményeként a 20. század végére a megtermelt anyagi javak kétharmadát a világ népességének egy-egyede termelte meg (valamivel többet is annál) és fogyasztotta el. Ez azt jelenti, hogy a világ népességének háromnegyedére pedig az a jellemző, hogy pusztá létének biztosítása érdekében kénytelen természeti erőforrásait pusztítani, amivel további károkat okoz az ökoszisztémánkban [8].

Egy másik meghatározó és kiemelkedő tényező a környezet szennyezés kialakulásában: a városi élet kialakulása. A népesség robbanásszerű növekedésével egyidőben még nagyobb ütemben növekedett a Földön a városi lakosság. A városi településforma kiszakítja az embert, mint biológiai lényt a természetes ökoszisztémából és mintegy bezárja egy mesterséges, és önállóan megújulásra képtelen rendszerbe. A város legmeghatározóbb hatásai a bioszférára és az élettelen környezetre, a következők: (egyre nagyobb mértékben) növeli a beépített területek nagyságát, aminek következménye, hogy megszünteti a növénytakarót és az állatvilág természetes élőhelyét. Ezenkívül megváltoztatja az eredeti vízháztartást, és a talaj termékenységét, szerkezetét. Átformálja a domborzatot, csökkenti a talajvíz mennyiségét. Nő a levegő szennyezettsége, megváltozik a klíma (városi klíma) és a kommunális hulladék, szennyvíztermelés koncentrációja jellemző. Így a városi környezet a legerősebben elszennyeződött élőhelynek tekinthető, s egyáltalán nem ideális az ember, mint biológiai lény számára.

Az előzmények kapcsán felmerül a kérdés, hogy mekkora is Földünk ökológiai rendszerének eltartóképessége. Hiszen ha az embert nem csak mint biológiai lényt vesszük figyelembe, hanem mint társadalmi (szellemi-kulturális, utazási, üdülési, sport) igényekkel rendelkező lényt is vizsgáljuk, akkor az igényeinek kielégítésére fordítandó erőforrások jóval nagyobb mértékűek, mint ha azokat csak az anyagi igények (élelmiszer, ruházat) kielégítésére használja fel. Ezt az összefüggést próbálja kifejezni és meghatározni az „ökológiai lábnyom” fogalma. Az ökológiai lábnyom fogalmát két kanadai tudós vezette be 1995-ben, segítségével jól számszerűsíthető, hogy az emberiség mekkora hatással van a Földre. Minden emberi tevékenységet és folyamatot a földterület egyenértékére számítanak át meghatározott bonyolult módszerekkel. Így az „ökológiai lábnyom” végül is azt mutatja meg, hogy mekkora biológiailag hasznos (föld- és víz-) területet igényel az ember életmódja, vagyis az általa elhasznált erőforrások előállítására és az általa termelt szennyezés befogadására alkalmas nagyságú területről van szó. 2005-ben egy földlakó ökológiai lábnyoma átlagosan 2,3 hektár volt, ezzel szemben minden emberre csupán 1,9 hektár terület jutott volna (ami természetesen különbözően alakult a fejlett és szegényebb országokban) [1, 15].

Ma tehát már minden komoly tudományos vizsgálat szerint is elértük a Föld terherbíró képességét. Azaz több biológiai erőforrást használunk fel, mint amennyi regenerálódni képes, és több hulladékot, szennyezést juttatunk a természetes rendszerekbe, amennyit azok fel tudnak dolgozni. A határokat azért lehet átlépni, mert az ökológiai károsodások hatásainak egy része nem azonnal, hanem késleltetve jelentkezik. Figyelembe véve azonban azt a fontos tényt, hogy az élő természeti környezet alapvetően megújulásra képes, illetve a negatív, de ugyanúgy a pozitív behatásoknak megfelelően változni képes (törekedve az egyensúly megtartására), van lehetőség a környezet káros folyamatainak kezelésére, illetve visszafordítására

szisztematikus, komplex és globális környezetvédelmi politikával (ökopolitikával). Az ökopolitika szempontjából tehát kulcsfontosságú kérdés, hogy miként alakul a gazdasági globalizáció dinamikája. Fontos, hogy milyen szabályok és intézmények jönnek létre, hogy e folyamatokat megpróbálja elérhető mederbe terelni, gondolva a jövő gazdaság társadalmi és ökológiai fenntarthatóságára, élővilágára (az emberre), ökoszisztémájára is.

Sokszor idézik egy jól ismert mosószergyártó cég egyik szakértőjének szállóigévé vált kijelentését: „A környezetvédelem túlságosan fontos ahhoz, hogy a környezetvédőkre bizzuk.” A *bon mot* azonban másképpen is értelmezhető: a környezetügy túlságosan fontos ahhoz, hogy kizárólag az ökológusokra, mérnökökre, vagy a zöld mozgalmak aktivistáira bizzuk. Minden állampolgárnak és intézménynek – így a gazdasággal foglalkozó szakembereknek is – részt kell venni a gondok megoldásában [7, 16].

A KÖRNYEZETVÉDELEM ÉS A LOGISZTIKA KAPCSOLATA

Napjainkban, mint minden fontos gazdasági területnek, így a környezetvédelemnek, a hulladékgyűjtésnek is kiemelkedően fontos és elválaszthatatlan része a logisztika. Ha megvizsgáljuk a „bővített” ellátási lánc elemeit, akkor tapasztalhatjuk, hogy nem csak az áruelosztásban, hanem a hulladékgyűjtésben, az újrafeldolgozásban is egyre nagyobb szerepet kapnak a logisztikai funkciók és szolgáltatások.

A logisztika több szinten hozható kapcsolatba a környezetvédelemmel. Az egyik ilyen „érintkezési pont” az a környezeti károkozás, amely a logisztikai tevékenységekkel és által összefüggésben lép fel. Ezek lehetnek a közlekedés, árubegyűjtés és elosztás, veszélyes áru tárolása során fellépő tényezők, mint például a gázemisszió kibocsátás, vízszennyezés, zajterhelés, infrastruktúra-rongálás. E területen tehát a környezettudatos logisztikai szemlélet alkalmazása kiemelkedő jelentőséggel bír. A logisztikai rendszer környezeti hatásainak csökkentésére alkalmas módszerek a rövid távon alkalmazható, egyszerű, kis vagy nullaköltségű megoldásoktól a hosszú távú tervezést és komoly változásokat igénylő megközelítésekig terjednek. Ilyen módszer lehet a meglévő csatornák racionalizálása, új lehetőségek keresése az elosztásban, környezetbarát elosztási rendszerek tervezése [12].

Másik csatlakozási pont a területfejlesztésben és településfejlesztésben az infrastruktúra kialakításakor jelenik meg. Ezen a ponton a logisztikai tervezési, vagyis gazdasági szemléletet kell összehangolni a települések életminőségének védelme érdekében [5].

Harmadsorban a hulladékgyűjtésben, mint a környezetvédelem kiemelkedő jelentőségű területén való részvétellel, ahol a logisztikai szolgáltatók, outsourcing partnerek, mint közreműködők lépnek fel. Ezen a területen olyan módszerek alkalmazására kell törekedni, amelyek képesek kezelni a jelentkező speciális feladatokat, illetve képesek integrálódni az összetett folyamatokba.

Végül a logisztika szerepe nélkülözhetetlen az ellátási láncok, globális piacok működésében. A logisztika, a menedzsment szemlélet és módszer mivoltából, adódóan alkalmas arra, hogy kiegészülve környezettudatos szemlélettel fontos szerepet kapjon a termékellátási lánc és hulladéklánc tervezésében, megvalósításában, működtetésében és ellenőrzésében.

Az ellátási láncban minden a felhasználók (vevők, fogyasztók) érdekében történik a termék/szolgáltatás minőségének költséghatékony növelésének eszközével, nem

úgy az inverz logisztikai (visszutas, zöld logisztikai vagy hulladéklogisztikai) láncban, ahol a folyamat fordított irányú. Azonban a globális piacokat jellemző tendenciák, mint a termék életciklusok csökkenése, fogyasztói társadalom bővülése és fogyasztói szokások megváltozása egyre nagyobb hulladékmennyiség termelődéséhez vezet. Szerencsére az ezzel párhuzamosan növekvő környezettudatos gondolkodásmód kialakulása, illetve az üzemanyag árak növekedése és fosszilis energiahordozók csökkenése egyre inkább felértékeli, és igénybe veszi az inverz logisztikai megoldásokat.

AZ INVERZ LOGISZTIKA KIALAKULÁSA ÉS JELENTŐSÉGE

„Az inverz logisztika olyan tudományos és gyakorlati ismeretek, tapasztalatok és módszerek összessége, amelyek alkalmasak az eredeti használaton kívülre kerülő áruk, termékek, erőforrások és az ezekhez kapcsolódó információk hálózaton belüli és hálózatok közötti áramlásának koordinálására, a termék előállítók szolgáltatásainak bővítéséért és a környezetvédelmi előírások betartásáért.” [4] Ebből a megfogalmazásból következik, hogy magát az inverz logisztikát a környezetvédelem hozta életre. Így tehát alkalmas arra a feladatra, amelyet a hulladékgazdálkodási törvényi előírások megfogalmaznak. A valódi kényszerítő erőt mégis az uniós előírások jelenthetik, bár a környezettudatosság gazdasági előnyeit egyre több cég ismeri fel. Ezek a szabályok olyan alapvető tényezőket tisztáznak, és olyan kötelezettségeket írnak elő, amelyek különböző formában már eddig is léteztek, csak igen eltérő szabályozásokban vagy rendszerbe nem foglalt elképzelésekben.

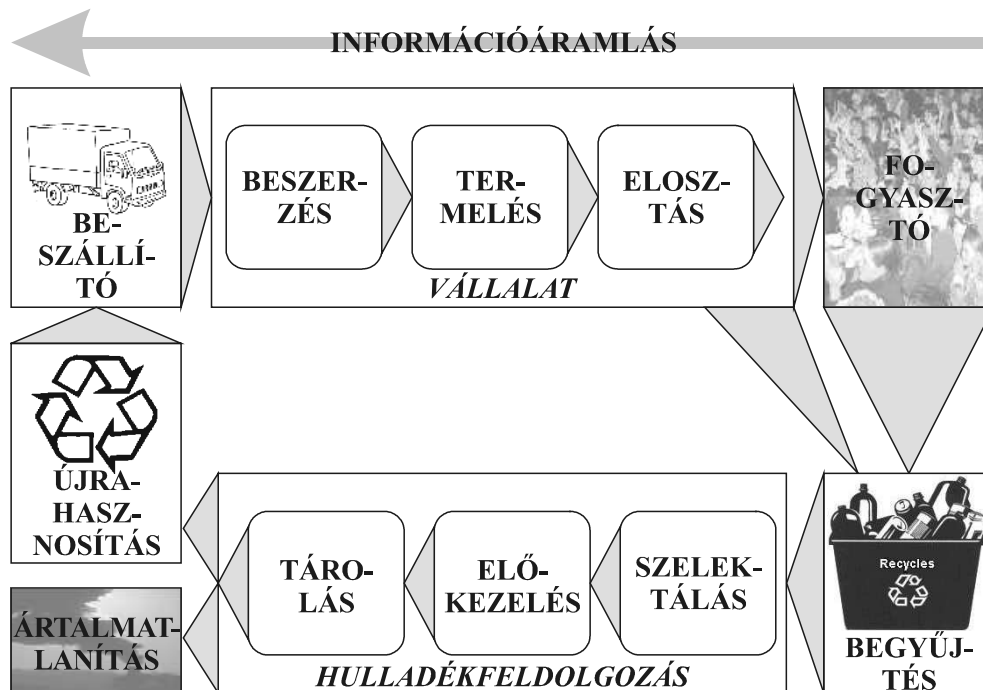
A hulladéklogisztika kialakulása a környezetükre fokozottan figyelő fejlett országoknak – Németország, Dánia, Svájc, Ausztria – köszönhető. A vissz irányú logisztika első igazán komoly kikényszerítő erejét azok az állami szabályozások jelentették, amelyek a német „German Packaging Order”-ben és néhány más európai ország szigorú környezetvédelmi szabályozásában öltöttek testet (pl. Dánia, 1991, Packaging Covenant). Ezek a törvények többek között megadták a jogot a vásárlónak, hogy kereskedelmi láncok boltjaiban hagyják a vásárolt termék csomagolóanyagát és a bolt tulajdonosának kötelessége azt a megfelelő módon feldolgoznia. Ők ismerték fel legelőször, hogy nemcsak az „ellátási” lánc menedzsment (Supply Chain Management), hanem a „hulladék” lánc menedzsment (Waste Chain Management (WSC), vagy Return Management (RM)) is igen fontos része a hagyományosan vett logisztikának, tehát annak egy alrendszere (*1. ábra*). [2, 9]

Az elvi vázlaton végigkövethető az a zárt rendszer, melyben az anyagok és információk áramlása végbemegy, s ahol az anyagáramlási folyamatok iránya megegyezik a fuvarozási (szállítási) szolgáltatások irányával.

Összehasonlítva a termék ellátási lánc menedzsment (SCM) és a „hulladék” lánc menedzsment (WCM) tulajdonságait, az *1. táblázat* szerinti jellegzetességeket állapíthatjuk meg.

A *folyamatokat* tekintve láthatjuk, hogy a „hagyományos” logisztika elsődleges célja az áruk szétesztása, míg az inverz logisztika fordítottan, a begyűjtési folyamatokra koncentrál. A begyűjtési folyamatok jelentik az egész WCM alapját, ettől függ a többi tevékenység sikeres megvalósítása.

A *műveletek* azt jelentik, hogy a lánc szereplői milyen módon működnek közre a folyamatok során. Ez az SCM esetében általában összeállítás, értékteremtés, míg WCM esetén bontásról, az alkatrészek szétszereléséről van szó.

1. ábra

A hagyományos (SCM) és inverz (WCM vagy RM) logisztikai folyamat elvi vázlata [2]

1. táblázat

A logisztika és az inverz logisztika egybevetése [2]

	Logisztika (SCM)	Inverz logisztika (WCM)
Folyamat	elosztás, terítés	begyűjtés
Művelet	összeállító	szétszerelő, bontó
Minőség	termék funkcionalitása	részegységek funkcionalitása
Értéklánc	vevővezérelt (pull)	gyártó-, importőrvezérelt (push)
Piac	elsődleges (primer)	másodlagos (szekunder)
Anyagáramlás	vevő irányába	ártalmatlanítók felé

A minőséget az elosztó jellegű rendszerben magára a termékre és annak funkcionalitására (jól működjön, megbízható legyen) vonatkoztatjuk, míg az inverz logisztikai láncban a minőség kérdése a szétbontott alkatrészekre, részegységekre vonatkozik. Vizsgálni kell, hogy szakszerűen bontották-e szét, minőségi szempontból másodfelhasználásra alkalmas-e, eléggé homogén-e az így keletkezett alapanyag.

Az *értéklánc* a szokásos logisztikai folyamatoknál döntő többségben a vevők igényeihez mért, „fogyasztói-húzáson” alapul. A WCM esetében ezt a gyártók, forgalmazók által nyomott rendszereként foghatjuk fel.

Az SCM az elsődleges fogyasztói *piac* igényeit kívánja kielégíteni, az inverz logisztika pedig épp a fogyasztói piac hulladékát hivatott eltakarítani, és az újrahasználás, újrahasznosítás elve alapján a másodlagos felhasználást kívánja alapvetően elősegíteni. Ha ez nem megoldható, úgy az ártalmatlanításban segít, illetve a depóniákba történő lerakásban vesz részt.

Ha azonban mint bővített ellátási láncot vesszük figyelembe az inverz logisztikát, akkor az elsődleges piac számára teremt egy a termékhez kapcsolt környezettudatos kiegészítő szolgáltatást, ami növeli a termék eladhatóságát.

Az SCM *anyagáramlása* vevőirányú, míg a WCM ezzel ellentétes irányú, ahol az ártalmatlanítók, újrahasznosító vállalatok kapacitása határozza meg elsődlegesen a folyamatot.

A HULLADÉKGAZDÁLKODÁS ÉS AZ INVERZ LOGISZTIKA

Láthattuk az előzőekben, hogy a túlnépesedés, a városiasodás, a termelés milyen terheket ró környezetünkre. A különböző eredetű szennyezések kiküszöbölésén túl a legégetőbb feladat napjainkban a felgyülemelő hulladék kezelésére és a hulladékgazdálkodás megnyugtató megvalósítására irányul. Hiszen az ökológusok számára nem elsősorban a hulladék mennyisége jelenti a problémát, hanem azok a hiányzó intézkedések és technológiák, amelyek révén a hulladék keletkezését el lehetne kerülni, és amelyekkel meg lehetne oldani a hulladék visszaforgatását és újrahasznosítását. Így a hulladékgazdálkodás, mint tevékenység, a 21. század legjelentősebb feladata, amely terheket ró a gazdaságra.

A hulladékgazdálkodás a hulladék káros környezeti hatása elleni védelemnek a hulladék teljes életciklusára kiterjedő gyakorlati megvalósítását jelenti. Ez az a folyamat, amely a hulladék keletkezésének megelőzését, csökkentését, a keletkezett hulladék lehetőség szerinti elkülönített gyűjtését és hasznosítását, a nem hasznosítható hulladék környezetszennyezés nélküli átmeneti tárolását és ártalmatlanítását foglalja magában. Magyarország hulladékgazdálkodását törvényi előírások szabályozzák, amelyek megegyeznek az európai uniós előírásokkal. Ezek az előírások szabnak keretet az inverz logisztikai piac szereplőinek, kialakítva az egyes feldolgozható, újrahasznosítható hulladékcsoportok kezelésére és hasznosítására irányuló hulladékgazdálkodási-logisztikai folyamatokat. E folyamatok magukba foglalják az összegyűjtést, feldolgozásra, újrahasznosításra történő továbbítást a feldolgozó üzembe, ahol az adott tevékenység során keletkezik egy új termék, amelynek kereskedelmi ellátási láncja jön létre.

Az inverz logisztika általános feladata az integrált hulladékgazdálkodásban való szerepvállalás. Az integrált hulladékgazdálkodás azon tevékenységek összessége, mely a hulladékos problémák környezetileg hatásos, gazdaságilag hatékony megoldását eredményezik [13]. Így tehát az inverz logisztika feladata kétféleképpen értelmezhető a hulladékgazdálkodásban betöltött szerepe alapján:

Egyrészt *tágabb értelemben* feladatot kell vállalnia már a termék ellátási lánc menedzsmentben (metallogisztikai) és bizonyos termelési (mikrologisztikai) szinteken annak érdekében, hogy a fogyasztást követően a hulladékgazdálkodási logiszti-

kai feladatok racionalizálhatóak legyenek. Ezek a feladatok irányulhatnak a felhasznált alapanyagok ártalmas arányának a csökkentésére, a hagyományosan használt alapanyagok környezetbarát változatra való cserélésére, környezetbarát és könnyen begyűjthető csomagoló anyagok tervezésére (például lebomló, könnyen komposztálható legyen), az alkalmazott anyagok újrahasznosításának és újrafeldolgozásának kidolgozására.

Az inverz logisztika szűkebben értelmezett feladatai pedig a konkrét anyagáramlással kapcsolatos logisztikai tevékenységek ellátására irányulnak, mint a begyűjtés, szelektálás, tárolás, szállítás (fuvarozás). (Az inverz logisztikánál a költségek 60 százaléka magához a begyűjtési-szállítási tevékenységhez kapcsolható.)

A tágan és szűken vett feladatkörök a 2. ábrán látható módon alakulnak.

2. ábra

A feladatkörök egybevetése [2]

A 2. ábrából jól látható, hogy a belső körben a szorosan egymáshoz kapcsolódó, konkrét inverz logisztikai folyamatok helyezkednek el, míg a tágan értelmezett hulladéklogisztikában (külső kör) már elméletek, modellek és eljárások találhatóak, amelyeket az 5R környezetvédelmi intézkedési program fogalmaz meg [5]:

- a hulladékok keletkezési helyeinek felkutatása és ezeken a helyeken mennyiségének csökkentése (*reduction at the source*);
- a hulladékoknak, esetleg veszélyes anyagoknak kevésbé problémás anyagokkal történő helyettesítése (*replacement*);

- lehetőség szerint, ezekből a hulladékokból, értékes anyagok, illetve energia visszanyerése (*recovery*);
- a hulladékok szelektív összegyűjtése után, újrafeldolgozás (*recycling*);
- az előző folyamatba is sorolják, de alapvetően külön művelet az újrahasznosítás (*reutilisation*).

A legkülső halmaz pedig az integrált hulladékgazdálkodást jelképezi, mely a teljes rendszert alkotó elemek szerves egésze. Az inverz logisztika általános és legalapvetőbb feladata tehát az újrahasznosítás elősegítése, mely több, egymásra épülő elemből áll.

A hulladékgazdálkodás olyan körfolyamatot kíván fenntartani, amelyben egyrészt energiaforrásokat takaríthat meg (újrafelhasználja), másrészt enyhíti a környezet terhelését, esélyt adva az ökoszisztémák megújulására. A logisztika gazdasági és társadalmi célok biztosításába igyekszik bekapcsolódni összeállítva egy hulladékgazdálkodási-logisztikai folyamatot. Ha a hulladékgazdálkodást a logisztikai folyamat szemszögéből vizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy szintén körfolyamatról van szó, ahol beszélhetünk bemeneti és kimeneti tényezőkről [5], s amely az érdekeltségi faktor szempontjából kiindulva összefoglalja e speciális piac résztvevőit.

- *Az újrahasznosítási folyamat bemeneti tényezői:*
 - ⇒ hulladékként begyűjtött anyag;
 - ⇒ keletkezés helye (gyártói érdekeltség);
 - ⇒ feldolgozói érdekeltség;
 - ⇒ újrahasznosítói érdekeltség;
 - ⇒ fogyasztói érdekeltség;
 - ⇒ a társadalmi környezetvédelmi érdekeltség;
 - ⇒ az EU környezetvédelmi előírásai és törvényei;
 - ⇒ pénzügyi közreműködők szerepe (befektetés, hitel, bankok).
- *Az újrahasznosítási folyamat kimeneti tényezői:*
 - ⇒ a környezeti életminőség javulása;
 - ⇒ a kereskedelemben új termék jelenik meg;
 - ⇒ az újrafelhasználás munkahelyteremtő;
 - ⇒ végső, már nem hasznosítható hulladék keletkezik;
 - ⇒ gazdaságossági tényezők.

A fentiekből látható, hogy az inverz logisztika nagyban hozzájárul a 21. század egyik legjelentősebb feladatához, a környezeti életminőség javulásához.

RÖVID KÖRKÉP A HAZAI INVERZ LOGISZTIKAI HELYZETRŐL

A hazai helyzet vegyes képet mutat, vannak már jó példák, de kevés a jól működő inverz logisztikai rendszer. A szelektív hulladékbegyűjtés egyre több helyen kerül bevezetésre, de a társadalom még nem eléggé környezettudatos. Ezért az egész hulladékgazdálkodási rendszernek ez a legkritikusabb (leggyengébb) pontja. Az eszközrendszer (pl. szelektív gyűjtőedényzet) jelentősen bővült, a szabályozás életbe lépett (2000. évi XLIII. törvény a hulladékgazdálkodásról), az inverz lánc szereplői (közhasznú társaságok, koordináló szervezetek, begyűjtők, feldolgozók, bontók stb.) megalakultak.

Társadalmilag és gazdaságilag is felértékelődik a folyamat, főleg abban az esetben, ha nálunk is nyereségessé válik a tevékenység az inverz rendszer minden résztvevője számára.

2. táblázat
A hulladékképződés várható alakulása (Mt) [11]

Hulladék típusa	2000	2005	2008
Mezőgazdasági és élelmiszer-ipari nem veszélyes	5,0	5,0	3,0
Ipari és egyéb gazdálkodói nem veszélyes	21,5	20,0	18,0
Települési szilárd	4,6	4,8	5,2
Települési folyékony (szennyvíziszap nélkül)	5,5	5,2	4,6
Szennyvíziszap	0,7	1,1	1,5
Veszélyes	3,4	4,0	4,1
Összesen	40,7	40,1	36,4
Biomassza	28,0	30,0	32,0
Mindösszesen	68,7	70,1	68,4

Hazánkban az inverz logisztikai piac rendkívül összetett a piac szereplőit figyelembe véve. Ez azt jelenti, hogy az inverz logisztikában a kiszervezhető (outsourcing-olható) tevékenységek aránya jóval nagyobb, mint a hagyományos logisztikában. Ezt bizonyítják a napjainkban is születő szerződések, melyek a gyártók (ill. általuk létrehozott koordináló szervezetek) és a speciális, inverz logisztikai szolgáltatók között jönnek létre. Ezek a logisztikai vállalkozások – amellet, hogy sokrétű feladatot végeznek – leginkább szállító tevékenységükből kifolyólag kapcsolatba kerülnek a bontókkal, feldolgozókkal, ártalmatlanítókkal, illetve a másik oldalról pedig az ipari, és háztartási szektorral, mint vevőkkel. A logisztikai szolgáltatók jelentik tehát a valódi, fizikai kapcsolatot az egyes szereplők között. Végül az állam (mint jogalkotó) által létrehozott felügyeleti szervek (pl. Környezet- és Természetvédelmi Főfelügyelőség) hivatottak vizsgálni a rendszer biztonságos és jogszabályokhoz igazodó működését.

Becslések szerint 2006-ban 4,707 millió tonna települési hulladék keletkezik, amelynek 52 százaléka a lebontható hányad. Az EU előírásainak megfelelően a lerakókra kerülő biológiai hulladékok mennyiségét legalább 50 százalékkal kell csökkenteni 2007. július 1-ig az 1995. évi mennyiséghez képest. Ebből 706 ezer tonna hasznosítását kell megoldani, ami a már 2004-től rendelkezésre álló 833 ezer tonna magyarországi kezelőkapacitással teljesíthetőnek látszik.

Sikeresen ígérkezik az e-hulladékokkal kapcsolatos, fejenként évi 4 kilogrammos újrahasznosítási mennyiség elérése, amelyet legkésőbb 2008-ra kell teljesíteni. Magyarországon a rendszer indulásának első fél éve alatt (2005-ben) 12 ezer tonna ilyen hulladék gyűlt össze, ami a lakosságra vetítve fejenként 2,5 kilogrammot jelent. A csomagolási hulladékok terén az ország 2005-ben teljesítette az Unió által előírt 50 százalékos újrahasznosítási arányt. Az elhasznált járművekről szóló uniós irányelv 2006-ra 85 százalékos, 2015-re pedig 95 százalékos arányú újrahasznosítást ír elő a tagállamoknak a forgalomból kivont autók arányában. Magyarországon 2006 első félévében 120 regisztrált bontóban 17 623 darab autót szereltek szét és adtak tovább újrahasznosításra. Ez a forgalomból hivatalosan kivont járművek 99,7

százalékát jelenti [14], ami azonban a „nem hivatalos” adatok szerint (évi 70-100 ezer db roncsautó keletkezik [17]) jóval szerényebb teljesítményt mutat.

Az ártalmatlanításra vonatkozó előírások növekedő tendenciát mutatnak, így az inverz logisztika aktív szerepvállalására egyre nagyobb feladat hárul a jövőben is.

ÖSSZEFOGLALÁS

Korunkban, amelyre az amerikai gazdaságfilozófia kitalálta a „fogyasztói társadalom” ideológiát, egy termék annál értékesebb, minél korszerűbb. E felfogás a termék életciklusának lerövidülésén keresztül megnöveli a hulladék (már eddig is hatalmas) mennyiségét. Így a környezetünk rövid és hosszú távú terhelése szempontjából a hulladékgazdálkodás lép az elsődlegesen megoldandó problémák közé. Ezen a ponton jelenik meg az inverz logisztika kiemelkedő jelentősége. A hulladékgazdálkodási rendszer akkor érhet el minden szempontból kedvező eredményt, amennyiben az egyes folyamatokat egy átfogó hulladékgazdálkodási menedzsment, mégpedig kiegészülve logisztikai szemlélettel és szakértelemmel, szervezi és irányítja. Továbbá alkalmazza az inverz logisztikai résztvevők hozzáértését az anyagáramlási és feldolgozó területen. Így érhetjük el, hogy a fellépő speciális folyamatok összességükben költséghatékony, de magas szinten megfelelő megoldásokat biztosítson környezetvédelmi és gazdasági szempontból egyaránt. Azonban e terület nem nélkülözheti az állami szerepvállalást sem. Hiszen e speciális gazdasági tevékenység nem elsősorban a nyereségszerzésre irányul (egyelőre), hanem alapvetően magasabb rendű célok mozgatják, mint a környezetvédelem. (Azonban csak azok a szabályozások érik el a gyártók technológiai változtatását és környezetbarát hozzáállását, amelyek anyagi-gazdasági erőfeszítéseket követelnek és eléggé kényszerítők rájuk nézve.)

Az inverz logisztika elméleti és gyakorlati jelentőségű gazdasági tevékenység, amely a környezetvédelmi szabályozások betartásának hatékony eszköze. Az inverz logisztika segítséget nyújt a környezeti életminőség javításához, hosszú távon pedig segítséget nyújt ökológiai rendszerünk megújulásához.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Boda Zsolt: Globális ökopolitika, Helikon Kiadó, Budapest, 2004.
- [2] Benkő Lajos: Elektromos és elektronikus hulladékok kezelésének háttere és kapcsolódó logisztikai feladatok. MLE kiadvány, Budapest, Logisztikai évkönyv 2005.
- [3] Benkő Lajos: Inverz logisztika itthon és külföldön. LogInfo szakmai lap, 15. évfolyam 6. szám 2005. november-december.
- [4] Déri András, Vándorffy István: A „bővített” ellátási lánc. MLE kiadvány, Budapest, Logisztikai évkönyv 2005.
- [5] Knoll Imre: Logisztika a 21. században, KIT képzőművészeti Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 1999.
- [6] Knoll Imre: Interdiszciplináris logisztika a gazdaságpolitikában, Kovásznai Kiadó, Budapest, 2006.
- [7] Kerekes Sándor: A környezetgazdaságtan alapjai, Budapest, 1998, <http://korny10.bke.hu/kornygazd/index.html>

-
- [8] Kerényi Attila: Általános környezetvédelem, Globális gondok, lehetséges megoldások, Mozaik Kiadó, Szeged, 2001.
- [9] MLBKT XIII. kongresszusa: A logisztika jelentősége a magyar gazdaság számára. Inverz logisztika szekció. Siófok, 2005. november 16-18.
- [10] Napi Gazdaság: Inverz logisztikai konferencia, Budapest, Corinthia Grand Hotel Royal, 2006. március 22.
- [11] 110/2002. (XII. 12.) OGY határozat az Országos hulladékgazdálkodási tervről
- [12] Tóth Gergely: A logisztika környezetvédelmi kérdései, Követ-Inem Hungária, <http://www.kovet.hu/view/main/182-288.html>
- [13] Vermes László: Hulladékgazdálkodás, hulladékhasznosítás, Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2005.
- [14] http://www.ktm.hu/dokumentum.php?content_id=1324
- [15] <http://www.sulinet.hu/tart/fncikk/Kifa/o/15296/labnyom.htm>
- [16] <http://www.bernika.hu/index.php?do=tanacsadas&id=kornyezet>
- [17] http://www.greenfo.hu/zold_jogasz/jogszabalyok_item.php?item=1

BALLÁNÉ NAGY KATALIN*

**A SZLOVÁKIAI ADÓREFORM JELLEMZŐI,
KÖVETKEZMÉNYEI, POZITÍV ÉS NEGATÍV
HATÁSAI, VALAMINT
MAGYARORSZÁGI VONATKOZÁSAI**

Egy jól működő adórendszer fontos része minden gazdasági rendszernek. A mai közgazdászok többsége megegyezik abban, hogy a modern adórendszer:

- Legyen igazságos: az adóterhelés társadalmilag elfogadott legyen, az adó mértéke egyenlő kell hogy legyen egy adott mértékű jövedelemre vonatkozóan, a jövedelem forrásától függetlenül, a nagyobb jövedelemmel rendelkezők vegyék ki nagyobb hányaddal a részüket a teherviselésből.
- Érvényesüljön a hatékonyság elve: az adórendszert meg kell tisztítani az adókedvezmények és különböző kivételek sokaságától, mert az a társadalmi effektivitást csökkenti, másrészt minél nagyobb az adóterhelés, annál nagyobbak a gazdaság számára a költségek. Ezen elv mentén követhető az adókulcsok csökkentésének és a fizetőkör szélesítésének gondolata is.
- Legyen a lehető legegyszerűbb: ne tartalmazzon kivételeket, melyeket a szabályok kijátszására lehet kihasználni. Az egyszerűbb rendszer csökkenti a vállalkozások közvetett terheit, csökkenti az adminisztrációs költségeket és növeli a kontroll lehetőségeit. Minél átláthatóbb és kiszámíthatóbb legyen. Ez az adókulcsok számának és az adótörvények oldalszámának csökkentését is jelenti.
- Legyen effektív: legyen képes a modern állam kiadásainak fedezésére.

Láthatjuk, hogy a jól működő modern adórendszerrel szemben támasztott követelmények nincsenek teljesen összhangban, ezért nehéz olyan adórendszert összeállítani, mely megfelelné a felvázolt elvárásoknak. Különösen nehéz helyzetben vannak a közép-európai országok, melyek 1989-ben kezdték meg új adórendszereik

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Salgótarjáni Intézete, Pénzügy tanszék, főiskolai adjunktus.

megtervezését. A helyzetet tovább bonyolította, hogy ezek az országok híján voltak saját tapasztalatoknak, egységesen alkalmazható külföldi példák pedig nem léteztek. Ez egyrészt sok hibát eredményezett, melyek javítása a mai napig tart, másrészt viszont olyan friss gondolatokhoz és reformokhoz vezetett, melyek a nyugati fejlett gazdaságokban nehezen elképzelhetők. Nézzünk néhány példát.

Lengyelországban 1998-ban megindult egy átfogó nyugdíjreform, amit azóta egyetlen kormány sem akart vissza csinálni, bármilyen színekben is került hatalomra. A nyolc évnyi működése során bizonyította, hogy a lengyel nyugdíjrendszer jól működik, fenntartható rendszer.

A 2004-ben bevezetett EU-konform adórendszerrel Szlovákia a legátláthatóbb adórendszerű államok sorába lépett. Szlovákiában egykulcsos adórendszer van, a személyi jövedelemadókat tekintve az összes jövedelem 19%-os kulccsal adózik, és az általános forgalmi adó mértéke is 19%. Az egyszerűsítések révén négy adófajtát megszüntettek. Az egykulcsos adórendszer bebizonyította, hogy sikeres volt, kisebb lett az adóelkerülés, nőtték az adóbevételek mind a SZJA, mind pedig az ÁFA tekintetében.

2005-ben vezette be az egykulcsos adórendszert Románia, ahol is az SZJA és az ÁFA közös kulcsa 16%. A korábbi bonyolult és számos kivételt magában foglaló adózás is okolható amiatt, hogy Románia versenyképessége visszaesett a világgazdaságban, ezért a kivételek többségét megszüntették. A szakemberek szerint az egyszerűbb adózási szabályok is hozzásegítik ahhoz az országot, hogy idén tovább csökkenjen az infláció Romániában.

A SZLOVÁKIAI ADÓREFORM FŐBB JELLEMZŐI

Az adóreformot a következő fő pillérekre építették fel:

- *A közvetlen adók közvetett adók felé való eltolása.* A közvetett adók beszedése hatékonyabb, kevesebb adminisztratív terhet jelent, befizetésének megkerülése körülményesebb.
- *A különböző kivételek és különleges elbírálások eltörlése.* A gyakori törvényt módosítások következtében az adótörvény feleslegesen bonyolulttá és átláthatatlanná vált. A korlátozott átláthatóság sok „kiskaput” teremtett, a bonyolultság pedig magas fenntartási és ellenőrzési költségeket indukált a rendszerben. Példaként elmondható, hogy csupán a jövedelemadóra vonatkozó törvény 37-féle adókulcsot, 90 kivételt, 66 adó alól felmentett jövedelmet és 19 adólapot nem növelő bevételt írt elő. Ezek eltörlése lényegesen egyszerűbbé és átláthatóbbá tette az adórendszert.
- *Alacsony standard adókulcsok valamint az egykulcsos jövedelemadók bevezetése.* A progresszív marginális adó eltörlése lecsökkentette a jövedelemadó torzító hatását és korlátozta a vele párosuló gazdasági demotiváltságot. Miután mindenki egyenlő mércé szerint adózik, a munkaerő az összes bevételi szinten ösztönözve van, ami a termelékenység növekedését eredményezi.
- *Az adók gazdasági torzító hatásának minimalizálása.* A torzító hatások nagy része az adópolitika nem fiskális (főként szociálpolitikai) célokra való felhasználására vezethető vissza. A reform a szociálpolitikai célok adópolitikáról való leválasztására törekedett.

- *A bevételek kettős adózásának lehető legkisebb szintre csökkentése.* Az örökösödési, ill. ajándékozási adók, valamint az osztalékadó eltörlésével a kettős adózás intézménye lényegében megszűnt.

A megreformált adórendszer egyszerűbb és áttekinthetőbb elődjénél. A számtalan kivétel és különleges elbírálás eltörlésével az adórendszer gazdasági torzító hatása lényegesen csökkent. Ezen kivételek és különleges elbírások kiiktatása a rendszerből több előnnyel jár:

- *Hatékonyabb erőforrás-allokációt biztosít:* megerősödött a piaci mechanizmusok szerepe az adótörvény általi „motivációval” szemben. A különböző adókulcsok az adóalanyokat arra ösztönözték, hogy bevételüket alacsonyabb adókulccsal terhelt csoportba tolják, időben széttagolják esetleg más, kivételezett szektorokba helyezték, így „optimalizálva” az adóterheiket.
- *Az egyes adónemeknek szélesebb adóalapot biztosít:* ez magasabb adóbevételeket generál, így lehetővé teszi az adókulcsok csökkentését.
- *Átláthatóságot biztosít:* több kivétel valójában adókiadás, a közpénzeknek a kivételezett szektorokba való áramlása volt.

A SZLOVÁK ADÓRENDSZER ALAPELVEI

- Minden jövedelmet *egységesen* adóztatni (egyforma az adókulcs a bérekre, vállalkozásra, bérleti díjból származó jövedelemre, nyereségekre, banki kamatokra, tőkebefektetésre és egyéb egyszeri jövedelmekre).
 - Minden jövedelmet csak *egyszer* adóztatni (egy vállalat adózás utáni nyereségét nem terhelni más adókkal, nincs osztalékadó).
 - *Egyforma* az adó függetlenül a jövedelem nagyságától; nincs progresszív adózás.
 - Az adóterhet áthárítani a jövedelemadóról a fogyasztás adóztatására.
- A szlovák adózási rendszer legfontosabb jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze.

Jövedelemadó

Egy törvény szabályozza a személyi jövedelemadót és a jogi személyek jövedelemadóját is, az adók fizetését és beszedését. A legnagyobb jelentőséggel bíró változás a jövedelemadók terén az egykulcsos adó bevezetése volt.

Személyi jövedelemadó

A 19%-os adókulcs magában hordozza az egyenes adó előnyeit, viszont az adóalapról leszámítható (nem adóköteles) jövedelemnek köszönhetően az effektív adókulcs enyhe progresszivitást mutat: az alacsonyabb jövedelműek lényegében nem vagy nagyon kevés adót fizetnek, míg a magas jövedelem 19%-on adózik. Az egyszerűség és átláthatóság megteremtése érdekében a kivételek, speciális adóalapok és adókulcsok többségét megszüntették.

Az adóreformban hátrányosan érintett alacsonyabb jövedelmű rétegek kompenzálása érdekében jelentősen megnövekedett az adóalapról leszámítható jövedelem mértéke (fő/év): a 2003-ban érvényes 38 760 SKK-ról (1015 EUR) a létminimum 19,2-szeresére [ez 2004-ben 80 832 SKK-t (2117 EUR-t) tett ki].

1. táblázat
A szlovák adózási rendszer legfontosabb jellemzői

	2003	2004	2005
Társasági adó	25%	19%	19%
Személyi jövedelemadó	10-38%	19%	19%
Áfa	14-20%	19%	19%
Osztalékadó	15%	-	-
Árfolyamnyereség-adó	25% ¹	19% ¹	19% ¹
Kamatadó	25% ¹	19% ¹	19% ¹
Helyi adó(k)	12 fajta ²	12 fajta ²	9 fajta +1 illeték ³
Ingatlanadó	3 fajta ⁴	3 fajta ⁴	-
Munkáltatói járulék (%)	38,2%	35,2%	35,2%
Munkavállalói járulék (%)	12,8%	13,4%	13,4%
Egyéni vállalkozói járulék	49,8%	49,65%	49,65%

Megjegyzések:

1. Társasági adó részeként.
2. Lakás más célú felhasználása, közterület használat, szállás, üdülőhelyi, kutya, belépőjegy, alkohol és dohány utáni, behajtás történelmi városrészbe, reklám, árukiadó-automata, játékautomata, atomenergia.
3. Meghatározásuk önkormányzati hatáskör. Fajtái: önkormányzati adók: ingatlan (föld, épület (0,2–6,5 EUR/m²), lakás (0,1–0,31 EUR/m²), kutya, közterület használat, szállás, árukiadó automata, játékautomata, gépkocsival behajtás történelmi városrészbe, atomenergia; regionális önkormányzati: gépjárműadó (személygépkocsi: 41,5–155,4 EUR/év, hasznójármű: 46,6–1860 EUR/év); illeték: hulladékszállítás.
4. Föld, épület, lakás.
5. A szabadfoglalkozású személyek számára 2004-től lehetővé tették, hogy a vállalkozókhoz és iparosokhoz hasonlóan általányadót fizessenek.
6. Fogyasztási adó alá eső termékek: ásványolajok, kenőanyagok, alkohol, sör, bor, dohány.
7. Szlovákiában az ÁFA-fizetési kötelezettség alsó határa 1,5 M SKK (38 715 EUR) éves forgalom, vagy EU tagországból történő, 420 E SKK-nál (10 840 EUR) nagyobb értékű áruvásárlás (pl. gépjármű). Ha a Szlovákiában bejegyzett cég éves forgalma ÁFA nélkül a 420 000 SKK-t nem haladja meg, nem köteles bejelentkezni a szlovák adóhivatalnál, de önként megteheti.

Az adóalannyal egy háztartásban élő, adóköteles jövedelemmel nem rendelkező házastársra leírható összeg ugyancsak 80 832 SKK, a 2003-ban érvényes 12 000 SKK-val szemben. Amennyiben a házastárs adóköteles jövedelme nem éri el a 80 832 SKK-t, az adóalany házastársára a két összeg különbségét írhatja le az adóalapból.

Az adómentes összeg a havi 6736 koronáról (174,1 EUR) 7328 koronára (189,4 EUR) emelkedett 2005-ben. Ennek köszönhetően 2004-ben bruttó 7787 koronáig (201,2 EUR) nem fizettek adót az adózók, s ez az összeg 2005-től 8474 SKK (219 EUR).

Ennek megfelelően 2005-ben az adómentes jövedelem 87936 SKK (2272 EUR), ami azt jelenti, hogy ha a munkaadó nem növeli a bruttó bért, akkor is több mint 100 koronával emelkedik a munkavállaló nettó bére.

Ez azonban csak 32 000 koronás (827 EUR) keresetig érvényes. Ez után a nettó bér emelkedése ismét csökken, sőt a leggazdagabbak kevesebbet fognak kapni, mivel ennyivel emelkedik náluk az egészségbiztosítási járulék. Ez ugyanis 2004-ben 32 000 SKK után már nem emelkedett. Ez a határ azonban 2005-től a nyugdíjbiztosításnál alkalmazott módszer szerint kerül meghatározásra.

Az adómentes összeg, tehát az állampolgár adómentes jövedelme 2005-től nem politikai megállapodás alapján kerül meghatározásra, hanem automatizmus alapján az éves létminimum (2004 = 4510 SKK [116,5 EUR], 2005 = 4580 SKK [118,4 EUR]) 19,2-szerese. Ennek az összegnek a fele az a határ, amitől kötelező adóbevallást készíteni.

2. táblázat

Adómentes összeghatárok és a kötelező adóbevallási összeghatárok 2003-2006

Időszak	Adómentes összeg		Kötelező adóbevallás	
	SKK	EUR	SKK	EUR
2003	38 760	1001,6	10 000	258,4
2004	80 832	2088,7	40 416	1044,3
2005	87 936	2272,3	43 968	1136,1
2006	90 816	2346,7	45 408	1173,4

Megjegyzés: a vállalkozóknak minden esetben kötelező adóbevallást készíteni.

Megváltozott a gyermekek után leszámlázható adókedvezmény is: 2003-ban 16 800 SKK-t lehetett leírni az adóalapból gyermekeként évente, 2004-ben ez 4800 SKK adóbónuszra változott, mely a fizetendő adó összegét csökkenti. Amennyiben az adóalany jövedelme meghaladta a mindenkori minimálbér hatszorosát, a gyermek után járó bónuszt, ill. ennek a fizetendő adóval módosított részét kézhez kapja. Ez az intézkedés a munkanélküliség csökkentésére irányul, hiszen az adóbónuszra csak az jogosult, aki önálló vállalkozásból vagy munkaviszonyból származó jövedelemmel rendelkezik.

A gyerekekre vonatkozó havi adókedvezmény a politikai megállapodások alapján 400 koronáról 450 koronára emelkedett 2005-ben.

Adóalap csökkentő tétel évi 12 000 SKK (310 EUR) értékig az önkéntes nyugdíjbiztosításra, életbiztosításra, egyéb céltakarékosságra befizetett összeg szlovák székhelyű szervezetnél. 2004-ben ez csak az önkéntes nyugdíjpénztárra vonatkozott, de magasabb összeggel, 24 000 koronával (620 EUR).

2006-től leköltséghelhető az étkezési pótlék 55%-a, maximum 89 SKK-ból.

Egyéni vállalkozó adózása

Részleges adóalap 6. §/1 értelmében = vállalkozás,*	450 000 SKK
Részleges adóalap 6. §/3 értelmében = bérleti díjból eredő bevétel	50 000 SKK
Részleges adóalap = bevétel – kiadás (tartalmazza az egyéni vállalkozó befizetett egészségügyi és szociális biztosítását)	
Részleges adóalap 7. § értelmében = tőkejövedelem, pl.	10 000 SKK
Részleges adóalap 8. § értelmében = egyéb jövedelem, pl. alkalmi jövedelem	100 000 SKK
Összesen:	610 000 SKK
Leírható összegek:	
Egy vállalkozóra	90 816 SKK
Csak a korlátlan adózási kötelezettségű egyének esetében (akiknek állandó lakhelyük Szlovákiában van) további leírható összegek:	
• feleségre (férjre), amennyiben nincs saját jövedelme	90 816 SKK
• gyermekenként adóbónusz	6 480 SKK
• hosszú távú nyugdíj-előtakarékoskodás vagy életbiztosítás	12 000 SKK
Adóalap	409 888 SKK
Adó $409\ 888 \times 0,19 =$	77 879 SKK

* A részleges adóalapot vagy könyvelésben kimutatott gazdasági eredmény alapján, vagy átalánydíj kiadások szerint állapítják meg.

Amennyiben az egyéni vállalkozó nincs a cégnyilvántartásban bejegyezve, és nem ÁFA-köteles, vezethet egyszerű könyvvitelt, vagy csupán bevétel-nyilvántartást és a kiadásokat százalékkal számolja – 40%, illetve ha csupán iparos tevékenységet folytat – a bevétel 60%-át írhatja le.

Részleges adóalap kiszámítása átalánydíj alapján

	40%	60%
Bevétel	1 000 000 SKK	1 000 000 SKK
Általánykiadás	400 000 SKK	600 000 SKK
Szociális biztosítás	27 456 SKK	27 456 SKK
Egészségügyi biztosítás	11 592 SKK	11 592 SKK
Részleges adóalap	560 952 SKK	360 952 SKK

Vállalati jövedelemadó

A vállalati jövedelemadó-kulcs 25%-ról 19%-ra mérséklődött. Ugyanakkor az új rendszer nem ismeri az osztalékadó fogalmát. A befektetésekből származó jövedelem csupán egyszer, a vállalati nyereség szintjén kerül adózásra.

Az adókulcs-csökkentés mellett az új adótörvény több olyan részletet is tartalmaz, amelyek az adóalap nagyságát befolyásolják. A törvényhozók a vállalat valós költségei és az adótörvények az adóalapot csökkentő költségekként kezelt tételei közti

különbségek minimalizálására törekedtek. A veszteség adóalapból való leírásának módja lényegesen változott: a törvény már lehetővé teszi az egész veszteség leírását a veszteség keletkezését követő legfeljebb öt éven belül.

1 000 000 SKK éves nyereségből (adóalap) egy vállalatnak (kft.) adózás után marad 810 000 SKK (a nyereség szabadon, adómentesen felhasználható, nincs korlátozva a felhasználása).

Helyi adók

Az adóreformot költségvetési decentralizáció követte, mely a helyi adók jelentős strukturális változását eredményezte. A decentralizáció eredményeképp a helyi önkormányzatok fiskális hatásköre lényegesen bővült. A törvény nyolc helyi adó és egy helyi illeték kirovására jogosítja fel, és csak egyre kötelezi az önkormányzatokat. A törvény nagy szabadságot biztosít az önkormányzatoknak a hatáskörükbe tartozó illetékek és adók nagyságának meghatározásában. Mindezekben felül a személyi jövedelemadó 70,3%-a illeti a helyi önkormányzatokat, 23,5%-a a nyolc regionális önkormányzatot, 6,2%-a pedig a központi költségvetésbe vándorol. Az önkormányzatok a forrásaik 25%-át kapják a költségvetésből, míg 75%-át saját bevételből kell fedezni. A nyolc adó és egy illeték mellett a megyéknek kell fizetni az útdíj helyébe lépő gépkocsiadót.

Egészségügyi és szociális biztosítás

Jelenleg 5 egészségügyi biztosítótársaság működik Szlovákiában – ezek közül lehet választani. Egy szociális biztosító létezik, ezen belül 7 különböző biztosítási alap. A munkavállaló biztosítását a munkáltató fizeti, a munkavállaló adóalapja 35,2%-ának mértékéig, míg a munkavállaló biztosításaira adóalapjának 13,4%-át fizeti.

A járulékteher változása 2003-ról 2004-re

	Munkaadó (%)		Munkavállaló (%)		Egyéni vállalkozó (%)	
	2003-ig	2004-től	2003-ig	2004-től	2003-ig	2004-től
Nyugdíjbiztosítás	21,6	21,75	6,4	7,0	28,0	26,0
Betegbiztosítás	3,4	1,4	1,4	1,4	4,8	4,4
Munkanélküli (foglalkoztatási) alap	2,75	1,0	1,0	1,0	3,0	2–2,5 önkéntes
Egészségbiztosítás	10,0	10,0	4,0	4,0	14,0	14,0
Garancia alap (garancia biztosítás)	0,25	0,25	–	–	–	–
Tartalék alap	–	–	–	–	–	2,75
Balesetbiztosítás	0,5	0,8				
Összesen	38,5	35,2	12,8	13,4	49,8	49,15–49,65

- A garanciaalapról (új nevén garancia biztosítás) fizetik csőd esetén a béreket, végkielégítést, munkahelyi balesetből vagy betegségéből következő kártérítést.

- Újdonság: a tartalék alapból (2,75%) képződik az egyes alapokban jelentkező hiány pótlása.
- Szülők esetében a biztosítási összeg gyermekenként 0,5%-kal csökken (ennek kompenzálására emelték 2,75%-ra a tartalék alapot).
- Egyéni vállalkozó munkanélküli biztosítása szabadon választható 2-2,5% között. 2005-től az egészségbiztosítási járulékot nem egy fix alap után, hanem a minimumot a minimálbér alapján (3000 SKK [77,5EUR] → 6500 SKK [168 EUR]) a maximumot pedig az átlagbér háromszorosa alapján (32 000 SKK [827 EUR] → 42 095 SKK [1088 EUR]) kell fizetni. Ez elsősorban az egyéni vállalkozók terheit növelte meg.

Egyéni vállalkozó esetében: Havi számítási alap: 1/12-ed az előző évi részleges adóalapjának feléből, minimum 6 900 SKK-ból, azaz a minimálbérből. Júliustól a következő év júniusáig kell havonta fizetni.

Egyéni vállalkozó járulékkerhei 2005-től:

Egészségügyi biztosítás	14,0%
Betegbiztosítás	4,4%
Öregségi járadék biztosítása	18,0%
Rokkantsági járadék biztosítása	6,0%
Munka-balesetbiztosítás	-
Munkanélküliség esetére vonatkozó biztosítás	2,0%
Garanciaalap	-
Tartalékalap	4,75%
Összesen:	47,15% (+ 2%)

Aktív vállalkozó esetében jelenleg havonta minimum:

Egészségügyi biztosítás (EB)	966 SKK
Szociális biztosítás (SzB)	2 288 SKK
Összesen:	3 254 SKK

Amennyiben az előző évben nem vállalkozott, vagy az összbevétele nem érte el a 82 800 SKK-t, kötelező jelleggel csak az egészségügyi biztosítást fizeti, a többi biztosításra önként jelentkezhet.

Munkáltató szociális alapja

Minimum 0,6% a bruttó bérek összegéből, vagy a kollektív szerződés értelmében fizetett. Ebből fizethető támogatások: alkalmazottak munkahelyi étkezéséhez, hozzájárulás az útiköltségekhez, üdüléshez, kulturális és sport tevékenységekhez.

MENNYIBE KERÜL A MUNKAERŐ SZLOVÁKIÁBAN?

Minimálbér (bruttó):	6 900 SKK
Átlagbér (ipar, 2005):	17 500 SKK

(becslések szerint 2006-ban 18 500 SKK-ra emelkedhet).

Egy példa a bérköltségekre

havi bruttó bér	17 500 SKK
az EB + SzB levonása 13,4%.....	- 2 345 SKK
adó levonása 19% (nem adóztatott összeg 7 568,-SKK).....	- 1 441 SKK
marad nettó bér	13 714 SKK
a munkáltató EB + SzB terhei 35,2%.....	6 161 SKK
munkáltatói szociális alap 0,6%	105 SKK
étkeztetési hozzájárulás kb.	550 SKK
Összesen:.....	24 316 SKK

Hozzáadottérték-adó

Az adóreform előtt Szlovákiában két hozzáadottértékadó-kulcs létezett: a standard 20%-os és a 14%-os csökkentett adókulcs. 2004 januárjától a csökkentett kulcsot teljesen eltörölték és egy egyesített – 19%-os – adókulcsot vezettek be minden termékre és szolgáltatásra egyaránt. A 14%-os csökkentett adókulcs eredetileg szociálpolitikai célokat szolgált.

Fogyasztási adó

A fogyasztási adók emelése egyrészt az uniós jogharmonizáció részeként jött létre, másrészt viszont a közvetlen adók csökkentése miatt kiesett állami bevételeket kívánta ez úton a kormány kompenzálni. Az emelések mértéke minden esetben meghaladta az EU által megszabott értékeket, kivéve a dohánytermékek esetét.

AZ ADÓREFORM POZITÍV HATÁSAI

A 2004-ben bevezetett EU-konform adórendszerrel Szlovákia a legátláthatóbb adórendszerű államok sorába lépett. Az adórendszer egyszerűsítésének, átláthatóságának érdekében eltörölték az ajándékozási, örökösödési, ingatlanátírási adót, és csökkentették a kivételek számát. Ezen adónemekből származó bevételek a költségvetés adóterhekből származó bevételeinek csak kis hányadát adták. Csökkent az adókötelezettség alóli kibúvás lehetősége is. Az egységesített vállalati és személyi jövedelemadó-kulcs előnyös mind a szlovák, mind pedig a külföldi vállalatok, befektetők számára, hiszen ezzel együtt megszűnt az osztalék után fizetendő adó.

A fizetendő adó mértéke viszonylag egyszerűen meghatározható, nagy könnyebbséget jelent az új adórendszer átláthatósága, mellyel sikerült megszüntetni egy igen jelentős tényezőt az országban való megtelepedést akadályozó paraméterek közül. Ezáltal egy erőteljesebb ösztönzés valósult meg sikeresebb vállalkozás folytatására és magasabb jövedelem elérésére.

Jelentősebb gazdasági növekedést tud realizálni az ország, és a magasabb GDP megteremtheti a pénzügyi lehetőségeket arra, hogy a lakosság hátrányos helyzetű csoportjainak helyzetén javítsanak.

Az adóból származó bevételek nem csökkentek, hanem kismértékben ugyan (az infláció mértékével korrigálva), de növekedtek. Ezeket számszerűsítve a 3. táblázat foglalja össze.

3. táblázat
A szlovákiai adóbevételek alakulása 2002 és 2006 között (Mrd SKK)¹

	2003	2004*	2004	2005*	2005**	2006**
Összesített adóbevételek	219 056	220 183	235 997	201 993	250 917	267 764
Általános forgalmi adó	83 795	113 800	104 959	117 338	113 220	121 117
Fogyasztási adó	38 047	43 200	44 597	45 371	48 263	50 190
Személyi jövedelemadó	31 888	27 803	35 358	33 256	37 995	41 578
Társasági adó	29 056	23 700	33 225	30 066	35 255	38 308

Megjegyzések:

* Költségvetési tervezet

** Prognózis

Az új adózási szabályok szerint összeállított 2004. évi költségvetésnél a hiány a tervezettnél 8,2 Mrd SKK-val alacsonyabb lett, amit elsősorban a bevételek növekedése eredményezett, ahol a legnagyobb meglepetést a személyi jövedelemadó bevételek és a társasági adó bevételek növekedése jelentette.

Jelentősen javult az egységesített ÁFA beszedése. Megerősítést nyert, hogy az alacsonyabb adótételek jobb adóbeszedést eredményezhetnek (kisebb spekuláció és adócsalás), ami alapján lehetőség nyílik ezek további potenciális csökkentésére. Az ÁFA-bevételek növekedéséhez hozzájárult az élelmiszerek ÁFÁ-jának növekedése 19%-ra. Egyes szlovák közgazdászok véleménye szerint a jövőben célszerű lenne az ÁFA-kulcs 17%-ra történő csökkentése.

A prognózisok alapján az államháztartási hiány 2006-ban a GDP 3,4%-ra csökken, majd 2007-ben tovább mérséklődik, és mindössze a GDP 3%-át fogja kitenni.

AZ ADÓREFORM NEGATÍV HATÁSAI

A támogatások mértékének jelentős – mintegy 50%-os – csökkenése feszültségeket szült a lakosság körében. A támogatások csökkenése miatt az élelmiszerek, az energia, a gyógyszer, a lakás, az építőipari munkák drágultak, ugyanis az élelmiszerek és a gyógyszerek a kedvezményes adókulcs alá tartoztak, amelyek – az új törvény értelmében – ugyancsak átsorolásra kerültek a 19%-os adókulcsmérték alá.

Az alacsony jövedelmű lakosság egy részének – például a nyugdíjasoknak, a munkanélkülieknek – a létproblémája az egykulcsos adórendszer következtében nem szűnt meg, hiszen a közvetett adószabályok változása ezen csoportok pénzügyi helyzetére negatív hatást gyakorol, ezzel szemben a közvetlen adóteher csökkenését nem érzékelik, mivel adót nem fizetnek.

A középréteg életszínvonalában csökkenés, a magasabb jövedelmű lakosság esetében pedig egy jelentős támogatás valósult meg. Elmondható, hogy a lakosság számára a reform általánosságban nem volt előnyös. A 19%-os ÁFA jelentős áremelkedéshez vezetett, a drágulás pedig a lakosság döntő részénél meghaladja a jövede-

¹ Forrás: www.finance.gov.sk

lemadó csökkentéséből származó előnyöket. Az új rendszer nyertesei a legalacsonyabb és a legmagasabb keresetűek lettek. Azok a magánszemélyek, akik nem keresnek többet havi 7700 koronánál (kb. 192 eurónál), az új rendszer szerint nem fizetnek adót, míg 2003-ban 10%-os adókulcs alá estek. A magasabb keresetűek, akik havi 30 ezer korona (kb. 750 euró) felett keresnek – a korábbi 38%-os adókulcs helyett – 2004-ben 19%-os kulccsal adóztak. Mindezek mellett a szociális juttatásokat is jelentős mértékben csökkentették.

A törvény a vállalkozókat nem is kötelezi arra, hogy az adómegetakarításnak legalább egy részét a vállalkozás fejlesztésére, modern gépek vásárlására, új munkahelyek kialakítására fordítsák. Ez magában rejti, illetve fokozza annak veszélyét, hogy a külföldi vállalatok, főként a kedvezőbb adózási feltételek miatt telepednek meg az adott államban, és ezért az országban megtermelt nyereség ki is kerül onnan. Így viszont csak akkor számolhatunk újabb munkahelyek létrejöttével, ha ezen vállalatok megtelepedése folyamatos és nem hagyják el az országot. Hosszú távon biztos, hogy az lenne kedvező, ha ezen vállalatok az országban maradnának és legalább az ott megtermelt tőke egy hányada ugyanott reinvesztálásra is kerülne.

Az egykulcsos, lineáris adózás szempontjából problémát okozhat az egyes régiók egyenetlen gazdasági fejlettsége is. Egészen más lehetőségei vannak ugyanis az embereknek – például – Pozsonyban, és annak környékén, és mások a kelet-szlovákiai településen élőknek. Ugyanis a fejlettebb városokban, településeken élők számára a személyi jövedelemadó kulcsának mérséklése következtében a jövedelmük nagyobb hányadát fordíthatják fogyasztási javakra, még akkor is, ha az indirekt adó kulcsok emelkedtek, köszönhetően a direkt adók mértékének csökkentéséből fakadó költségvetési adóbevételek kiesések pótlásának. Az elmaradottabb területeken élők számára a jövedelemadó mértékének csökkentése nem érezteti jelentősen kedvező hatását, ugyanis itt az emberek egy része nem rendelkezik adóköteles jövedelemmel, a fogyasztást terhelő adók mértékének növekedése pedig tovább rontja helyzetüket. Ezek a különbségek még növekedhetnek is az indirekt adókulcsok növelésének következtében.

A járulékok esetében fontos megemlíteni, hogy a munkáltatók által kötelezően fizetett szociális járulékok és a betegbiztosítás a bruttó bér 35,4%-át teszik ki. Tehát a terhek a munkáltatókon igen magasak.

A szlovák módszerhez hasonlóan a magyar közteher-viselési rendszer számos komoly problémával küszködik. Ilyen probléma többek között, hogy a legális gazdaságban viszonylag kevés az adófizető, így alacsony a foglalkoztatás, továbbá mivel a valódi gazdasági tevékenységek megoszlanak a legális és a szürke szféra között, alacsonyak a hivatalos jövedelemadó-alapok. Ebből kifolyólag viszont az „általános” adókulcsok magasak.

A SZLOVÁKIAI ADÓREFORM MAGYARORSZÁGI VONATKOZÁSAI

A versenyképességnek nem az adózás az elsődleges tényezője, de az adóreform hiánya egyre inkább versenyképességi hátrányt okoz. A mai magyar adórendszer sok tekintetben igazságtalan, mivel a valóságos jövedelemviszonyokat csak részben tudja tekintetbe venni, illetve több területen az alkalmazott kedvezmények igazából nem megfelelő célokat szolgálnak.

Szigorítani kell a szabályok betartásának ellenőrzöttségén, ugyanis ez elég hiányos. A kontroll költségvonzata az adórendszer átláthatóbbá tételének következté-

ben jóval kisebb lesz, mint egy bonyolult, átláthatatlan, ugyanakkor nem feltétlenül hatékonyabb adórendszer esetében. Az ellenőrzés költségeinek csökkenése mellett az adminisztrációs költségek is mérséklődnek.

A központi adók mellett említést kell tenni a helyi adókról is, hiszen Magyarországon a helyi önkormányzatok csak csekély önállósággal rendelkeznek az egyes adónemek mértékének meghatározása tekintetében, és ezen bevételek jelentős része is a központi költségvetés kiadásait hivatott fedezni, míg az önkormányzatok csak kismértékben részesednek ezen bevételekből. A szlovákok egy igen jó megosztási rendszert alakítottak ki, melynek értelmében a személyi jövedelemadóból származó bevételek 70,3%-a helyi önkormányzatokat illeti, 23,5%-a nyolc regionális önkormányzat bevételét megalapítja, és 6,2% illeti meg a központi költségvetést.

A szlovák adórendszer egyes elemei Magyarországon is alkalmazhatók lennének, értem ez alatt a mentességek, kedvezmények csökkentését, és az egykulcsos lineáris adórendszer megteremtését. Ezáltal és a gazdaság „kifehéredésének” eredményeként nálunk is egy szélesebb adóalap jönne létre, ami az adó mértékének csökkentéséből fakadó költségvetési bevételkiesést volna hivatott fedezni. Magyarország számára is szükség lenne tőkeerős külföldi vállalatok megtelepedésére, mely új munkahelyek teremtését, ezáltal a munkanélküliség csökkenését, segítené elő. Ez kedvező hatást gyakorolhat a gazdasági növekedés ütemére, különösen akkor, ha az országban realizált tőke egy része itt is kerül befektetésre. El kell kerülnünk azonban, hogy azon társadalmi csoportok, melyek nem rendelkeznek adóköteles jövedelemmel, ne kerüljenek hátrányos helyzetbe az indirekt adókulcsok növelésének hatására.

Fontos lenne továbbá, hogy a munkaadókat terhelő különböző járulékokat fokozatosan csökkentésük, még azon az áron is, hogy a munkavállalók járulékkerheit növeljük, így elérhetővé válna az, hogy csökkenjen a minimálbéren foglalkoztatottak száma.

Adóreformra szükség van Magyarországon, de az nem egyenlő az adószintek, az adóteher és mértéke egyszerű csökkentésével, vagy az adó- és járulékfizetési kötelezettség széles körű megszüntetésével. Az adórendszer, a társadalombiztosítási járulérendszer és az illetékrendszer összehangolt, harmonizált reformjára van szükség, amely épít az államháztartás reformjára, összhangban van a követett gazdaságpolitikával és stabil bevételi háttérrel biztosít az államháztartás számára.

Adóreformra szükség van, mert a magyar vállalkozások a szomszédos országokba fognak kitelepülni a kedvezőbb vállalkozási környezet miatt. A magyar tőke mértéke Szlovákiában már közelíti a kétmilliárd dollárhoz. Ennek nagy részét a regionális multik (például az OTP, a Mol, a TriGránit) fektették be, de becslések szerint több mint hatezer kis- és középvállalkozás is a szomszédos országba tette át székhelyét. Ma a kiáramló magyar tőke első számú célpontja északi szomszédunk.

A befektetés nem elsősorban termelőcégekre volt jellemző eddig. Északi szomszédunknál ismeretlen a helyi iparüzési adó fogalma, az ott bejegyzett cégeknek csupán a 19 százalékos társasági adót kell fizetniük. Ezzel szemben hazánkban átlagban 24 százalék volt a cégek adóterhelése, ami 2006 szeptemberétől tovább nőtt. A szomszédban az osztalékot sem terheli adó, így összességében jóval kedvezőbbek az adózási feltételek és jóval egyszerűbb az adórendszer.

Elszámolható a géppel előállított nyugta is ötvenezer korona egyedi értékig, valamint a céges gépkocsi fenntartásával kapcsolatos költségek ÁFÁ-ja – így az üzemanyagé is – levonható. Az itt bejelentett autót minden további nélkül használhatják az egész EU területén. A magyar magánszemély tisztségviselő szlovák társaságtól

kapott tiszteletdíja 19 százalékkal csak Szlovákiában adózik. Ráadásul a reprezentációs kiadásokra sincsenek óriási járulékkerhek, mint Magyarországon.

A cégalapítás is jóval olcsóbb északi szomszédunknál. Kétszáz ezer koronás (min-tegy 1,4 millió forint) alaptőkével bárki létrehozhat kft.-t, a részvénytársaság mi-nimális alaptőkéje ennek ötszöröse. Nálunk a kft.-hez legalább hárommillióra, rt.-hez húszmillióra van szükség.

Szlovákiában létezik úgynevezett nyílt kereskedelmi társaság is, ehhez nem kell alaptőke, csak két alapító. A magyar betéti társaság szlovák megfelelője a komandit társaság, amelynek alaptőkéje nem lehet kevesebb tízezer koronánál (hetvenezer forint). A cégbírósági bejegyzés is tízezer koronába kerül, a tevékenységi engedélyért pedig ezer koronát kell fizetni. Az adminisztráció költsége ott sem egységes.

A magyar szabályoktól eltérően Szlovákiában székhelyet bejelenteni csak előbérleti szerződéssel lehet egy irodahelyiségre ahol a társaság székhelye lesz. Szlo-vákiában egy kft-t a tulajdonos akár a barátja lakására bejelentheti, és ugyanúgy továbbra is a magyarországi műhelyben dolgozhat, azzal a különbséggel, hogy a műhelyt a szlovák kft bérlő a vállalkozótól, mint magánembertől.

Megkövetelik, hogy a vállalkozásban bejelentett szlovákiai lakhellyel rendelkező állampolgárokat foglalkoztasson a külföldi vállalkozó, magyarországi alkalmazotta-
kat tehát nem lehet ott foglalkoztatni. Foglalkoztatási kedvezmény csak abban az esetben alkalmazható, ha frissen végzett gyakornokokat igényel és foglalkoztat. Erre külön kérvényt kell benyújtania a cégnek a helyileg illetékes munkaügyi hivatalhoz. A gyakornoknak viszont nem kell bért fizetni, mivel ők állami költségvetésből kapnak egy bizonyos havi juttatást. Ráadásul a foglalkoztató cég is támogatásban részesül amiatt, hogy szakmai gyakorlatot biztosít a frissen végzett fiatalok számára. A cég számára biztosított állami támogatás 2-3 ezer korona, azaz 14-21 ezer forint között van havonta. Egyszerre több gyakornok foglalkoztatása is lehetséges, de a támogatást személyenként maximum fél évig lehet igényelni.

A magyar alkalmazottakat úgy lehet megtartani, hogy valamennyien kiváltnak egy vállalkozói igazolványt, és számláznak minden munka után, ami ÁFA-mentes, hiszen az illetők egy szlovák cég magyarországi alvállalkozói ebben az esetben.

Hazánk és Szlovákia között a kettős adóztatás elkerülése érdekében egyezmény van érvényben, amely szerint a cégeknek ott kell adózniuk, ahol a tényleges tevékenységet végzik. Tehát nem árt figyelniük, hogy 3 hónapnál ne dolgozzanak többet Magyaror-szágon, mert akkor telephelyet kell létesíteniük, és így adókötelezettségük lesz Magya-rországon is. Azok a cégek járnak jól, akik idehaza gyártják le egy termék részeit, ám külföldön szereltetik össze. Így adókötelezettségük is a másik országban lesz. Az is előnyös lehet azonban, ha egy cégnek az ügyvezetése van csak külföldön, mert bizo-nyos esetekben mód van arra, hogy a két ország között megosszák az adóterheket.

ROBERT FICO miniszterelnök a júniusi választások után a MIKULAS DZURINDA vezette reformkormányt váltotta fel. Az előző kabinetnek sikerült 11 milliárd dollárnyi külföldi tőkebefektetés az országba vonzania, gyorsítani a gazdasági növekedést és elérni azt, hogy Szlovákia ráálljon az euró-övezeti tagság 2009. évi megszerzésének pályájára.

FICO nem sietett a reformok leállításáról szóló választási ígérete valóra váltásával, megtartotta az átalányadózási rendszert, és egyelőre nem növelte a jóléti kiadásokat sem. Viszont a befektetőket aggodalommal tölti el a privatizáció leállításáról hozott kormányzati döntés, az energiaszolgáltatókkal szembeni fellépés és a munkaügyi előírások megváltoztatásának szándéka.

IRODALOMJEGYZÉK

Kiadványok

- ÁRENDÁS CSABA, DUDÁS TAMÁS PHD, ILLÉS GÁBOR, SZINEK KÉNESY MARIANNA: A 19% egy éve. A szlovák adóreform 2004-ben. *Polgári Szemle* 2006. február – 2. évf., 2. sz.
- MUST KATALIN: Szlovák tapasztalatok – hasznosítási lehetőségek. *Polgári Szemle* 2006. február – 2. évfolyam, 4. szám.
- Hogyan vállalkozunk Szlovákiában? *Törvénygyűjtemény*. Selye János Egyetemi Központ, Komárom.
- Tudnivalók a szlovákiai vállalkozási környezetről. Kis- és közepes vállalkozások együttműködésének erősítése a szlovák-magyar határ menti régióban. Phare CBC 200/004-628-01-19.
- BOKROS LAJOS, BAUER TAMÁS, CSILLAG ISTVÁN, MIHÁLYI PÉTER (2006): Utolsó esély. *Élet és Irodalom*, L. évf. 17. szám, április 28.
- BENEDEK DÓRA, LELKES ORSOLYA, SCHARLE ÁGOTA, SZABÓ MIKLÓS (2006): A magyar államháztartási bevételek és kiadások szerkezete 1991–2004 között, *Közgazdasági Szemle*, LIII. évf., február, 119–143.
- Szlovákia a magyar üzletember szemével. Gazdasági (kereskedelmi) társaságok a Szlovák Köztársaságban. Új cég alapítása a Szlovák Köztársaságban. *Kiadványok*. Külgazdasági Iroda, Pozsony.

Internetes oldalak

- <http://www.origo.hu/uzletinegyed/hirek/hazaihirek/20050114.html>
- <http://www.hhrf.org/rmsz/05mar/05030806.HTM>
- <http://www.finance.gov.sk/EN/Default.aspx?CatID=52>
- <http://www.hhrf.org/ujszo/2001/49/belpolitika.htm>
- http://www.amcham.hu/uploads/Position%20Brief_4_Taxation.pdf
- http://www.foruminst.sk/publ/szemle/2006_1/szemle_2006_1_arendas_dudas_illes_szinekkenesy.pdf
- <http://nol.hu/cikk/419115/>
- <http://index.hu/gazdasag/magyar/bokro60929/>
- http://www.complex.hu/magazin/complexmagazin_2003_12_10003_182.pdf
- <http://www.m-ember.hu/hirek.php?id=13>
- <http://rs1.szif.hu/~pmark/publikacio/Netware/baloghcs.doc>
- <http://www.kkaa.hu/index.php?option=content&task=view&id=372&Itemid=48>
- <http://origo.hu/uzletinegyed/hirek/hazaihirek/20060929bokros.html>
- <http://www.mfor.hu/cikk.php?article=28871&pat=14>
- <http://www.mfor.hu/cikk.php?article=28871&page=2>
- <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=INTERJU0624&article=2006-0618-2208-55GMSO>
- http://www.ujszo.com/clanok.asp?vyd=20060608&rub=print_gazd&cl=159776
- http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/cm/562/562516/562516hu.pdf
- <http://econ.core.hu/doc/parbeszed/semjen.pdf>
- <http://icegec.hu/hun/publikaciok/news.htm>

PETŐ ZOLTÁN*

**A BELORUSZ GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM.
ARÁNYTALANSÁGOK ÉS
A FEJLŐDÉS PERSPEKTÍVÁI**

BEVEZETÉS

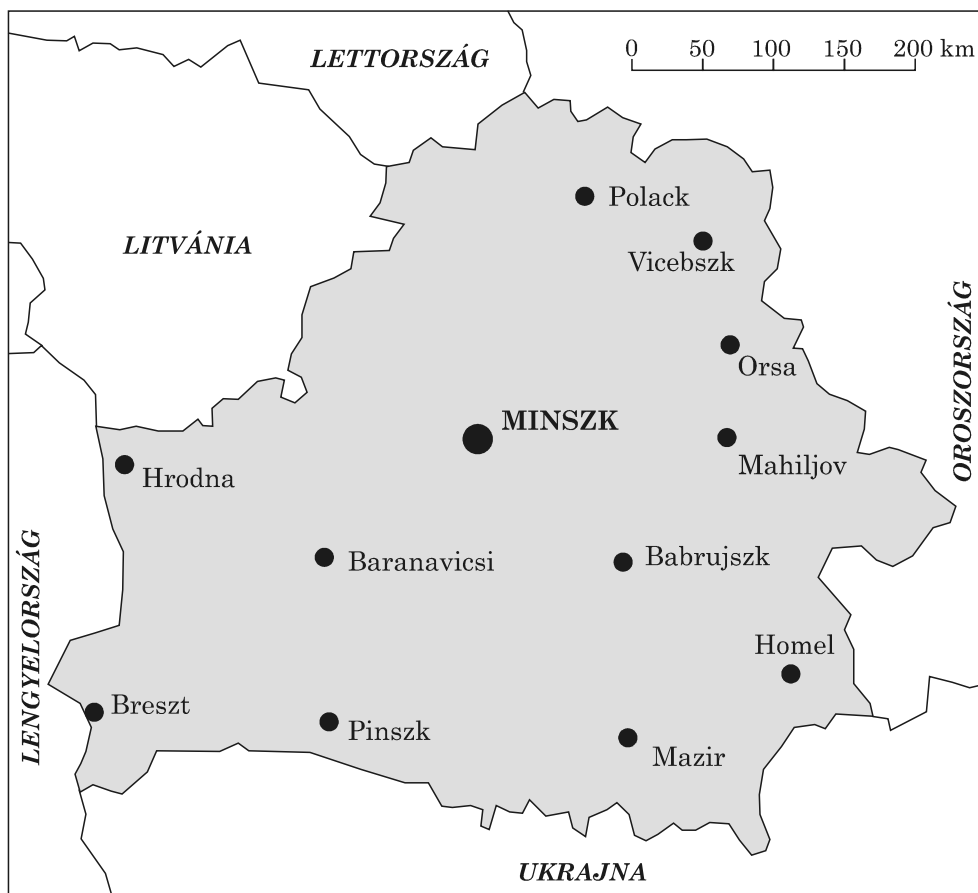
Jelen anyagomban a Belorusz Köztársaság gazdasági és szociális fejlődésének kulcskérdéseit, világgazdasági folyamatokhoz történő kapcsolódásának problémáit, a társadalom, stabil gazdasági alapokon nyugvó szociális fejlődésének feltételeit elemzem.

A világ számos országában hasonlóképpen merül föl a kérdés: miként lehet biztosítani a gazdaság folyamatos fejlődését, és az eredmények egyenlő elosztását, a magánszféra megerősödését úgy, hogy közben ne sérüljön az állampolgár szociális biztonsága, növekedjék a beruházási kedv s egyúttal ne csökkenjen a meglévő fogyasztási szint.

Belarusznak, a többi hasonló gazdasági szinten lévő országgal együtt meg kell küzdenie ilyen és hasonló problémákkal. Ezek közül néhány fontosabbat részletesen is körüljárok jelen munkámban. Ilyenek például: az ország miként képes hatékonyan integrálódni a piacgazdaság törvényei által vezérelt világgazdasághoz kapcsolódni és ezért milyen árat kell fizetnie szociális téren? Miként lehet maximálisan kihasználni az ország azon adottságát, hogy az ipar óriás ipari gócpontok köré csoportosul, e mellett, miként lehet elérni, hogy a többi régió is részt vehessen a gazdasági fejlődésben? Milyen változtatásokat kell eszközölni, hogy a jelenlegi, magasnak mondható iskolázottsági szintet valamint az ingyenes, aránylag elfogadható minőségű egészség ellátási szintet, a szociális kiadások finanszírozási nehézségei mellett

* Nyugat-Magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi kar, vendégelőadó, Institut Upravlenija i Predprinimateljszta Minsk, Belarus, vendégelőadó, közgazdász, külügyi szakértő, MSC.

is tartani tudják? Miként lehet a társadalom hitét megtartani és a közmorált javítani, miközben az országban nő az individualizmus valamint erősödik az ellentét a szélesebb tömegek és a piacgazdaság előnyeit kihasználni tudó, tehetősebb vállalkozói réteg között? Mivel általános recept nem létezik, valahol az aránytalanságok megszüntetése és az egyensúlyi helyzet megteremtése körül kell keresnünk a megoldásokat. Általánosságban elmondható, hogy az adott körülmények között, csak a fokozatosság és a lépésről lépésre történő apró reformok jelenthetik a fejlődés alapját, felvállalva a tévedések és hibák felmerülésének lehetőségét. Ugyanakkor, ha az országban nem vállalják fel a reformokat, a gazdaság és a társadalom olyan egyenlőtlen és torz fejlődési pályára áll, amely még súlyosabb aránytalanságokhoz vezet, mely beláthatatlan következményekkel járhat az ország egészére nézve. Munkámban elemzek néhány ilyen aránytalanságot, főleg a gazdaság, a társadalom valamint a régiók strukturális aránytalanságait érintően.

Belarusz globalizációs kérdésekhez való viszonya az EU 2004-es bővítését követően felértékelődött, hiszen három EU tagállammal is van közös határa s – kényte-

len-kelletlen – két óriás, az Európai Unió és Oroszország közé szorult. E két pólus kölcsönhatása bizonyos mértékig Belaruzon csapódik le. Az ország többirányú gazdasági kapcsolatait ezen körülményekhez kell igazítani, s ennek megfelelően kell kidolgoznia bel- és külpolitikai stratégiáit. Ugyanakkor elképzelhető, hogy gazdasága függetlensége megtartásának záloga éppen a „beszorult” helyzetének geostratégiai potenciáljában rejlik. Talán épp ezzel tudja kivédeni Oroszországtól való külkereskedelmi, energia- és nyersanyag-függőségét. Ahhoz, hogy a belorusz termékek minőségi színvonala elérje az EU elvárásait, illetve versenyképes lehessen az orosz piacon, mindenek előtt az általános gazdasági, intézményi és jogi hátteret kell megteremteni. A gazdasági fejlődés ütemének megtartásához pedig nyitott gazdasági modell kell létrehozni, mely automatikusan magával hozza a belső és külső piacok konkurencia harcát. Megfelelően erősek-e a belorusz vállalkozók, hogy felvegyék a harcot? A gazdaság több területén igen alacsony a jövedelmezőségi és hatékonysági ráta. Finanszírozási és likviditási gondokkal küzdenek. Meglehet, hogy egy ilyen lépés a honi kezdeményezések végét jelentené? Ugyanakkor a gazdasági reformok lelassulása a befektetési kedvet csökkentené. Ez pedig azt jelentené, hogy a termelési potenciál jelentős hányada nem újulna meg időben, az aktívák elhasználódásának mértéke megközelítené a kritikus szintet. Mindezek végső következménye az lenne, hogy az ország az innováció, a tudományos kutatások, valamint a szerkezeti átalakítások terén katasztrofálisan lemarad mind az EU, mind pedig a FÁK többi tagországától.

A városok és falvak közötti társadalmi különbségek – a foglalkoztatás szintje, a keresetek, képzettség valamint a szociális juttatásokhoz való hozzáférés terén – szignifikánsan jelentek meg az utóbbi években. Az ország demográfiai krízist él át, melynek hozadéka főleg a vidéki embereket sújtja. Itt figyelhető meg a leggyorsabb ütemű népességcsökkenés, a társadalom elöregedése és a gyors ütemű migráció, a városokba település. Jelentős mértékű a városi és vidék lakosság jövedelme közötti különbség. A mezőgazdasági üzemek súlyos pénzügyi és gazdasági helyzete nem teszi lehetővé a vidék felzárkóztatását. Képtelenek a legelemibb szociális juttatásokat biztosítani a vidéki lakosoknak. A fiatal, képzett munkaerő elkerüli a vidéki mezőgazdaságot, így tovább romlik az amúgy is alacsony képzettségi szint. Egyes statisztikák szerint a mezőgazdasági termelésből élők körében a lakosság fele a szegénységi küszöb alatt tengődik. Legfontosabb ok a kis jövedelmű foglalkoztatás, mely a mezőgazdasági termelőüzemek szorult anyagi helyzetével magyarázható. Az adott gazdasági szektorban állami beavatkozás nélkül elképzelhetetlen a helyzet javítása. Megfelelő állami innovációval, a termelők ösztönzésével el lehetne érni a jövedelmek fokozatos növekedését, a munkahelyteremtést, biztosítva ezzel a szegényebb régiók, a vidék felzárkóztatását. Kiemelt problémát jelent az ország azon területe – az összterület mintegy 20%-a, az itt élő lakosság, az összlakosság kb. 15%-a –, amely jelentősen szennyeződött a csernobili katasztrófa során.

Az EU bővítésével mindkét oldalról megerősödött az határok védelme. Ez azt eredményezte, hogy jelentősen lecsökkentek vagy teljesen megszűntek bizonyos gazdasági, kulturális és egyéb társadalmi kapcsolatok. E téren igen sok tennivaló hárul a határos európai régiókra, hiszen az elszigeteléssel tovább mélyül – mind gazdasági, mind társadalmi téren – a szakadék az EU és Belaruz között.

A GLOBALIZÁCIÓ ÉS BELARUSZ – A SZOCIÁLIS ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉS

Az emberiség fejlődése nem más, mint az a folyamat, melyben az emberek élet-esélyei egyre bővülnek: hosszabb, egészségesebb és egyre teljesebb élet, megfelelő képzettség megszerzése, magasabb életszínvonal biztosítása mind saját magunk, mind családunk számára. Az eredmény nagyban függ az egyéni adottságoktól, de meghatározó a gazdasági és politikai környezet is.

A globalizáció roppant ellentmondásos, aszimmetrikus folyamat, mely egyfelől új irányokat nyit az emberiség fejlődésének, ugyanakkor újabb problémákat szül a társadalom számára. A piac kiszélesítésével, globalizálásával lehetőség nyílik a nemzetközi kereskedelemre, együttműködésre, a tőkeáramlásra, technológiák átadására, az információ-technológia szinte azonnali elterjesztésére. Mindez természetesen pozitív hatást gyakorol a világgazdaság egészére és az emberi társadalom fejlődésére. Más szempontokból nézve, ugyanez a globalizáció súlyos fenyegetést jelent és negatív hatást gyakorol bizonyos társadalmak fejlődésére. A virágzó gazdasággal rendelkező országok fényében nem egy fejlődő ország roppant esetlenné tűnik. Az ilyen társadalom egyre kilátástalanabbnak ítéli meg saját helyzetét. Olyan jelenségek ütnek fel fejüket, mint a bűnözés elharapódzása, bizonyos társadalmi rétegek lemorzsolódása, a szegények és gazdagok közötti szakadék elmélyülése. A tömegek életminőségének romlásával csökken az átlag életkor s egyenes arányban nő a fegyveres konfliktusok megjelenésének esélye.

A globalizáció előnyeinek kihasználása nagy mértékben függ attól, hogy az adott ország mennyire képes alkalmazkodni a piacgazdaság elvárásaihoz, illetve milyen nemzeti gazdaságpolitikát követ. Belaruszban a piacgazdaságra való áttérés mind méreteiben, mind mélységében elmarad a szükségestől. A beruházási indexe alapján jelentős mértékben lemarad a többi közép-keletEurópai volt szocialista országtól. A belorusz gazdaság egyelőre nem versenyképes a nemzetközi piacon. Igen kicsi az esélye, hogy a közeljövőben lehetősége nyíljon a WTO-hoz történő csatlakozásra.

BELARUSZ KÜLKERESKEDELME

A belorusz gazdaság jelentős mértékben ki van szolgáltatva külkereskedelmének. Ebből adódóan, e külső tényező komoly hatással van a gazdaságára. 2005-ben az export mértéke a GDP közel 60%-át adta. A költségvetés mintegy 16%-át a külkereskedelem szolgáltatta. Ha figyelembe vesszük a különböző kereskedelmi tranzakciókat sújtó adókat és illetékeket, a költségvetés bevételeinek több mint egy harmada e területről folyik be.

Belarusz több mint 155 országgal tart fenn kereskedelmi kapcsolatokat. Kimagasló eredményei közül említésre érdemes, hogy a nagy rakodó kapacitású teherautók (BELAZ) világpiacának mintegy 15%-át, a traktorgyártás (MTZ) világpiacának mintegy 3%-át mondhatja magáénak. A Belarus Vaskombinát pedig a 2004-es évben a gumigyártáshoz szükséges acélsodrony gyártásban a világpiac 7%-át birtokolta. Külkereskedelme 84%-át az Európai Unióval, illetve Oroszországgal bonyolítja le.

Az ország 1991-es függetlenségét követően, 1992-ben Európába az export 26,1%-a irányult, az import pedig 20,2% volt. 2005-ben – az EU bővítését követő első évben, köszönhetően a balti államoknak – már az export meghaladta a 38%-ot, az import

pedig a 25%-ot. Az exportban dominál a nyersanyag és a félkész termék. A jobbra versenyképtelen minőségnek köszönhetően, a késztermékek részaránya szinte elenyésző. Az EU-ból háztartás- és szórakoztató elektronikai cikkeket, közlekedési eszközöket, textil ruházati termékeket és műanyag árut importál.

Oroszországgal folytatott kereskedelme azonban már egészen más irányultságú és típusú. Röviden úgy jellemezhetjük, hogy szoros és egymásra utalt. A belorusz áruk legnagyobb felvevő piaca Oroszország, amely egyben a legnagyobb nyersanyag- és energiaszolgáltató. Ez volt az egyik fő ok, melyből kiindulva 1996-ban a két ország szerződést kötött egy ún. államszövetség fokozatos létrehozásáról. Ezt azonban igazi gazdasági tartalommal azóta sem sikerült feltölteni.

Belarusz mint önálló állam szerepe az EU és Oroszország közötti kapcsolatban – köszönhetően geostratégiai jelentőségének – megkerülhetetlen tényező. Ugyanakkor Oroszország és az EU közötti kapcsolatok erősödése – mintegy kényszerpályán – egyre pozitívabban hat Belarusz és az EU kapcsolatára is. Bármennyire is meglepő, a hosszú távú nemzeti fejlesztési stratégiák között szerepel egy egységes EU – Belarusz – Oroszország gazdasági zóna létrehozása, melyen belül a fő irány az EU szabványok átvétele, valamint egy nyugati mintájú – bár a helyi sajátosságokhoz igazodó alapokon nyugvó – jóléti társadalom létrehozása. Azonban, ha megnézzük az EU alapkövetelményeit – mint pl. piacgazdaság megléte, stabil, demokratikus állam, mely garantálja az emberi jogok és a nemzeti kisebbség jogainak tiszteletben tartását, a jogrendszerét pedig teljes mértékben harmonizálja az EU-val – bizony van még mit alakítani a térségben.

STRUKTURÁLIS ARÁNYTALANSÁGOK A GAZDASÁGBAN

Az 1996-os évtől kezdődően jelentős eredményeket ért el az ország a gazdaság rendbetétele terén. A GDP növekedésének átlag üteme 1996 és 2005 között évi 6% körül mozgott. A számokról és statisztikai adatokról lehet ugyan vitatkozni, de az tény, hogy a 2002–2003-as évektől egyértelműen tapasztalhatók a fejlődés jelei. A jövedelmek, nyugdíjak – s ezzel párhuzamosan a vásárlóerő – növekedésével emelkedésnek indult az életszínvonal, csökkent a szegénység. A gazdaság folyamatos növekedéséhez azonban az szükséges, hogy a termelő vállalatok egyre versenyképesebbek a külföldi cégekkel szemben mind a bel-, mind a külpiacokon. Sajnos azonban a cégek pénzügyi helyzete egyre kevésbé teszi lehetővé e célok elérését. A technológiák, a technika elöregedése, az innováció és a beáramló tőke, a tudományos kutatások anyagi hátterének hiánya, mind-mind fokozzák az ország – a környező országoktól való – lemaradását.

A többi európai poszt-szocialista országtól eltérően, 1995-től kezdődően Belorussziában a gazdaság strukturális átalakítását állami szabályozással és ellenőrzés alatt végezték. Ennek köszönhetően több pozitív, a gazdasági növekedést megalapozó strukturális elem is beépült a gazdaságba. Sikerült kiiktatni egy sor, a gazdaság átalakítással együtt járó negatív elemet, mint pl. a társadalom nagyarányú elszegényedése, a kezelhetetlen munkanélküliség, a veszélyes méreteket öltő korrupció, kezelhetetlen körbeartozások, cégszöd hullám, és a gazdaság teljes összeomlása. Az átalakulás során megnőtt a termelővállalatokban jegyzett magántőke aránya is. A magánvállalkozások aránya 2004-ben meghaladta az 55%-ot. A GNP kb. 15%-át a magánszektor adja, ahol az ország dolgozóinak mintegy fele dolgozik. A GNP struktúráját tekintve Belarusz

egyre közeledik a fejlett európai, ipari országokhoz, vagyis a termelésben és a szolgáltatási szférában dolgozók aránya megfordult, jelenleg 45%–55% a szolgáltatás javára. (Az EU-ban 30%–40% körül mozog a szolgáltatási szférában dolgozók aránya.) A termelésben résztvevők száma azonban – ellentétben a hasonló országokban végbement folyamatokkal – nem hirtelen, hanem fokozatosan csökkent s ment át a szolgáltatási szektorba. Mindez segítette a magas foglalkoztatás megtartásában.

A NEMZETGAZDASÁG VERSENYKÉPESSÉGE

E területen két aspektust érdemes megfigyelni. A rövid távú versenyképességben fontos szerepet játszik a termelési költségek csökkentése, ami lehetővé teszi a kibocsátott áru árának mérséklését, a vásárlási kedv és a fogyasztás növelését. A termelési költségek csökkentése olyan intézkedésekkel érhető el, mint a strukturális átalakítások, átszervezések továbbá a termelésre fordított munka ésszerűbb felhasználása, illetve a beszállítók optimális megválasztása.

A hosszú távú nemzetgazdasági versenyképesség viszont olyan tényezőktől függ, mint például a munka termelékenységének folyamatos javítására tett intézkedések. Ilyen feladat elsősorban az innováció és a tudományos kutatási tevékenységek illetve az oktatási és továbbképzési rendszer állandó korszerűsítésének biztosítása.

Belarusz számára fontos mind a rövid, mind a hosszú távú versenyképesség megőrzése. A versenyhelyzet éleződése a termelővállalatok jelentős részét instabil pénzügyi és gazdasági helyzetben tartja. Komoly probléma a termelési potenciál jelentős részének nem kellő kihasználása, miközben a termelőeszközök mind fizikailag, mind erkölcsileg folyamatosan kopnak. A hosszú távú perspektívák szempontjából viszont komoly fejtörést okoz Belarusznak, hogy az EU-tagországokhoz viszonyítva jelentős lemaradással küzd az innováció, a tudományos kutatások és a technológiai fejlesztése terén, annak ellenére, hogy a nemzetközi átlaghoz mérten is megfelelő mennyiségű magasan és közép szinten kvalifikált szakemberekkel rendelkezik.

A GAZDASÁG PÉNZÜGYI GONDJAI

A 2000 és 2005 közötti időszakban a folyamatos gazdasági növekedés ellenére a gazdálkodó és a költségvetési szférák nem arányosan növekedtek. Egyik oldalon megnőtt az állami vállalatok finanszírozására kibocsátott pénzmennyiség, fokozatosan csökkentek a pénzkímélő elszámolások, növekedett az exportból származó valuta mennyisége. Másik oldalon viszont romlott a vállalatok többségének pénzügyi helyzete. Alacsony volt az értékesített termékek az inflációhoz viszonyított megtérülési szintje. Ugyanakkor megmaradt a veszteségesen működő vállalatok amúgy is vészesen nagy – az összeshez viszonyítva majdnem 30%-ot elérő – aránya. Az adott helyzet természetes következménye a hazai termelő cégek körében a pénzeszközök krónikus hiánya, az eladósodás, mely a hitelezőkkel és az állammal szembeni körbetartozás ördögi körét hozta létre. Az eladósodás mértéke, mind az állami, mind a magán szektorban – bár az utóbbi időben folyamatos javulás tapasztalható – többszörösen meghaladja a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat. Annak ellenére, hogy javult a vállalatok fizetési fegyelme, még mindig jelentős a körbetartozás mértéke. Ebből arra következtethetünk, hogy nincs megfelelő mennyiségű pénzeszköz a termelő vállalatoknál, pedig a vizsgált időszakban a gazdaságot nem sújtotta különösebb válság.

JÖVEDELMEK BELARUSZBAN

Az 1996-os évtől kezdődően minden, a GDP-hez kapcsolódó mutató pozitív dinamikájú növekedése figyelhető meg. Ennek következtében a lakosság jövedelme és kiadásai is emelkedtek. Az átlagjövedelem az 1997-es 60 dolláros színtről 2005-re elérte a 260 dollárt. Az átlag nyugdíjak mértéke, ugyanebben az időszakban 32 dollárról 90 dollárra emelkedett. A gazdasági helyzet és a jövedelmek kapcsolatát vizsgálva több aránytalanságot fedezhetünk fel: a vizsgált időszakban a reáljövedelmek növekedési üteme meghaladta a GDP növekedésének ütemét. A másik szembetűnő aránytalanság – mely 1993-tól kezdve minden közzétett statisztikából kitűnik –, hogy a lakosság kiadásainak mértéke jelentősen meghaladja bevételeit. Ebből nem másra lehet következtetni, mint, hogy igen jelentős mértékben van jelen az ún. „fekete gazdaság”. Végül, a harmadik aránytalanság, hogy a lakosság reáljövedelme növekedésének dinamikája nem esik egybe a kiskereskedelmi áruforgalom és a szolgáltatások növekedési ütemével.

Az 1995–2005-ös tízéves időszakot vizsgálva megállapíthatjuk, hogy lakosság összjövedelmében a fizetések, mint bevétel részaránya fokozatosan csökkenő tendenciát mutat, a szociális juttatások szintje gyakorlatilag nem változott, a vállalkozásokból befolyó jövedelmek viszont emelkedtek. Az országban továbbra is a fizetésekből származó jövedelem dominál, ezért fontosak azok a tényezők, melyek e bevételi forrásra hatnak. A GDP növekedési ütemét meghaladó mértékben növekedő reáljövedelmek, a termelővállalatok alacsony jövedelmezősége mellett arra engednek következtetni, hogy a háttérben adminisztratív intézkedések állnak. Ilyen például, hogy a gazdálkodó szférát érintően szabályozó intézkedés jelent meg arról, hogy a cégek vezetői személyes felelősséggel tartoznak az alkalmazottaik fizetésének időben történő kifizetéséért. Másik említésre méltó intézkedés, hogy az állam adminisztratív eszközökkel szabályozta a magánszférában a nominál bérek szintjét. A közszférában is hasonló intézkedéseket fogantatosítottak. Természetesen ez utóbbi területen az adókból befolyt jövedelmekből gazdálkodnak. Az ország majd 100 ezer működő vállalkozása közül 178-at minősítettek „különösen kiemelt adózónak”, melyektől gyakorlatilag az egész költségvetés állapota függ. Az utóbbi időkben egyre határozottabban szabályozták az adózás rendjét. Az adózási fegyelem megsértése komoly szankciókat von maga után.

A keresetek emelkedése és a jövedelmek növekedése kiszélesítik a fogyasztói igényeket és ezzel stimulálják a gazdasági növekedést. Ugyanakkor, ha ez a folyamat erőltetett formában megy végbe – főleg, ha a fizetések adóterheit is figyelembe vesszük – az eredmény az lesz, hogy hirtelen megugranak a hazai termékek árai, és ezzel egy időben csökken a piaci versenyképessége is. Növekszenek a raktárkészletek, kisebb az árrés, ennek következtében kevesebb összeg jut az amortizáció kompenzálására, s még kevesebb innovációra. Az infláció növekedésnek indul s negatív hatást fejt ki a gazdaság egészének pénzügyi helyzetére.

A TERMELŐ POTENCIÁL HELYZETE, MINŐSÉGE

A termelő kapacitás aktívái, a jelentős mértékű fizikai és erkölcsi elhasználódásból kifolyólag, egyre nagyobb részben kihasználatlan maradnak. Ennek következtében a termelővállalatok egyre nagyobb terheket cipelnek, mely a belső és a külső

piacokon elfoglalt pozícióikat, versenyképességüket rontja. Egy 2002-es statisztika szerint a termelő technológiák majd' 50%-a még a nyolcvanas évek végén lett bevezetve. A világviszonylatban modernnek számító technológiák aránya – az összes technológiához viszonyítva – nem éri el a 20%-ot. A helyzet napjainkra sem javult, mivel a termelő kapacitás megújulásának üteme nagyon lassú.

Általánosan el lehet mondani, hogy a termelő potenciál mind fizikailag, mind morálisan elöregedett. A statisztikák arról tanúskodnak, hogy az állóeszközök aktívái elöregedése meghaladja a kritikusnak tartott 60%-ot. Meg kell azonban jegyezni, hogy a statisztikákból az is kitűnik, hogy az utóbbi években jelentősen csökkent az elhasználódás üteme. A termelőkapacitás elöregedése nem csak a gazdasági fejlődés ütemét lassítja, hanem a nagyobb alapanyag és energiafelhasználás következtében a termelés hatékonysági mutatóit is jelentősen rontja. A végeredmény pedig az lesz, hogy az ország nem ésszerűen használja fel természeti kincseit, szennyezi a környezetét.

INNOVÁCIÓ

A gazdaság növekedésének, a versenyképesség növelésének motorja az innováció. Hatására olyan magas technológiával készült és versenyképes árral bíró termékek jelennek meg a világpiacon, melyek húzzák maguk után a gazdasági fejlődést, segítik elő az ország globalizációs folyamatokba történő integrálódását. Belaruszban állami szinten több koreográfiát is kidolgoztak az innovációs tevékenység fellendítésére. Mindenek előtt az oktatás, képzés területén igyekeznek megtartani a színvonalat. A felsőfokú és szakmai középfokú képzettek számát tekintve Belarusz messze meghaladja az európai átlagot, s a képzés szintje folyamatosan emelkedik. Ennek ellenére e téren elmarad a hasonló európai államoktól. Az ok egyszerű: a képzés struktúrája nincs szinkronban a modern innovációs rendszerekkel. Például túl nagy hangsúlyt fektetnek a tudományos képzésekre. A tudományos fokozatokkal bírókat viszont nem készítik fel kellőképpen a poszt-indusztriális gazdaság feltételei közötti munkára, tehát az elméleti tudás nem tud átmenni a hazai gyakorlatba. 2005-ben a GDP tudományos kutatási arányszáma 0,73% volt. Ez nem éri el a kritikusnak tartott 1%-ot. Az EU átlag szintje 1,95%. A következmény: a tudományos kutatásokkal foglalkozók egy jelentős része – főleg a fiatalabbak – elhagyják az országot. Az innováció aránytalanságai negatívan hatnak az exportra és az ország export potenciáljára. Statisztikák szerint a FÁK országokon kívüli kereskedelem mindössze 3%-át teszik ki a tudományos kutatómunka termékei. Az EU átlag 20% körül mozog. Mindennek oka az innováció minőségének alacsony szintje. Míg az EU országaiban átlagban minden második ipari termelő cégnél folyamatos az innováció, Belaruszban ez mindössze a termelővállalatok 14,5%-ánál lelhető fel. Ez betudható annak, hogy az állam kevés hazai tudományos-kutatómunkát finanszíroz, a termelő vállalatoknak pedig nem áll rendelkezésre megfelelő pénzügyi háttér a csúcstechnológiák külföldről történő megvásárlására. A csúcstechnológiákat kutató tudományos munkák finanszírozására ugyan az államnak nincs elegendő pénzeszköze, viszont érdekes módon különös figyelmet – és anyagi áldozatokat – fordítanak a makrogazdasági valamint a törvényi szabályozásokat kutató munkák finanszírozására.

AZ ARÁNYTALANSÁGOK MEGSZÜNTETÉSÉNEK LEHETSÉGES MÓDJAI

Versenyképes termékek

A versenyképesség megteremtése, az export potenciál növelése és újabb piaci pozíciók megszerzése a folyamatos gazdasági fejlődés biztosításának kulcskérdései. Ezen felül a gazdaság technikai feltételei folyamatos javítása, állandóan új termékek kibocsátása mellett javítani kell a termelés hatékonyságát. A belorusz ipar mind a mai napig nem megfelelően szakosodott, strukturált. Beloruszban gyakorlatilag rendelkezésre áll minden olyan feltétel (személyi, termelőkapacitás, tudományos kutató háttér, piacismeret stb.), amely alapján a nemzetközi piacokon versenyképes exporttermékekkel tudna megjelenni. E termékeket két fő csoportba sorolnám:

- kőolaj-feldolgozás végtermékei, ehhez kapcsolódóan olyan vegyipari termékek, mint a műszál, a viszkóza, a faipari termékek, fémfeldolgozó ipar termékei, textilipar;
- műtrágyagyártás, teherautó-, traktor-, hűtőgépgyártás, műanyagipari termékek, tejtermékek.

A másik irány az, hogy a gazdaság átstrukturálásával jelentősen csökkenthető lenne az energia- és nyersanyag-behozatal is (főleg Oroszországból). E termékek aránya jelenleg az összes import egy harmadát teszik ki, GDP részarányuk pedig messze meghaladja a fejlett ipari országok igény szintjét. Belorusz jelenleg a világpiaci ár töredékéért kapja Oroszországból az energiát és a nyersanyagok jelentős részét. Ez nem lesz azonban mindig így. Márpedig az árak emelkedésével az elavult technológiákkal termelő vállalatok roppant nagy gondba kerülnek. Az egyetlen kiút: energia- és nyersanyag-takarékos technológiák bevezetése, meghonosítása. Ehhez azonban jelentős állami finanszírozás, illetve megfelelő szabályozási háttér szükséges.

Az innovációs környezet javítása

Beloruszban a GDP jelentős részét teszik ki a gazdaságba történő beruházások. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a beruházás emelkedésének mértéke kisebb, mint a fogyasztás növekedésének mértéke. Ha megvizsgáljuk az 1998 és 2003 közötti öt éves periódust, azt tapasztaljuk, hogy a tőkeberuházások 3,2 százalékponttal csökkentek. Ugyanakkor a végfelhasználásra költött összegek 77,5 – 81,4% között ingadoztak. A helyzet teljes mértékben elfogadhatónak minősíthető egy fejlett, stabil gazdasági növekedést produkáló országban. Egy Beloruszhoz hasonló gazdaságban viszont azt jelenti, hogy csökken a beruházási kedv. Az egyensúly helyreállításához két út vezethet: vagy növelni a beruházási kedvet, vagy pedig – s valószínű ez fog történni Beloruszban – tovább csökkenteni a végfelhasználás mértékét, többek között az állami költségvetés kiadási oldalának lefaragásával. Ennek viszont komoly akadálya lehet, hogy a lakosság jelentős részének igen minimális a javak iránti igény szintje. A belorusz állampolgárok mintegy egy negyede a nemzeti szegénységi küszöb alatt él. Ilyen körülmények között a fogyasztás csökkentése, a beruházások javára nem jelentene mást, mint egy veszélyes kompromisszum felvállalását mely rövidtávon a társadalmi stabilitás felborításához, hosszú távon viszont gazdasági stabilitás perspektíváihoz vezethet.

Befektetések potenciális forrása lehetnek a lakossági megtakarítások, melyek a fogyasztás mértéke növekedésének köszönhetően nőttek. E megtakarításokat a különböző pénzügyi rendszereken (befektető cégek, alapok, biztosítók stb.) illetve a bankrendszeren keresztül be lehet kapcsolni a gazdaságba. Azonban a jelenlegi igen

alacsony megtérülési szint illetve a reálszektor veszteségessége miatt ez igen nehezen kivitelezhető feladat. Ezért elsősorban a termelővállalatok nyereségességét kell növelni – veszteségességét csökkenteni.

A folyamatos gazdasági növekedés biztosításának másik lehetséges útja a külföldi tőke becsalogatása. A külföldi tőke ugyanis nemcsak pénzügyi segítséget jelent, hanem új technológiák és technikák megjelenését a termelésben. Belarusz rendelkezik mindazon alapelemekkel, melyekkel a külföldi tőkét érdekeltté tudnák tenni a jelenlétben. Ahhoz viszont, hogy ezek az elemek reális feltételekké váljanak a kedvező beruházási klímát kell mindenek előtt megteremteni: a minimumra kell csökkenteni a gazdasági és politikai kockázat mértékét, hatékony intézményi rendszert létrehozni, a szabadpiaci körülmények megteremtése, az infrastruktúra fejlesztése, az adóterhek csökkentése stb.

ÖSSZEZÉS

A gazdaság megújításának lépésről-lépésre haladás politikájával Belarusz elkerülte az átfogó gazdasági reformok a társadalomra gyakorolt negatív szociális hatásait és megőrizte a viszonylagos nyugalmat. Ennek ellenére – vagy talán éppen ezért – mind a gazdaságban, mind a társadalomban markánsan jelen vannak az aránytalanságok. Ahhoz, hogy ezeket az aránytalanságokat helyrehozzák, illetve az állam a társadalmi fejlődés problémáival – mint a szegénység megszüntetése, az oktatás, képzés egészségügyi színvonalának emelése stb. – hatékonyan meg tudjon küzdeni, elengedhetetlen feltétel a folyamatos gazdasági növekedés biztosítása. Az ehhez vezető út lehetséges irányai:

A globalizáció és az EU bővítés lehetőségeinek jobb kihasználása. A globalizációs folyamatok Belaruszra gyakorolt hatása – az ország nyílt gazdasága, az export – import függőség következtében – hatalmas. A külkereskedelme 85%-a Oroszországgal és az EU-val bonyolódik. Az EU a belorusz termékek és szolgáltatások számára biztos és fizetőképes piacot, valamint beruházási, fejlett technológia és technikai forrást jelent. Az EU bővítésével Belarusznak újra kell rendezni kapcsolatait mind a FÁK országokkal, mind az ex-szovjet utódállamokkal, illetve az EU-tagállamokkal. Az együttműködés elengedhetetlen alapja az EU szokványok és szabványok átvétele. Ez az ország segítségére lehet az optimális energiafelhasználásban, a környezetvédelemben, de húzóerőként léphet fel a minőségi és versenyképes termékek előállításához is. A globalizációs folyamatokhoz való csatlakozás talán legfontosabb mérföldköve a WTO-hoz való csatlakozás lehetne. E lépés az intézményi és jogi háttér fejlődésének adhatna komoly lökést.

A gazdaság versenyképességének és folyamatos növekedésének biztosítása. A belorusz gazdaság versenyképességének növelése érdekében fel kell gyorsítani a szerkezetváltás ütemét, mely a cégek pénzügyi helyzetének javításához és a beruházási környezet javításához vezet. Napjainkban a termelő vállalatok zöme veszteséges és ezek eltartása a valamelyest is nyereséget termelők feladata. A gazdaság rendbetételének tehát talán legfontosabb eleme ezen cégek piaci viszonyokhoz igazítása, a kilátástalan helyzetben lévő cégek szanálása, a számukra nyújtott állami támogatások folyamatos átcsoportosítása. Természetesen kellő figyelmet kell fordítani az intézkedések társadalomra gyakorolt hatásaira is.

A regionális politika. A regionális aránytalanságok többsége a szovjet időkből maradt fenn és a Szovjetunió szétesését követően alapvetően csak erősödött. Ezen

aránytalanságok a gazdasági reformok véghezvitelekor többnyire csak erősödni fognak. Az állami beavatkozás tehát elkerülhetetlen. Egy átfogó regionális politika hiányában – a társadalmi aránytalanságok hirtelen növekedése miatt – a gazdasági reformok is kudarcra vannak ítélve.

A humán tőke. Belaruszban a demográfiai helyzet egyszerűen körvonalazható: aránylag gyors ütemben csökken a születések száma és növekszik a halálozások aránya. Ez utóbbi adatsorban főleg a munkaképes férfiak aránya csökken vészesen. E téren is elengedhetetlen az adekvát állami politika érvényesítése. A statisztikákból kitűnik, hogy a megbetegedések okai többnyire nem orvosi – biológiai, hanem szociális gyökerekhez nyúlnak vissza. Ezért az egészségügy színvonalának emelésekor hangsúlyt kell fektetni a megelőzésre, a társadalmi klíma javítására.

A fentiekből kitűnik, hogy van bőven teendő Belaruszban. Ha az ország és vezetése megfelelő irányba használja fel a kezében lévő potenciákat, képes lesz biztosítani a folyamatos gazdasági fejlődést úgy, hogy megőrzi a társadalom nemzeti jellegét és egyben adaptálódni tud a globalizációs folyamatokhoz és az egységesedő Európához.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Гуляко Л. П.: Культура – стратегический ресурс страны и неотъемлемая составляющая жизни общества // Беларуская думка. 2004. № 10. с.14–25.
- БОГДАНОВИЧ А. В.: Экономическая интеграция Беларуси и России // Региональное сотрудничество России и СНГ / Материалы Международной научной конференции. Москва, 20–21 мая 2004 г. с. 14–23.
- ШИМОВ В. Н.: Беларусь и Европейский Союз: основные проблемы и направления экономического сотрудничества в контексте расширения Евросоюза // Расширение Европейского союза и Республика Беларусь на новой границе. Материалы международной научно-практической конференции. Минск, 18–19 мая 2004 г. – Мн.: БГЭУ, 2004. Т.1; Т.2 (проект ПРООН 0011745-ВЕУ).
- КРЮКОВ Л. М.: Национальная инновационная система: проблемы становления и развития // Белорусский экономический журнал. 2003. № 4. С. 66–75.
- Комплексный прогноз научно-технического прогресса Республики Беларусь на 2001–2020 гг., Мн., 2000.
- Наука и инновации в Республике Беларусь. Статистический сборник. Мн., 2003. Примечания к главе 2.
- ШИМОВА О. С.: Экологический императив экономического роста в контексте стратегии устойчивого развития Республики Беларусь: Обзорная информация. Мн: Бел НИЦ ЭКОЛОГИЯ, 2003.
- Национальная стратегия социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 года. – Мн.: Юнипак, 2004.
- Республика Беларусь. 1995 – 2004: Статистический сборник. Мн.: Минстат Республики Беларусь. 2005.
- ФАТЕЕВ В.С.: Региональная политика: теория и практика. Мн.: ЕГУ, 2004.